

Sosyal Hizmet Perspektifinden

Güncel Konular :

Sorun Analizinden Çözüm Önerilerine IV

Editör
ELİF ÖZLEM ÖZÇATAL

BİDGE Yayınları

**Sosyal Hizmet Perspektifinden Güncel Konular : Sorun
Analizinden Çözüm Önerilerine İv**

Editör: ELİF ÖZLEM ÖZÇATAL

ISBN: 978-625-8567-39-7

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 2025-12-25

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

ÖNSÖZ

Toplumsal yapılar, küresel ve yerel düzeyde yaşanan hızlı değişimlerin etkisiyle sürekli olarak dönüşmekte; bu dönüşüm, sosyal sorunların niteliğini, görünümünü ve derinliğini her geçen gün yeniden şekillendirmektedir. Demografik değişimler, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri ve çevresel sürdürülebilirlik gibi meseleler, bireylerin yaşam kalitesini, toplumsal refahı ve sosyal adaleti doğrudan etkileyen temel sosyal sorun alanları olarak sosyal hizmet disiplininin hem kuramsal hem de uygulamaya dönük sorumluluklarını artırmaktadır. Bununla birlikte özellikle kırılgan gruplarla yoğun ve sürekli etkileşim içinde çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki deneyimleri, duygusal emek süreçleri ve iyi oluşları da günümüz sosyal hizmet tartışmalarının önemli odak alanları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda hazırlanan eser, **“Sosyal Hizmet Perspektifinden Güncel Konular: Sorun Analizinden Çözüm Önerilerine”** başlıklı kitap serisinin dördüncü cildi olarak, önceki ciltlerde benimsenen yaklaşımı sürdürmekte; güncel sosyal sorunları yalnızca betimlemekle kalmayıp, yapısal nedenleriyle ele alan ve politika ile uygulamaya yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi hedefleyen çalışmaları bir araya getirmektedir.

Kitabın hazırlanmasında çalışmalarıyla katkı sağlayan tüm değerli yazarlarımıza ve sürecin her aşamasında desteklerini esirgemeyen BİDGE Yayınevi yetkililerine ve çalışanlarına içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmanın sosyal hizmet disiplininin gelişimine ve toplumsal refahın güçlendirilmesine katkıda bulunmasını temenni ederim.

Saygılarımla.

Editör

Prof. Dr. Elif Özlem ÖZÇATAL

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE’DE DOĞURGANLIK KRİZİ: TARİHSEL DÖNÜŞÜM, DOĞUM ARTIŞINI DESTEKLEYEN POLİTİKALAR VE KÜRESEL UYGULAMALAR	1
<i>VEYSİ BAYDAR</i>	
SU KULLANIMINDA EĞİTİMİN ROLÜ	26
<i>LEYLA ÖZGEN, EDA NUR ASLAN, SEMANUR TAŞTEKİN</i>	
DUYGUSAL ZORLANMADAN DUYGUSAL DAYANIKLILIĞA: SOSYAL HİZMET UZMANLARINDA DUYGUSAL EMEK, İKİNCİL TRAVMA VE ŞEFKAT YORGUNLUĞUNU BİRLİKTE OKUMAK	52
<i>YASİN ERDURAK</i>	
SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ	82
<i>MERVENUR PÜR</i>	
SU OKURYAZARLIĞININ ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ	92
<i>LEYLA ÖZGEN, ZÖHRE SEZER</i>	

BÖLÜM 1

TÜRKİYE’DE DOĞURGANLIK KRİZİ: TARİHSEL DÖNÜŞÜM, DOĞUM ARTIŞINI DESTEKLEYEN POLİTİKALAR VE KÜRESEL UYGULAMALAR

VEYSİ BAYDAR¹

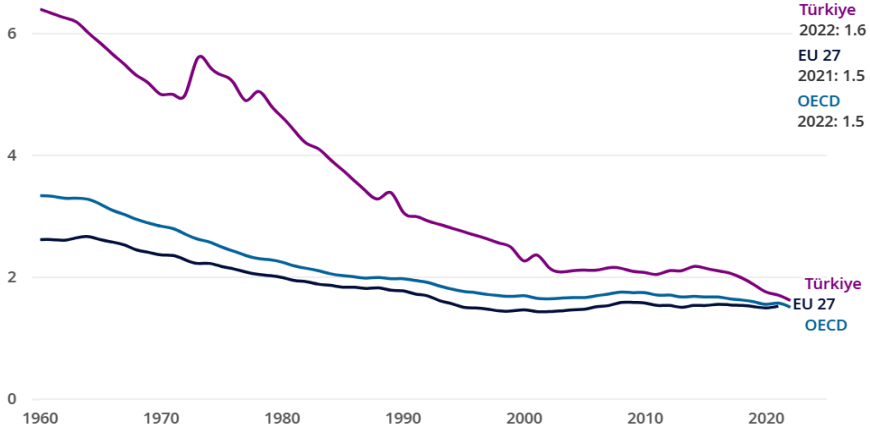
Giriş

Nüfus dinamikleri, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını doğrudan etkileyen kritik unsurlardan biridir. Nüfus artış hızı ve doğurganlık oranları, bir ülkenin gelecekteki ekonomik büyümesini, sosyal refah sistemlerini ve demografik yapısını belirleyen temel göstergelerdir. Ancak günümüzde birçok ülke, özellikle sanayileşmiş ve yüksek gelirli toplumlar, doğurganlık oranlarında önemli düşüşler yaşamaktadır. OECD ülkelerinde toplam doğurganlık hızı (Total fertility rate) 1960’ta 3.3 iken 2023’ta 1.5’e gerilemiştir. Bu oran AB ülkelerinde 1960’ta 2.6’dan 2021’de 1.5’e, Türkiye’de ise 1960’ta 6.4’ten 2022’de 1.6’ya gerilemiştir (bk. Grafik 1) (OECD, 2024). 2024 verilerine göre Türkiye için toplam doğurganlık hızı (bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca doğurabileceği ortalama çocuk sayısı) 1.48 çocuk şeklinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025b). Mevcut durum hem Türkiye’nin

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Orcid: 0000-0002-1434-079X

hem de başta Avrupa ve Doğu Asya ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin doğurganlık oranlarını artırmak için çeşitli politika ve programlar geliştirmelerini zorunlu kılmıştır (McDonald, 2006).

Grafik 1. Toplam Doğurganlık Hızı: Türkiye, AB Ülkeleri [EU 27], OECD Ülkeleri

Kaynak: OECD (2023). Fertility, employment and family policy: A cross-country panel analysis. OECD Social, Employment and Migration Working Papers.

Düşük doğum oranları, kısa vadede demografik yaşlanmaya, uzun vadede ise iş gücü daralmasına ve sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülemez hale gelmesine yol açmaktadır (Gauthier, 2007). Özellikle genç ve dinamik nüfus yapısının azalması, ekonomik kalkınmayı sekteye uğratmakta ve toplumsal refahı azalmaktadır (European Parliament, 2013; McDonald, 2006).

Sosyo-kültürel faktörler, ekonomik güvensizlik, kadınların iş hayatına katılımındaki zorluklar, çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği ve aile hayatıyla iş hayatı arasındaki dengesizlik, doğurganlık oranlarının düşüşünde etkili olan başlıca faktörlerdir (Bunting & Boivin, 2008). Ayrıca, modern toplumlarda bireysellik ve kariyer odaklı yaşam biçimlerinin yaygınlaşması, çocuk sahibi olma kararlarını ertelemekte veya tamamen çiftleri caydırmaktadır (Yu & Liang, 2022).

Nüfus politikaları bağlamında, doğurganlık oranlarının artırılması yalnızca ekonomik ve mali teşviklerle değil aynı zamanda evliliğe ilişkin çeşitli sosyal farkındalık programları ve kültürel dönüşümlerle de mümkün olabilmektedir (Golini, 2003). Özellikle evlilik öncesi eğitim programları ile evlilik sürecinde ebeveyn rolleri, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve aile içi iletişim dinamiklerine odaklanan eğitici aile programları, bireylerin ebeveynlik ve aile yaşamına uyum sağlamasını kolaylaştırmakta, doğurganlığı teşvik etmekte ve çocuk yetiştirme sürecinde ebeveynlerin üzerindeki yükü hafifletmektedir. Ayrıca, doğurganlık konusunda bilgilendirici programların ve eğitimlerin etkin bir şekilde uygulanması, çiftlerin bilinçli kararlar almasını sağlayarak doğurganlıkla ilgili yanlış inanışların ortadan kalkmasına katkıda bulunmakta (Bunting & Boivin, 2008), sorun çözme ve çatışma yönetimi konusunda becerilerini geliştirmektedir (Senediak, 1990).

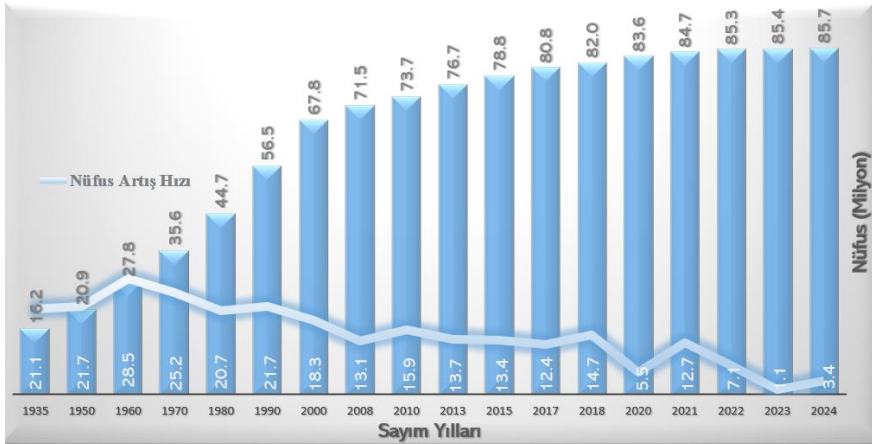
Türkiye’de Doğum Artışını Desteklemeye Yönelik Politika ve Uygulamalar

Türkiye, Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren nüfus arttırıcı politikalara başvurarak bir toplum yaratma misyonu gütmüştür. Cumhuriyet’in ilk yıllarında savaşlar ve hastalıklar nedeniyle azalan nüfusu canlandırma ve iş gücü ihtiyacının giderilmesi amacıyla çocuk sahibi olmayı teşvik eden yasal düzenlemeler yapılmıştır (Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1930). Bu kapsamda Cumhuriyet’in erken dönemlerinde okul çağındaki memur çocuklarına yönelik barınma desteği (Memurin Kanunu, 1926) ve çok çocuklu hakimlere yönelik mali yardımlar örnek teşkil etmektedir (Çok Çocuklu Hâkimlere Verilecek Yardım Paralar ile İkramiye Hakkında Kanun, 1937). 1933 yılında yazılmış olan Onuncu Yıl Marşı’nda geçen “on yılda on beş milyon genç” söylemi, ulusal bir toplumun inşası için nüfus arttırıcı politikalara verilen önemi yansıtmaktadır. Ayrıca bu dönemdeki doğum artışını destekleyen uygulamalar (pronatalist

uygulamalar), ulusal sağlık politikasıyla bütünleşmiştir (Karaca Bozkurt, 2011).

Türkiye'nin nüfus artış hızı 1950'li yıllardan itibaren artmaya başlamış, 1960'lı yıllarda en yüksek seviyeye ulaşmış ve sonraki yıllardan itibaren düşmeye başlamıştır (bk. Grafik 2) (TÜİK, 2022). 1960'lı yıllara kadar devam eden doğum artışını desteklemeye yönelik politika ve uygulamalar, ekonomik ve sosyal kalkınma için nüfus azaltıcı politika ve uygulamaların gündeme gelmesi ile düşüş gösterme eğilimine girmiştir (Karaca Bozkurt, 2011; Oktay, 2014; Can & Avcı, 2021).

Grafik 2. Türkiye için Bazı Yıllara Göre Nüfus ve Nüfus Artış Hızı

Kaynak: TÜİK (2022). Nüfus ve konut sayımı, 2021. TÜİK Haber Bülteni; TÜİK (2025a). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2024. TÜİK Haber Bülteni.

1960'lardan itibaren, hızlı nüfus artışının ekonomik kalkınmaya engel olduğu düşüncesi yaygınlaşmış ve aile planlaması uygulamaları ile nüfus kontrolü ön plana çıkmıştır. 1965'te çıkarılan Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile doğum kontrolü yasal hale getirilmiş, bu Kanun nüfus politikaları açısından bir dönüm noktası teşkil etmiş, gebeliği önleyici araç ve gereçlerin alım ve satımına ilişkin yasal engelleri ortadan kaldırarak uygulamaları cezai yaptırım kapsamından çıkarmış ve doğurganlığın düşürülmesi için çeşitli

sağlık hizmetlerinin sunulmasını gerekçelendirmiştir (Eryurt & ark., 2013). Aynı yıl içinde Sağlık Bakanlığına bağlı olarak Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü kurulmuş ve doğum hızını ve oranlarını düşürmek için çalışmalar hızlanmıştır (Ateş & Bektaş, 2019). Bu dönemde, doğum oranlarını düşürmeye yönelik politika ve uygulamaların teşvik edildiği söylenebilir (Karaca Bozkurt, 2011; Oktay, 2014).

Şekil 1. Nüfus Politikasının Tarihsel Gelişimi

1980 sonrası dönemde, nüfus politikaları daha dengeli bir yaklaşıma yönelmiştir. Kadınların eğitimi, işgücüne katılımı ve

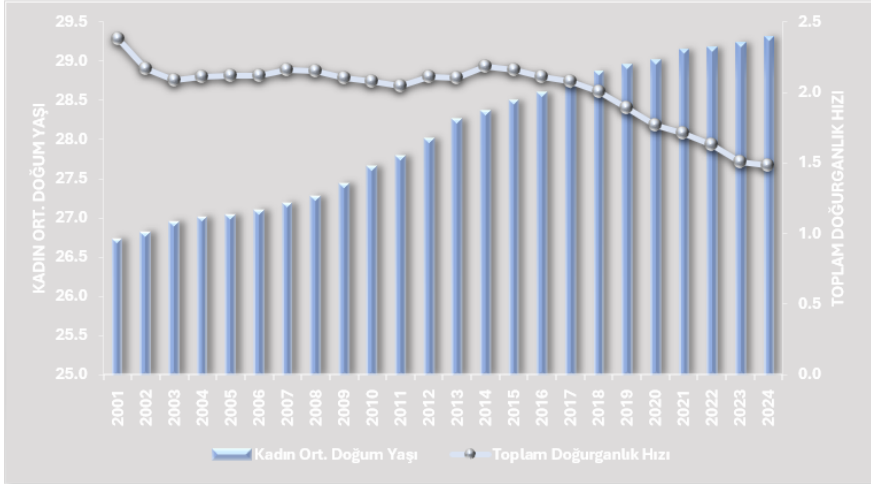
üreme sağlığı konuları öne çıkmış, 1994 Kahire Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansının etkisiyle bireysel üreme hakları ön plana alınmıştır. 2000’li yıllardan itibaren ise düşen doğurganlık oranlarına karşı yeniden nüfus artışıını teşvik eden politikalar gündeme gelmiştir. Günümüzde nüfus politikaları, yaşlanan nüfus yapısı, düşük doğurganlık oranları ve göç gibi konular çerçevesinde şekillenmektedir (Karaca Bozkurt, 2011).

2000’li yıllardan itibaren, doğurganlık oranlarını artırmak amacıyla yeniden harekete geçilmiştir. Özellikle yaşlanan nüfus, iş gücü kaybına ilişkin projeksiyonlar ve toplam doğurganlık oranlarına ilişkin düşüşler yeniden doğurganlık oranlarını artırmaya dönük politikaların gündeme gelmesini sağlayan iktisadi ve demografik gerekçeler olmuştur.

Dönemin Başbakanı bugünkü Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın 2008 yılındaki “En az üç çocuk” söylemi (Çetik & ark., 2008); mali teşvik kapsamında çocuk başına asgari geçim indirimi (Türkay, 2017), emzirme ödeneği, süt izni, annelik durumunda geçici iş göremezlik ödeneği, doğum halinde haftalık çalışma süresinin yarısı kadar ücretsiz izin, İşte Anne Projesi kapsamında çocuk bakım desteği (Çavuş, 2021), 2015 yılında başlayan doğum yardımları (Sosyal Hizmetler Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011); 2024 yılında hayata geçirilen “Evlenecek gençlerin desteklenmesi projesi” kapsamında eğitim programı ve faizsiz kredi desteği (T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024), Nüfus Politikaları Kurulu ile Aile Enstitüsünün kurulması girişimleri (Şaşmaz, 2024) ve son olarak 2025 yılının “Aile Yılı” ilan edilerek 2025 yılı itibariyle doğacak olan çocuklar için mali yardım ve teşviklerin artırılması (T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, 2025) hükümetin doğum artışını desteklemeye yönelik politika ve uygulamalara verdiği önemi ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin doğurganlık oranlarındaki istatistiksel değişimler, günümüz uygulama ve politikaların arkasındaki ihtiyacı daha iyi açıklamaktadır. Türkiye İstatistik Kurumunun (2024) güncel verilerine göre neredeyse her yıl toplam doğurganlık hızı düşmekte, kadının ortalama doğum yaşı artmakta (bk. Grafik 3) ve bu durum önlem almayı gerektirecek aile ve nüfus politikalarına ihtiyacı zorunlu kılmaktadır. 2024 yılına ait son verilere göre Türkiye için toplam doğurganlık hızı kadın başına 1.48 çocuk şeklinde gerçekleşmiştir (TÜİK, 2025b). Mevcut düşüş, nüfusun yenilenme düzeyi olan 2.1'in oldukça altındadır ve nüfusun azalmasına yol açabilecek bir eğilimi göstermektedir. Doğurganlık hızındaki bu azalma, ekonomik ve sosyolojik faktörlerle ilişkilendirilmektedir. Ekonomik krizler, geçim sıkıntısı ve ekonomik belirsizlikler, insanların çocuk sahibi olma kararlarını etkileyebilmektedir. Ayrıca, eğitim düzeyinin artması ve kadınların iş gücüne katılımının artması gibi sosyolojik faktörler de doğurganlık oranlarını düşürebilmektedir.

Grafik 3. Türkiye için Doğurganlık Göstergeleri

Kaynak: TÜİK (2024). Doğum istatistikleri, 2023. TÜİK Haber Bülteni; TÜİK (2025a). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2024. TÜİK Haber Bülteni; TÜİK (2025b). Doğum istatistikleri, 2024. TÜİK Haber Bülteni.

Türkiye’de doğurganlık hızının düşmeye devam etmesi, nüfusun yaşlanmasına ve bazı bölgelerde nüfusun azalmasına yol açabilir, bu da sosyal güvenlik sistemleri üzerinde baskı yaratabilir ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Özellikle Türkiye’nin son yıllardaki doğum artışını destekleyen politikaları, doğum oranlarının endişe verici düzeyde azalmasıyla ortaya çıkması muhtemel sosyodemografik ve ekonomik sorunlarla mücadele etmek amacıyla daha belirgin hale gelmiştir. Hükümet, doğum oranlarını artırmaya yönelik çeşitli mali teşvikler sunmuş, kadınlara yönelik iş gücü desteklerini artırmış ve ailelerin çocuk bakımını kolaylaştıracak programlar başlatmıştır. Hatta son bir yıl içinde, çeşitli kurum, kuruluş ve yasal düzenlemelerin ortaya çıkması ile doğum artışını destekleyen uygulamaları ivme kazanmıştır. Bununla birlikte, bu politikaların etkinliği konusunda farklı bulgu ve görüşlerin varlığı nedeniyle ortaya konulan çaba, uğraş ve çalışmaların birçok faktörü göz önünde bulundurması, titizlikle ve istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi gerekmektedir.

Küresel Ölçekte Doğum Artışını Desteklemeye Yönelik Politika ve Uygulamalar

Doğum artışını desteklemeye yönelik politikalar, doğum oranlarını artırmayı hedefleyen devlet politikalarıdır (McDonald, 2006). Bu tür politikalar, düşük doğum oranları ve yaşlanan nüfus sorunları ile mücadele etmek için pek çok ülkede uygulanmaktadır. Özellikle doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşlanan nüfus yapısının ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği tehdit ettiği durumlarda bu tür politikalara başvurulmaktadır (Luci-Greulich & Thévenon, 2013).

Doğum artışını desteklemeye dönük politikaların kökeni, özellikle 20. yüzyılın ortalarına kadar uzanır. Birçok ülke, nüfus artışını teşvik etmek için çeşitli politikalar geliştirmiştir. Fransa, doğum artışını desteklemeye ilişkin ilk politikalarını 19. yüzyılın

sonlarına doğru başlatmış, bu politikalar daha çok çocuk sayısını artırmaya yönelik doğrudan teşvikler sağlamıştır (Lutz & ark., 2006). 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Japonya ve İskandinav ülkeleri gibi gelişmiş ülkeler de benzer uygulamaları benimsemiştir (Feyrer & ark., 2008)

Doğum artışını desteklemeye yönelik politikalar, genellikle doğum oranlarını artırmaya yönelik ekonomik teşvikler, sağlık hizmetlerine erişimin iyileştirilmesi, aile dostu çalışma koşullarının sağlanması ve eğitim gibi çeşitli alanlarda uygulanmaktadır. Bu politikalar, doğrudan finansal teşvikler (çocuk parası, vergi indirimleri, doğum yardımları) ve dolaylı teşvikler (uzun süreli ebeveyn izni, çocuk bakımı hizmetleri) olarak iki ana kategoriye ayrılabilir (McDonald, 2006). Özellikle Avrupa ülkelerinde, bu politikalar, kadınların iş gücüne katılımını da göz önünde bulundurarak tasarlanmıştır.

Doğum artışını desteklemeye yönelik politikaların etkileri, kısa vadeli demografik değişikliklerle sınırlı kalmayıp, uzun vadede ekonomik ve sosyal yapıları da etkileyebilir. Doğum oranlarını artırmaya yönelik politikalar, iş gücü piyasasında daha fazla kadının katılımını teşvik etmekte ve kadınların çocuk yetiştirme ile iş yaşamı arasında daha dengeli bir yaşam sürmelerini sağlar (McDonald, 2006; Thevenon & Gauthier, 2011). Bununla birlikte birçok gelişmiş ülkede, yüksek yaşam maliyetleri ve çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliği nedeniyle, doğum artışını desteklemeye ilişkin politikalar beklenen başarıyı tam olarak yakalayamamaktadır (Lutz & ark., 2006).

Doğum artışını desteklemeye ilişkin politikalar, ülkelerin demografik yapısını iyileştirmeye yönelik önemli araçlardır. Ancak bu politikaların etkili olabilmesi için, yalnızca doğum oranlarını artırmaya odaklanmak yeterli olmayabilir. Eğitim, sağlık, iş gücü ve cinsiyet eşitliği gibi daha geniş bir çerçevede ele alınmaları gerekmektedir. Türkiye’de ve dünya genelinde uygulanan doğum

artışını desteklemeye yönelik politikaların etkileri üzerine yapılan çalışmalar, bu politikaların çeşitli sosyoekonomik faktörlerle etkileşime girdiğini ve farklı toplumlarda farklı sonuçlar doğurduğunu göstermektedir.

Doğum Artışını Desteklemeye Yönelik Politikaların Temel Unsurları

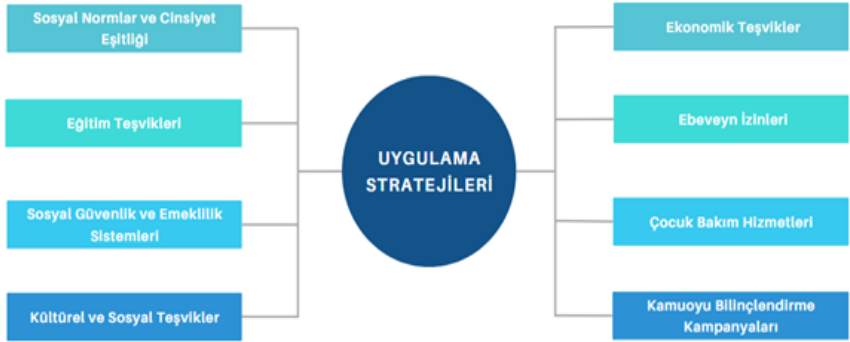
- **Ekonomik Teşvikler:** Aileye katılan her üye mali yük getirmektedir. Bu açıdan bu tür teşvikler ailelerin mali yükünü azaltmayı amaçlayan uygulamaları içermektedir. Doğum, annelik yardımları, çocuk başına maddi destek, vergi indirimleri, konut desteği gibi doğrudan ekonomik destekler (Gauthier, 2007) ile ailelere yönelik kredi ve hibe yardımı bu teşvikler arasında yer almaktadır (Legge & Alford, 1986).
- **Ebeveyn İzinleri:** Uzun ve ücretli ebeveyn izinleri, ebeveynlerin iş ve aile hayatını dengelemesine yardımcı olur (OECD, 2023). Özellikle kadınların iş gücüne katılımını artırmak ve iş ve aile yaşamını dengelemelerine yardımcı olmak için esnek çalışma saatleri ve iş güvencesi sağlanmalıdır. Bu tür politikalar, kadınların hem çalışmasını hem de çocuk sahibi olmasını teşvik edebilir (Luci-Greulich & Thevenon, 2013).
- **Çocuk Bakım Hizmetleri:** Ücretsiz çocuk bakım hizmeti ve çocuk bakımı için aileye mali destek şeklinde gerçekleşen uygulamalardır (Demeny, 1986). Kaliteli ve uygun fiyatlı veya ücretsiz çocuk bakım hizmetleri, ebeveynlerin çocuk sahibi olma konusundaki endişelerini önemli ölçüde azaltmaktadır (Chen, 2011; Luci & Thevenon, 2011).
- **Kamuoyu Bilinçlendirme Kampanyaları:** Toplumsal farkındalığı artırmak ve çocuk sahibi olmayı teşvik etmek için medya kampanyaları ve eğitim programları

düzenlenebilir. Nüfus artışının önemi hakkında kamuoyu bilinçlendirme kampanyaları düzenlenebilir. Bu kampanyalar, doğurganlık teşviklerinin etkisini artırabilir. Aile planlaması ve doğurganlık teşvikleri hakkında eğitim ve bilgilendirme programları düzenlenebilir (Chen, 2011).

- **Sosyal Normlar ve Cinsiyet Eşitliği:** Kadınların iş gücüne katılımını ve aile içi sorumlulukların paylaşımını destekleyen politikaları içermektedir. Kadının ev içi rollerle özdeşleştirildiği toplumsal normlar, çalışan kadınlar için çocuk bakımını ve yetiştirmeyi güçleştirmektedir. Bu nedenle özellikle Avrupa ülkelerinde iş-aile ve yaşam dengesini korumayı amaçlayan uygulamalar, hem çalışan kadınların çocuk sahibi olmalarını kolaylaştırmayı hem de kadınların çocuk yetiştirme süreçlerindeki yükünü hafifletmeyi amaçlamaktadır (McDonald, 2006). Bu tür politikaların uzun vadede doğurganlık üzerinde olumlu etkileri olabileceği belirtilmektedir (Gray & ark., 2022).
- **Eğitim Teşvikleri:** Eğitim masrafları, özellikle düşük gelirli aileler için gelirlerine oranla ciddi bir mali yük oluşturmaktadır (Jenkins, 2019). Bu nedenle, eğitim; maliyet ve fayda bakımından çocuk yapma isteğini etkileyebilir. Çocukların eğitim masraflarının karşılanmasına yönelik teşvikler, ailelerin daha fazla çocuk sahibi olmasını teşvik edebilir (Chen, 2011).
- **Sosyal Güvenlik ve Emeklilik Sistemleri:** Sosyal güvenlik ve emeklilik primlerindeki yüksek maliyetler özellikle alınan ücretlerin düşük olduğu durumlarda doğurganlık hızının düşmesine yol açmaktadır (Wang, 2016). Çocuk sahibi aileler için sosyal güvenlik primlerinde indirimler yapılması, emeklilik süreçlerinin kolaylaştırılması, teşviklerin artırılması ve vergi iadeleri doğurganlık oranlarını artırabilir (Chen, 2011).

- **Kültürel ve Sosyal Teşvikler:** Çok çocuklu annelere veya ailelere onur nişanları ve devlet ödülleri verilmesi (Rusya’da Kahraman Anne Madalyası) (Beschasnaya, 2022), çocuk sahibi olmanın önemi ve faydaları üzerine kamu spotları ve medya kampanyaları düzenlenmesi, aile değerlerini öne çıkaran sosyal projelerin desteklenmesi, aile ve çocuk sahibi olmanın kültürel değer olarak teşvik edilmesi, nüfus artışını destekleyen dini veya kültürel liderlerin kampanyalarda rol alması gibi uygulamaları içermektedir.

Şekil 2. Başlıca Uygulama Stratejileri

Doğum Artışını Desteklemeye Yönelik Politikaların Başarılı Örnekleri

- **Fransa:** Ailelere sağlanan mali destekler ve ebeveyn izinleri sayesinde doğurganlık oranları Avrupa ortalamasının üzerinde seyretmektedir (Gauthier, 2007). Uygulamalar arasında: (1) Ailelere yönelik çocuk yardımları ve vergi indirimleri; (2) Ücretli ve uzun süreli ebeveyn izinleri (anneler ve babalar için); (3) Ücretsiz okul öncesi eğitim ve geniş kreş imkanları ve (4) Çalışan annelere yönelik esnek çalışma saatleri yer almaktadır (McDonald, 2006).

- **İskandinav Ülkeleri:** Bu ülkeler, ailelere yönelik yüksek kamu harcamaları, kapsamlı çocuk bakım sistemleri ve cinsiyet eşitliğini destekleyen politikalar ile nispeten yüksek doğurganlık oranlarına sahiptir (Golini, 2003). Özellikle İsveç ebeveyn izinleri ve çocuk bakım hizmetleri ile doğurganlık oranlarını istikrarlı hale getirmiştir (Thevenon & Gauthier, 2011). Uygulamalar arasında (1) Ebeveynlere 16 aya kadar ücretli izin hakkı (babanın da izin kullanması teşvik edilir); (2) Devlet destekli çocuk bakım hizmetleri, (3) Çocuk başına düzenli devlet yardımı, (4) Cinsiyet eşitliğini destekleyen politikalar yer almaktadır (Andersson, 2004). Cinsiyet eşitliğinin güçlü bir kültürel değer olması ve aile-kariyer dengesinin desteklenmesi bu tür uygulamaların başarılı olmasını sağlamıştır.
- **Japonya:** Çocuklara yönelik maddi yardımlar, kreş hizmetleri ve iş-yaşam dengesini destekleyen düzenlemeler gibi çok yönlü teşvikler sunmaktadır. Japonya’da ailelere yönelik mali teşvikler arasında nakit yardımlar, vergi indirimleri ve çocuk bakım hizmetlerine erişim yer almaktadır (Alçin Şahintürk & Çelebi, 2022). Kapsamlı aile politikalarına sahiptir ancak uzun çalışma saatleri ve geleneksel cinsiyet rolleri gibi kültürel faktörler doğurganlığı baskılamaya devam etmektedir (Golini, 2003).
- **Güney Kore:** Son yıllarda doğurganlığı artırmak için kapsamlı mali teşvik programları başlatmıştır ancak toplumsal faktörler nedeniyle sınırlı başarı elde edilmiştir (Gray & ark., 2022). Yapılan uygulamalar; çocuk bakım destekleri ve maddi yardımlar, uzun süreli ebeveyn izinleri, kadınların iş hayatında tutulmasına yönelik teşvikler şeklindedir (Jones, 2007).
- **Orta ve Doğu Avrupa:** Estonya ve Macaristan gibi ülkeler, ebeveyn izni ve mali teşvikler dahil olmak üzere aile

politikalarını genişletmişlerdir. Macaristan'da çok çocuklu ailelere vergi muafiyetleri ve düşük faizli konut kredileri, üç veya daha fazla çocuğu olan annelere ömür boyu gelir vergisi muafiyeti, üçüncü çocuk için kredi borçlarının silinmesi gibi stratejilere başvurulmuştur (Szikra, 2014).

Doğum Artışını Desteklemeye Yönelik Politikaların Etkileri

Doğum artışını desteklemeye ilişkin politikalar, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliği desteklemek için kritik bir rol oynar. Ancak bu politikaların başarılı olabilmesi için çok boyutlu ve bütünleşmiş bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Yalnızca ekonomik teşviklerle değil, cinsiyet eşitliği ve çalışma hayatında esneklik gibi faktörlerin de göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Golini, 2003).

Doğum artışını desteklemeye ilişkin politikaların önemli etkilerinden biri, nüfusun yaşlanma hızını azaltarak demografik dengenin korunmasıdır. İsveç, Fransa ve Macaristan gibi ülkelerde çocuk sahibi olan ailelere sağlanan mali teşvikler ve ücretsiz çocuk bakım hizmetleri sayesinde doğurganlık oranlarında artış sağlanmıştır (McDonald, 2006). Özellikle Fransa'da yürütülen aile politikaları, ülkenin doğurganlık oranını Avrupa ortalamasının üzerine çıkarmayı başarmıştır (Gauthier, 2007).

Çalışma çağındaki nüfusun azalması, birçok ülkede ekonomik büyüme üzerinde baskı oluşturmıştır. Doğum artışını desteklemeye ilişkin politikalar, doğurganlığı teşvik ederek gelecekteki iş gücü arzını artırmayı hedefler. İsveç'te ebeveyn izinleri ve çocuk bakım destekleri, kadınların iş gücüne katılımını teşvik ederek hem ekonomik büyümeyi hem de doğurganlık oranlarını desteklemiştir (Andersson, 2004).

Düşük doğurganlık oranları, sosyal güvenlik ve emeklilik sistemleri üzerinde büyük bir yük oluşturur. Doğum artışını desteklemeye yönelik politikalar sayesinde doğurganlık oranlarının artırılması, uzun vadede sosyal güvenlik sistemlerinin

sürdürülebilirliğine katkı sağlar. Macaristan’da uygulanan vergi indirimleri ve konut destekleri gibi teşvikler, ailelerin çocuk sahibi olma kararlarını olumlu yönde etkilemiştir (Szikra, 2014).

Doğum artışını desteklemeye yönelik politikalar, aile yapısını destekleyerek toplumsal dayanışmayı artırabilir. Fransa ve Macaristan gibi ülkelerde aile odaklı medya kampanyaları ve kültürel teşvikler, çocuk sahibi olmanın sosyal ve kültürel değerini vurgulamıştır (Zakharov, 2008). Bu durum, toplumda aile kavramının daha güçlü bir şekilde benimsenmesine ve sosyal uyumun artmasına yardımcı olmuştur.

Bazı ülkelerde uygulanan esnek çalışma saatleri, ücretli ebeveyn izinleri ve çocuk bakım hizmetleri, kadınların hem çocuk sahibi olmalarını hem de kariyerlerine devam etmelerini sağlamıştır. Özellikle İsveç ve Norveç gibi ülkelerde bu politikaların kadın istihdamı üzerindeki olumlu etkileri dikkat çekmektedir (Andersson, 2004).

Sonuç

Bu çalışma, doğurganlıktaki düşüşün artık geçici bir dalgalanma değil Türkiye’de ve birçok gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda yerleşik ve kalıcı hale gelmeye başlayan yapısal bir dönüşüm gösterdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye’nin toplam doğurganlık oranının 1960’larda 6.4’ten 2024’te 1.48’e düşmesi, bir demografik göstergeden daha fazlasını temsil etmektedir. Bu bakımdan ekonomi, sosyal güvenlik sistemleri, aile yapıları ve kültürel normlar üzerinde derin etkileri olan uzun vadeli bir değişimi işaret etmektedir. Tarihsel, sosyolojik ve politika odaklı perspektifleri bir araya getiren bu çalışma, Türkiye’nin bu küresel dönüşüm içindeki konumunu yorumlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

Tarihsel perspektif, nüfus politikalarının Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri stratejik bir araç olarak işlev gördüğünü ortaya

koymaktadır. Savaş sonrası nüfusu yeniden inşa etmek için tasarlanan doğumu teşvik edici önlemler, 1960’larda başlayan doğum karşıtı aile planlaması politikalarının benimsenmesi ve 2000’lerde yeniden ortaya çıkan doğumu teşvik edici yaklaşımlar, nüfusa ve doğurganlığa yönelik politikaların siyasi öncelikler ile algılanan demografik ihtiyaçlara göre şekillenen dalgalı bir süreç şeklinde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu dalgalanma, Türkiye’nin nüfus politikalarının genellikle konjonktürel ve tepkisel olduğunu, yani tutarlı ve uzun vadeli demografik stratejiye dayalı olmaktan ziyade kısa vadeli baskılara ve ihtiyaçlara yanıt verdiğini göstermektedir.

Küresel politika ve uygulamalarla karşılaştırıldığında Türkiye; yüksek yaşam maliyetleri, iş ve aile hayatı arasındaki çatışma, kadınların işgücüne katılımı, yetersiz çocuk bakım sistemleri ve değişen kültürel normların etkileşimi sonucu doğurganlığın azaldığı daha geniş bir bağlamda konumlanmaktadır. Fransa ve İskandinav ülkeleri gibi başarılı örnekler, tek bir politikanın doğurganlık düşüşünü tersine çeviremeyeceğini göstermektedir. Bunun yerine kalıcı, öngörülebilir, cinsiyet eşitliğine dayalı ve refah odaklı bir politika yapısı gereklidir. Buna karşılık, Japonya ve Güney Kore, kültürel normlar, işgücü piyasası yapıları ve ev içi cinsiyet rolleri değişmediğinde yüksek mali teşviklerin bile başarısız olabileceğini göstermektedir.

Bu çalışmanın en önemli tespitlerinden biri, doğurganlığın azalmasının salt ekonomik bir olgu olarak değerlendirilemeyeceği aksine gelişen, değişen ve dönüşen kültürel değerler, yaşam tarzı, yaşam beklentileri, cinsiyet rolleri ve yapısal sosyal eşitsizliklerin şekillendirdiği çok katmanlı bir kültürel ve toplumsal dönüşümü yansıttığıdır. Dolayısıyla doğurganlıktaki anlamlı düşüş, yalnızca artan ekonomik maliyetler ile açıklanamaz, bu düşüş aynı zamanda bireylerin yaşam planlamaları, aile kurma normları, kariyer beklentileri ve bakım tercihlerinde meydana gelen daha geniş çaplı

yeni bir sosyal yapılanmayı ve çağdaş toplumda gelişen yeni teknolojik-kültürel anlayışı da temsil etmektedir.

Doğum oranlarını artırmaya dönük uygulamaların yalnızca ekonomik teşviklerle sağlanamayacağı açıktır. Son yıllarda Türkiye’de artırılan mali destek, çocuk bakım yardımı, izin düzenlemeleri ve “Aile Yılı” gibi sembolik politikaların kapsamı bu açıdan önem kazanmaktadır. Bu politikaların etkili olabilmesi için uygulamaların uzun vadeli sistematik bir çerçeve içinde yürütülmesi sağlanmalıdır. Aksi durumda politikalar; kampanya odaklı, konjonktürel ve dağınık bir görünüm sergileyecektir.

Yapılan inceleme ve değerlendirmeler, Türkiye’de son yıllarda uygulamaya konulan doğum teşviklerinin gerçek etkilerini ortaya koyan ampirik bulguların hâlâ yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu durum, mevcut teşviklerden hangi sosyoekonomik grupların ne ölçüde yararlandığı, bölgesel farklılıkların ailelerin çocuk sahibi olma kararlarına nasıl yansıdığı ve teşviklerin hangi davranışsal sonuçları doğurduğu gibi temel soruların yanıtsız kalmasına yol açmaktadır. Kapsamlı ve sistematik etkililik analizleri yapılmadığı sürece nüfus politikalarının kanıta dayalı bir temelden çok varsayımsal ve yönlendirici bir çerçeveye dayanma riski bulunmaktadır.

Doğum artışını desteklemeye yönelik politika ve uygulamalar bütüncül bir perspektiften ele alındığında, doğurganlıkta kalıcı ve sürdürülebilir bir artışın yalnızca ekonomik teşviklerle değil cinsiyet eşitliğini gözetken bir işgücü piyasası, güçlü ve erişilebilir çocuk bakım hizmetleri, güvenceli istihdam koşulları ve aile yaşamını çağdaş sosyoekonomik gerçeklerle uyumlaştıran geniş kapsamlı bir sosyal politika anlayışıyla mümkün olabileceği görülmektedir. Bu çerçevede, tek boyutlu müdahale modelleri düşük doğurganlığın arkasında yatan yapısal dinamikleri karşılamada doğal olarak yetersiz kalacaktır. Evlilikle ilgili bilgilendirme, farkındalık programları ve evlilik öncesi eğitimler, bu çok boyutlu

politika çerçevesinin önemli ancak sıklıkla göz ardı edilen bir bileşenini oluşturmaktadır. Bu tür uygulamalar, çiftlerin iletişim becerilerini güçlendirerek, çatışma çözme kapasitelerini artırarak, karşılıklı beklentileri netleştirerek, çocuk bakımı konusunda motive ederek ve mali teşviklerle ilgili çiftlere bilgi sağlayarak doğum artışını dolaylı yoldan olumlu etkileyebilir. Evlilik öncesi programlar, ekonomik veya yapısal önlemlerle birlikte çiftlerin karar alma sürecinin temelinde yatan psikososyal olguları dönüştürmeyi amaçlayan tamamlayıcı uygulamalar olarak görülmelidir.

Bu çalışma doğrultusunda gelecekteki politika ve uygulamalara ilişkin öneriler şu şekilde özetlenebilir: (1) Nüfus politikalarının kısa vadeli siyasal veya ekonomik dalgalanmalara göre değil uzun vadeli demografik projeksiyonlara göre tasarlanması gerekir; (2) Çocuk bakım hizmetlerinin kapsamı genişletilmeli ve niteliği artırılmalıdır; erişilebilir, kaliteli ve mali açıdan desteklenen bakım hizmetleri sağlanmadığı sürece doğurganlıkta kayda değer ve kalıcı artışların ortaya çıkması mümkün değildir; (3) Kadınların işgücü piyasasındaki konumu ve ev içi bakım yükünü şekillendiren cinsiyet eşitsizlikleri giderilmedikçe kadınların doğurganlık kararları üzerindeki kısıtlayıcı baskılar devam edecektir; bu nedenle toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendiren politikalar öncelikli olmalıdır; (4) Doğum teşviklerinin davranışsal ve yapısal etkilerini inceleyen bilimsel araştırmalar yürütülmeli; bu bulgular politika tasarımının temel bileşeni hâline getirilmelidir.

Sonuç olarak, bu çalışma Türkiye’de ve dünyada doğurganlık düşüşünü açıklayan yapısal nedenleri açık bir biçimde ortaya koymakta ve doğum artışına yönelik politikaların çok boyutlu, tutarlı ve sürdürülebilir bir anlayış ve yaklaşımla ele alınması gerektiğini göstermektedir. Demografik dönüşümün hızlandığı bir dönemde bu politikalar, yalnızca nüfusu değil aynı zamanda sosyal refahın, ekonomik sürdürülebilirliğin ve toplumsal istikrarın geleceğini belirleyecektir.

Kaynakça

Alçin Şahintürk, D., & Çelebi, A. K. (2022). Doğurganlık hızını arttırmaya yönelik kamu mali teşvikleri: Avustralya, Japonya, Danimarka, Fransa, Kanada ve Rusya analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (49), 69-87. <https://doi.org/10.30794/pausbed.870493>

Andersson, G. (2004). Demographic trends in Sweden: An update of childbearing and nuptiality up to 2002. *Demographic Research*, 11(4), 95-110. <http://doi.org/10.4054/DemRes.2004.11.4>

Ateş, H., & Bektaş, M. (2019). 2008 sonrası Türkiye’de uygulanan nüfus politikaları ve paydaş analizi. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 483-504.

Beschasnaya, A. (2022). The order of the ‘Mother Heroine’: Past and present. *Social Science Research Network*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4289406>

Bunting, L., & Boivin, J. (2008). Knowledge about infertility risk factors, fertility myths and illusory benefits of healthy habits in young people. *Human Reproduction (Oxford, England)*, 23(8), 1858–1864. <https://doi.org/10.1093/humrep/den168>

Can, B., & Avcı, S. (2021). Demografik geçiş teorisi açısından Türkiye’nin demografik geçiş aşamaları ve nüfuslanma süreci. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 26(46), 229-252.

Chen, D. L. (2011). Can countries reverse fertility decline? Evidence from France's marriage and baby bonuses, 1929–1981. *Int Tax Public Finance*, 18, 253–272. <https://doi.org/10.1007/s10797-010-9156-6>

Çavuş, Ö. H. (2021). Sosyal güvenlik mevzuatımızda gebe ve anne sigortalılara yönelik düzenlemeler. *Çalışma ve Toplum*, 1(68), 75-96. <https://doi.org/10.54752/ct.1155404>

Çetik, A., Gültekin, T., Kuşdemir, Y. (2008, 7 Mart). Erdoğan: En az üç çocuk doğurun. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-en-az-uc-cocuk-dogurun-8401981>

Demeny, P. G. (1986). Pronatalist policies in low-fertility countries: Patterns, performance, and prospects. *Population and Development Review*, 12, 335–358. <https://doi.org/10.2307/2807916>

Eryurt, M. A., Canpolat Beşe Ş., Koç, İ. (2013). Türkiye’de nüfus ve nüfus politikaları: Öngörüler ve öneriler. *Amme İdaresi Dergisi*, 46(4), 129–156.

European Parliament. (2013). *Promoting fertility in the EU: Social policy options for member states*. Library Briefing.

Feyrer, J., Sacerdote, B., & Stern, A. D. (2008). Will the stork return to Europe and Japan? Understanding fertility within developed nations. *The Journal of Economic Perspectives*, 22(3), 3-22. <https://doi.org/10.1257/jep.22.3.3>

Gauthier, A. H. (2007). The impact of family policies on fertility in industrialized countries: A review of the

literature. *Population Research and Policy Review*, 26(3), 323–346. <https://doi.org/10.1007/s11113-007-9033-x>

Golini, A (2003). Low fertility and policy responses in some developed countries. *Journal of Population and Social Security (Population)*, 1, (Supplement), 446-475.

Gray, E., Reimondos, A., Lazzari, E., Breunig, R., Steinhauser, R., Zhang, J., Biddle, N., Gray, M. (2022). *Impacts of policies on fertility rates*. Australian National University. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.34063.25760>

Jenkins, G. P., Amala Anyabolu, H., & Bahramian, P. (2019). Family decision-making for educational expenditure: New evidence from survey data for Nigeria. *Applied Economics*, 51(52), 5663–5673. <https://doi.org/10.1080/00036846.2019.1616075>

Jones, G. W. (2007). Delayed marriage and very low fertility in Pacific Asia. *Population and Development Review*, 33(3), 453-478. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2007.00180.x>

Karaca Öztürk, Ö. (2011). *Uluslararası nüfus ve kalkınma konferansı (ICPD, 1994) eylem programı'nın Türkiye'de uygulanan sağlık politikalarına yansımalarının toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmesi* [Uzmanlık tezi]. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.

Legge, J. S., & Alford, J. R. (1986). Can government regulate fertility? An assessment of pronatalist policy in Eastern Europe. *The Western Political Quarterly*, 39(4), 709–728. <https://doi.org/10.2307/448273>

Luci, A., & Thevenon, O. (2011). *The impact of family policy packages on fertility trends in developed countries*. Institut National d'Etudes Démographiques. <https://hal.science/hal-00657603v1>

Luci-Greulich, A., & Thévenon, O. (2013). The impact of family policies on fertility trends in developed countries. *European Journal of Population*, 29(4), 387–416. <https://doi.org/10.1007/s10680-013-9295-4>

Lutz, W., Skirbekk, V., & Testa, M. R. (2006). The low fertility trap hypothesis: Forces that may lead to further postponement and fewer births in Europe. *Vienna Yearbook of Population Research*, 4(1), 167-192.

McDonald, P. (2006). Low fertility and the state: The efficacy of policy. *Population and Development Review*, 32(3), 485-510.

OECD (2023). *Fertility, employment and family policy: A cross-country panel analysis*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers.

OECD (2024). *Society at a glance 2024: OECD social indicators*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/918d8db3-en>.

Oktay, E. Y. (2014). Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanından günümüze uygulanan nüfus politikaları. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 31-53. <https://doi.org/10.17828/yasbed.49556>

Senediak, C. (1990). The value of premarital education. *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 11(1), 26–31. <https://doi.org/10.1002/j.1467-8438.1990.tb00784.x>

Szikra, D. (2014). Democracy and welfare in hard times: The social policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy*, 24(5), 486-500. <https://doi.org/10.1177/0958928714545446>

Şaşmaz, A. (2024, 25 Aralık). Nüfus Politikaları Kurulu ile Aile Enstitüsünün kurulmasına ilişkin kararlar Resmî Gazete’de. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/nufus-politikalari-kurulu-ile-aile-enstitusunun-kurulmasina-iliskin-kararlar-resmi-gazetede/3433501>

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024, 15 Şubat). *Evlenecek gençlerin desteklenmesi projesi*. <https://www.aile.gov.tr/duyurular/evlenecek-genclerin-desteklenmesi-projesi/>

T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı. (2025, 25 Ocak). “Aile Yılı” kapsamında sağlanacak destek paketine ilişkin açıklama. <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/aile-yili-kapsaminda-saglanacak-destek-paketine-iliskin-aciklama>

Thévenon, O., & Gauthier, A. H. (2011). Family policies in developed countries: A ‘fertility-booster’ with side-effects. *Community, Work & Family*, 14(2), 197–216. <https://doi.org/10.1080/13668803.2011.571400>

TÜİK (2022). *Nüfus ve konut sayımı, 2021*. TÜİK Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Nufus-ve-Konut-Sayimi-2021-45866>

TÜİK (2024). *Doğum istatistikleri, 2023*. TÜİK Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2023-53708>

TÜİK (2025a). *Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçları, 2024*. TÜİK Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2024-53783>

TÜİK (2025b). *Doğum istatistikleri, 2024*. TÜİK Haber Bülteni. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dogum-Istatistikleri-2024-54196>

Türkay, İ. (2017). Tüm yönleriyle asgari geçim indirimi uygulaması. *İş ve Hayat*, 3(5), 135-173.

Wang, L. (2016). Fertility, union wage setting, and social security system. *International Journal of Economics and Finance*, 8(9), 1-10. <http://dx.doi.org/10.5539/ijef.v8n9p1>

Yu, X., & Liang, J. (2022). Social norms and fertility intentions: Evidence from China. *Front. Psychol.*, 13, 947134. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.947134>

Zakharov, S. (2008). Russian Federation: From the first to the second demographic transition. *Demographic Research*, 19(24), 907-972. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.24>

1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu. *Resmî Gazete* 1489 (6 Mayıs 1930).

3253 Sayılı Çok Çocuklu Hâkimlere Verilecek Yardım Paralar ile İkramiye Hakkında Kanun. *Resmî Gazete* 3643 (29 Haziran 1937).

633 Sayılı Sosyal Hizmetler Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. *Resmî Gazete* 27958 (8 Haziran 2011).

788 Sayılı Memurin Kanunu. *Resmî Gazete* 336 (31 Mart 1926).

BÖLÜM 2

SU KULLANIMINDA EĞİTİMİN ROLÜ

LEYLA ÖZGEN¹

EDA NUR ASLAN²

SEMANUR TAŞTEKİN³

Giriş

Su, sanitasyon ve hijyen, insan sağlığı ve refahı için hayati önem taşımakta olup, 2030'a kadar herkes için güvenli bir şekilde kullanılması gerekmektedir (WHO/UNICEF/World Bank, 2022: 8). UNESCO (2023) raporuna göre su, sanitasyon ve hijyen konularındaki ilerlemenin hızlandırılması gerekmektedir. Raporda, bu alanlardaki gelişmenin sağlık hedeflerindeki ilerlemeyi desteklediği, ancak su, sanitasyon, hijyen ve sağlık sektörleri arasında iletişim ile yönetişimin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu sektörlerde uluslararası kuruluşlar, sivil

¹ Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Orcid: 0000-0002-5737-8691

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, Orcid: 0009-0006-2108-6298

³ Sosyal Hizmet Uzmanı, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Orcid: 0009-0006-0401-1403

toplum örgütleri ve özel sektör dâhil olmak üzere tüm seviyelerdeki kilit noktalarda çalışanların olumlu sağlık sonuçlarını iyileştirmeye ve hızlandırmaya yönelik çabaları artırılmalıdır. Çünkü 2019 yılında küresel ölçekte 1,4 milyon ölüm ve 74 milyon engelliliğe göre düzeltilmiş yaşam yılı yetersiz su, sanitasyon ve hijyen koşullarından kaynaklanmıştır (UNESCO, 2023: 88).

Su kullanımı son 40 yılda küresel olarak yılda yaklaşık %1 oranında arttığı ve hızlı nüfus artışı ile birlikte 2050 yılına kadar büyümesi beklenirken, beraberinde de orta ve düşük geliri olan ölkelerde artacağı beklenmektedir (UNESCO, 2023: 1). On İkinci Kalkınma Planı 2024-2028 (2023)'na göre de 2030 yılı için belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde sıkıntılarla karşılaşılabilir, dünyadaki tatlı su kaynakları, kirlilik, küresel ısınma, sürdürülebilir olmayan aşırı kullanımların kontrol edilemeyeceği belirtilmektedir (SBB, 2023).

Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan bugünün refahını korumayı amaçlayan uzun vadeli bir yaklaşımı ifade eder. Bu anlayış, doğal kaynakların dengeli kullanılmasını ve çevresel zararın en aza indirilmesini gerektirir (Kaman & Bozkurt, 2025: 300). Bu çerçevede, su kaynaklarının yönetimi kritik bir alan hâline gelmekte; su stresiyle mücadele, su kullanım verimliliğinin artırılması ve suya erişimin güvence altına alınması sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin temel bileşenleri arasında yer almaktadır.

Sürdürülebilir Kalkınmanın Hedeflerinden (SKH) olan (Madde 6: Su ve sanitasyon) 2030'raporuna göre su stresi, su kullanımı verimliliği, sınır ötesi işbirliği ve Entegre Su Kaynakları Yönetimi aktifleştirilerek, sadece 6 hedef tamamlanmıştır. 2020 yılındaki son rakamlara göre SKH 6.1 (SBB, 2019) kapsamında, dünya nüfusunun yalnızca %26'sının güvenli bir şekilde yönetilen içme suyu hizmetlerine erişebildiği ve tahminen %46'sının ise güvenli bir şekilde yönetilen sanitasyon hizmetlerine erişimden yoksun olduğu ifade edilmiştir. (UNESCO, 2023:1). Her büyüklükteki tesisi kapsayan (hastaneler, yataklı ve yataksız sağlık merkezleri ile klinikler gibi) tam olarak işleyen su, sanitasyon ve hijyen hizmetlerinin bulunduğu sağlık tesislerinde su, ortamların güvenliği ve işleyişi açısından kritik öneme sahiptir. Güvenli ve kaliteli bakımın sağlanması ile salgın ve pandemilere etkili bir şekilde müdahale edilebilmesi için temiz su, sanitasyon ve hijyen büyük önem taşımaktadır. Bu durum özellikle anneler, yeni doğanlar, çocuklar ve bakım hizmeti verenler açısından eşitlik ve insan hakları bakımından kritik öneme sahiptir (SBB, 2019).

WHO/UNICEF (2021) verilerine göre dünya genelinde 1,8 milyar insan, özellikle su hizmetlerinden yoksun sağlık tesislerine erişmek zorunda kalmakta; ayrıca 780 milyon bireyin tuvaleti olmayan sağlık tesislerini kullandığı tespit edilmiştir (WHO/UNICEF, 2022: 128).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yakın zamanda yapılan bir fiyat etiketi analizi de maliyetlerin en az gelişmiş

ülkelerdeki sağlık tesislerinde su, sanitasyon ve hijyen'e evrensel erişimi sağlamak için gerekli ülkelere kıyasla normal olduğu belirtilmektedir (Chaitkin & ark., 2022).

Bu bağlamda, temiz suya erişimde yaşanan sıkıntıların bireylerde bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkmasına ve çeşitli sağlık risklerinin artmasına neden olabileceği vurgulanmaktadır.

Şekil. 1. İçme Suyundaki Kimyasal Riskler

Kaynak: World Health Organization/United Nations Children's Fund, 2019

FAO (2022)'ye göre de su kıtlığı, fiziksel su stresinin yerel etkilerinin bir sonucu olarak endemik hale geldiği, tatlı su kirliliğinin hızlandığı ve yayıldığı belirtilmiştir.

Bu kapsamda, su tasarrufuna ilişkin bilgi düzeyinin, su tasarrufu uygulamalarının, gelir durumunun, yaş ve cinsiyet gibi

demografik özelliklerin, tutum ve davranışların ile eğitimin önemli olduğu düşünülmektedir.

Su Tasarrufu Bilgisi

Su tasarrufu bilgisi su tasarrufu uygulamaları için devam eden su krizlerinden sakınmak için bir toplumun tutumunu derinden etkileyebilmesi ve bu duruma göre ulusça hareket edilmesi ve yerel uygulamaların sıkı sıkı arttırılması olarak ifade edilmektedir (Wang, Chang & Liou, 2019).

Mariapan ve diğerleri (2018) tarafından yapılan araştırmada, öğrenciler arasında su kullanımı bilgisinin yüksek olduğu, daha da iyi olması için eğitim programlarına su tasarrufu bilgisi konuları konularak, günlük yaşamlarında su tasarrufu uygulamalarını gerçekleştirmeye devam edileceği için su tasarrufu bilgisinin daha etkin uygulanacağı düşünülmektedir. Hashim, Shariff, Mahat, Norkhaidi, Nayan ve Saleh (2021) de öğrenciler arasında su tasarrufu bilgilerinin daha çok aktifleştirilmesi ve yaygınlaştırılması ile daha çok su tasarrufu uygulamalarına dikkat edecekleri ifade edilmiştir.

Su Tasarrufu Uygulamaları

Su tasarrufu uygulamalarında devletlerin yaptırım politikalarının oldukça etkili olduğu belirtilmektedir. Örneğin, evsel ve sanayideki su fiyatlarının arttırılmasıyla su kullanımına daha fazla dikkat edildiği ifade edilmiştir (Liu & ark., 2020; Adams & ark., 2013). Su tüketimi bireysel olarak önemsiz görünse de önemli

ölçüde su israfına neden olmaktadır (Young & ark., 2019). Ev içi su kullanımının %28'i banyo ve tuvaletlerde, %22'si çamaşır makinesinde, %17'si duş alırken, %16'sı mutfak evyelerinde ve %3'ü diğer alanlarda gerçekleşmektedir. Ayrıca ev içi su tüketiminin %14'lük kısmı ise su tesisatlarındaki sızıntılardan kaynaklanan kayıplardır (Mayer & ark., 1999; Ma, Wu & Zhang, 2018). Resmi gazetede yer alan yönetmeliğe göre (2022), Türkiye'de ise imar yönetmeliğinde yer alan (Madde 57/A), su tasarrufu uygulamaları için lavabo ve eviyelerde 6 lt/dk, duşlarda ise 8 lt/dk şeklinde sınırlandırma yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2022). OECD (2008) raporuna ve Tok ve Orbay (2020)'ya göre, Türkiye'deki su şebekelerindeki su kayıpları ve sızıntılarının giderek artmasının, su kalitesi açısından önemli bir endişe kaynağı oluşturduğu saptanmıştır.

Gelir

Ailenin ve bireyin sosyo-demografik özelliklerinin evsel su tüketimini önemli ölçüde etkileyebileceğini göstermektedir. Aile geliri ile su tüketimi arasındaki ilişki incelendiğinde, gelir ne kadar yüksekse su tüketiminin de o kadar yüksek olmasıdır (Otaki & ark., 2017; Jiang & ark., 2019). Yüksek gelirli ailelerin, düşük gelirli ailelere kıyasla bulaşık ve çamaşır makineleri, yüzme havuzları ve bahçe sulama sistemleri gibi daha fazla su tüketen ekipmanlara sahip oldukları belirtilmektedir (Lam, 2006). Bu nedenle yüksek gelirli hanelerin günlük su ihtiyaçları, düşük gelirli hanelere göre çok daha fazladır. Gelir düzeyi yüksek olan grupların daha yüksek ödeme

kapasitesine sahip oldukları ve su ücretlerinin toplam gelirlerinin yalnızca küçük bir kısmını oluşturduğu düşünülmektedir. Bu durum, onların su fiyatlarındaki değişimlere karşı daha az duyarlı olmalarına ve su kaynaklarını israf etme olasılıklarının daha yüksek olmasına yol açabilmektedir (Fan, 2014).

Yaş

Yaş, aile halkı ve eğitim gibi sosyal değişkenler de su kullanımını etkilemektedir. Gençlerin su tüketiminin, orta yaş ve ileri yaş gruplarına kıyasla genellikle daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Bunun temel nedeni, gençlerin daha rahat ve konforlu yaşam alışkanlıklarını sürdürme eğilimlerinin, yaşlı bireylere göre daha fazla su harcamalarına yol açmasıdır (Nauges & Thomas, 2000). Çin'de yapılan çalışmalar da yaşlı bireylerin genellikle su tasarrufu için daha aktif önlemler almaya istekli oldukları, gençlere göre daha güçlü bir tasarruf duygusuna sahip oldukları ifade edilmektedir (Zhao & ark., 2019).

Cinsiyet

Kadınlar ile erkekler karşılaştırıldığında, ev içi su kullanımında kadınların daha yoğun kullanıcılar olduğu belirtilmektedir (Singha & ark., 2022). Kadınların aile içinde su tasarrufu için genellikle daha aktif önlemler almaktadırlar (Tong, Fan, & Niu, 2017). Sözcü ve Türker (2020) tarafından yürütülen araştırmada, kız öğrencilerin su tasarrufu ve su duyarlılığı boyutlarında erkek öğrencilere kıyasla daha yüksek puanlar elde

ettiği görülmüştür. Bu bulgu, kız öğrencilerin suya ilişkin konularda daha hassas ve tasarruf davranışlarına daha yatkın olduklarına işaret etmektedir (Sözcü & Türker, 2020: 580). Çok sayıda çalışma, daimi ikamet edenlerin sayısı arttıkça kişi başına düşen su tüketiminin azaldığını göstermektedir (Höglund, 1999). Chen, Xu ve Ji (2005) da toplam hane halkı su tüketimi ile eğitilmiş aile nüfusunun oranının önemli bir korelasyona sahip olduğunu öne sürmüştür.

Su Tasarrufuna Yönelik Tutumlar

Su kullanımına yönelik tutum ve davranışlar kişiden kişiye, toplumdan topluma, işletmeden işletmeye ve zaman içinde bir noktadan diğerine değişebilmektedir (Dietz, Stern & Guagnano, 1998; Howell & Laska, 1992; Jenkins & Oram, 2013; Jenkins & Pericli, 2014). Bu nedenle, araştırmaların yalnızca çeşitli ortamlardaki su kullanımını ve tutumları anlamayı değil, aynı zamanda zaman içinde ve anlayışta bir değişimi tetikleyebilecek dış olayların sonucu olarak değişen tutumları ve dolayısıyla su kullanımına yönelik tutumları da yakalamayı amaçlaması zorunludur (Pankhania & Jenkins, 2018).

İnsanların tutumları da davranışlarını etkilemektedir (Conner & Armitage, 1998; Cook & Berrenberg, 1981). Temel psikoloji bireyin davranışının mantığını anlamaya çalışır ve insan davranışının, davranışsal niyet, tutum ve öz-yeterliliğin karmaşık bir sonucu olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşım, bireylerin rasyonel değerlendirmelere dayalı olarak davranışsal kararlar verdiklerini ima

etmektedir (Koop, Van Dorssen & Brouwer, 2019). "Davranışların sonuçları hakkındaki inançların gücü ve bu sonuçların değerlendirilmesi" (Ajzen & Fishbein, 2000) olarak tanımlanan tutum, insanların davranışlarının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Lee & Tansel, 2013) . Farklı çevre bilinci veya su tasarrufu tutumları farklı su kullanım davranışlarına yol açacaktır (Chaudhary, Lamm & Warner, 2018; . Chaudhary & ark., 2017). Genel olarak, çevre bilinci ne kadar güçlü olursa, su tüketimi de o kadar düşük olur. Yetersiz veya yanlış çevre bilinci anlayışında hane halkı su tüketimi daha yüksektir (Corral-Verdugo, Bechtel & Fraijo-Sing, 2003). Clark ve Finley (2007), Bulgaristan'da gelecekteki su kıtlığına ilişkin farkındalığın ve olumlu bir çevresel tutumun su tasarrufu davranışı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ifade etmiştir. Willis ve arkadaşları (2011) Avustralya'da saha deneyleri ve anket çalışmaları yoluyla genel çevresel tutumlar ile su tasarrufu davranışı arasında önemli ölçüde pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Benzer bir şekilde Saral (2025) tarafından yapılan çalışmada, tüketicilerin doğayla ilişkili olma düzeyi yükseldikçe su tüketiminin çevre üzerindeki etkilerine yönelik farkındalık ve sorumluluk duygusunun belirgin biçimde arttığı belirtilmektedir. Doğayla güçlü bir bağ kuran bireylerin, aşırı su kullanımının doğal kaynakları hızla tükettiğine inandığı ve suyun herkes için erişilebilir olması konusunda tüm tüketicilerin ortak sorumluluğu bulunduğunu vurguladığı görülmüştür. Ayrıca bu bireylerin kısa duş alma, günlük su kullanımını azaltma, geri dönüşüm ve yenilenebilir enerji

kullanımının su tasarrufuna katkı sağladığını düşündükleri; buna ek olarak çevre dostu ve geri dönüştürülebilir ürünlere yönelme eğiliminde oldukları ifade edilmektedir (Sara, 2025: 138).

Su fiyatlarındaki artışların fazla olması su tasarrufu davranışını motive etmek için etkili bir yol olduğu savunulmaktadır (Ma & ark., 2018). Ortalama su fiyatlarının kademe yükseldikçe arttığı ve su fiyatlarının artırılmasının evsel su tüketimini azaltmada etkili olabileceği düşünülmektedir (Nieswiadomy & Molina, 1991: 353). Ancak Hu ve Wang'ın (2006) Çin'de bölgesel su verimliliğini analiz eden çalışmasında, su tasarrufunun sadece fiyat politikalarıyla sağlanamayacağı, bunun yerine yönetimsel uygulamalar, bilgilendirme ve verimlilik odaklı stratejilerin daha etkili olabileceği belirtilmiştir. Mu ve Zhang (2014), 2010 yılında 5000 Pekin sakini ile yapılan anket verilerine dayanarak, fiyat düzenlemesine kıyasla, sakinlerin su tasarrufu bilincinin su tasarrufu davranışında daha önemli bir rol oynadığını bulmuştur.

Su Tasarrufu Davranışları

Yaşamın devamı için vazgeçilmez bir unsur olan suyun güvenli, temiz ve sürdürülebilir biçimde kullanılması, gezegenimizin geleceği açısından hayati bir gereklilik taşımaktadır. Bu nedenle, suyun değerinin fark edilmesi ve bu kaynağın bilinçli biçimde tüketilmesi konusunda bireylerin davranışları belirleyici bir rol oynamaktadır (Değirmenci & Bayramoğlu, 2025: 1507). Su tasarrufu davranışını etkileyen çeşitli belirleyiciler vardır. Bazı

araştırmacılar sosyo-demografik faktörlerin su tasarrufu davranışını öngörmeye yardımcı olduğunu savunmaktadır (Dolnicar, 2012). Bazı alışmalar, fiyat kontrolü gibi ekonomik teşviklerin su tasarrufunu teşvik etmede etkili olduğunu öne sürmektedir (Worthington & Hoffman, 2008). Diğer bazıları ise tutum gibi psikolojik özelliklerin su tasarrufunun kritik belirleyicileri olduğunu öne sürmektedir (Aprile & Fiorillo, 2017).

Su tasarrufu davranışı, ölçülmesi zor olan birçok endeksi içermektedir. Su tasarrufu sağlayan cihazların kullanımı, konut sakinlerinin evsel su tüketimini büyük ölçüde azaltabilir ve su tasarrufunda iyi bir rol oynayabilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya ve Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırma, su tasarrufu tuvaletler, su tasarrufu musluklar veya düşük akışlı duş başlıkları gibi su tasarrufu cihazlarla donatılmış hanelerin su tüketiminin %9-%12 oranında azaldığını göstermiştir. Evlerdeki su ekipmanlarının tamamı verimli su tasarrufu ekipmanlarla değiştirilirse, su tüketimi %35-%50 oranında azaltılabildiği belirtilmiştir (Inman & Jeffrey, 2006). Roccaro, Falciiglia ve Vagliasindi (2011), su sayaalarının takılması ve su tasarrufu sağlayan cihazların uygulanması ve yaygınlaştırılması dahil olmak üzere teknik desteğin su tasarrufu üzerinde önemli bir etkisi olduğunu öne sürmüştür.

İnsanların su kullanımına yönelik davranışları değiştirmeye yönelik çok sayıda yaklaşım mevcut olup, eğitim ve retro fit programları uygun görölmektedir (CCWater, 2013). Eğitimin, evre

yanlısı davranışların benimsenmesinde özellikle genç yaş grupları üzerinde daha etkili olabileceği düşünülmekte ve bu nedenle çevresel davranış değişikliğinin gençler arasında daha belirgin şekilde ortaya çıktığı görülmektedir (House of Lords, 2006; Wymer & ark., 2014). Damerell ve diğerleri (2013), çevre eğitiminin çocuklara erken yaşta su tasarrufu bilincinin aşılmasında kritik önem taşıdığını ve bu sayede ebeveynlerin davranışlarını değiştirerek evde daha fazla su tasarrufu yapılmasını teşvik edebileceklerini savunmaktadır. Sammel ve McMartin (2014) üniversite öğrencilerinin sularının nereden geldiğini bildiklerini tespit etmiştir. Ancak bireylerin su tasarrufu konusunda sınırlı bir anlayışa sahip oldukları ve birçoğunun, daha kısa duş alma veya muslukları kapatma gibi davranışların etkili birer su tasarrufu stratejisi olmadığına inandığı görülmektedir.

Birçok çalışma, kentleşme düzeyinin kent sakinlerinin su tasarrufu davranışlarını anlamlı ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır (Zhao, Zhong & Ao, 2019; Wang, Chang & Liou, 2019). Literatür daha çok gelişmiş kentsel alanlara odaklanırken kırsal alanlara daha az odaklanmaktadır (Li, 2011). Çin hükümeti kırsal alanlarda yollar, hastaneler, okullar ve kanalizasyon arıtma tesisleri gibi birçok altyapı inşa etmiş ve bu da kırsal kesimde yaşayanların yaşam standartlarını büyük ölçüde iyileştirmiştir. Dahası, kırsal alanlarda su kaynaklarına olan talep giderek artmaktadır. Çin'in kırsal alanları, su koruma altyapısının eksikliği, kentsel ve kırsal alanlar arasındaki su kalitesindeki büyük uçurum ve

kıt su kaynağı gibi çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır (Zhu & ark., 2015).

Şekil.2. Su tüketim davranışları

Kaynak: Singha vd., 2022.

Eğitim

Finlay ve Massey (2012), okullardan yola çıkarak üniversitelerin toplumsal değişimin teşvik edici güçleri bakımından önemini öne sürmektedir. Küresel sorunları ele almak ve değişimi kolaylaştırmak için kilit yerler olarak hareket edebilirler (Moore, 2005; Clarke & Kouri, 2009). Bu nedenle, söz konusu iddiadan hareketle, bu çalışma üniversitelerin ve üniversitelerde yapılan çalışmaların, su kullanımı ve korunmasına yönelik tutum ve davranışlarda olumlu değişimleri teşvik etmede önemli bir rol oynayabileceğini ileri sürmektedir (Pankhania & Jenkins, 2018).

Ancak, Wymer ve diğeri (2014) tarafından yapılan araştırmada, üniversite öğrencilerinin sayaç okumaları yoluyla her dairede ne kadar su kullanıldığını vurgulayan mesajların yanı sıra kamuya açık mesajların, öğrencileri su tasarrufu için harekete geçmeye motive etmede önemsiz bir rol oynadığını ifade etmiştir. Jennet ve arkadaşları (2016) tarafından yapılan önceki araştırmalar, çevre yanlısı davranışları teşvik etmek için tutum ve davranışları değiştirmeyi amaçlayan, halka bilgi iletmek ve etki yaratmak için broşürler, web siteleri veya sosyal medya gibi yöntemler kullanan yaklaşımların, katılımı teşvik etmedikleri için etkileyici olduğunu vurgulamaktadır (Froehlich & ark., 2010; Owens & Driffill, 2008). Jennett ve diğeri (2016) tarafından iklim değişikliği konularına katılımı teşvik etmek için sıkılabilir yeşil toplar kullanılarak 'eğlenceli etkileşimler yoluyla çevre bilincinin teşvik edilmesi' üzerine yapılan çalışma, etkileşimin daha fazla adayı bir ankete katılmaya ve davranışları hakkında aktif olarak düşünmeye teşvik etmede kilit öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Karlı (2024), ilköğretim öğrencilerine yönelik su okuryazarlığı eğitiminde su döngüsü, suyun gezegendeki rolü, su krizleri, günlük su kullanımı, tasarruf teknikleri, kirlilik ve sürdürülebilirlik gibi temel konuları işlemiştir. Çalışma, yalnızca bilgi artışı sağlamayı değil, öğrencilerin su tasarrufuna yönelik tutum ve davranışlarını geliştirmeyi de amaçlamıştır. Bulgular, verilen eğitimin suya dair bilgi, farkındalık ve tasarruf davranışlarını belirgin şekilde artırdığını göstermektedir. Ayrıca, su eğitiminin erken yaşlarda

verilmesinin, sürdürülebilir su kullanım alışkanlıklarının oluşmasında kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmıştır.

Lise öğrencilerinde su tasarrufu ve çevre duyarlılığı konusunda farkındalık oluşturmayı amaçlayan çalışmada, katılımcılara ilgili konularda sunumlar yapılmış, ayrıca afiş ve infografikler hazırlanarak bilgilendirme etkinlikleri düzenlenmiştir. Elde edilen bulgular, öğrencilerin ihtiyaçları kadar su tüketmeye yöneldiğini, tasarruf bilincinin belirgin şekilde geliştiğini ve su tasarrufu ile çevresel duyarlılığa ilişkin farkındalıklarının arttığını ortaya koymuştur (Aktürk & ark., 2025: 469).

Chang (2013) insanların tanıtım ve eğitim yoluyla, örneğin radyo, afiş, poster veya el ilanları kullanılarak su tasarrufuna yönlendirilebileceğini öne sürmüştür. Benzer şekilde Bayraktar ve arkadaşları (2025), su tasarrufunu destekleyen uygulamalı eğitimlerin, sosyal sorumluluk projelerinin ve sürdürülebilirlik odaklı kampüs etkinliklerinin yaygınlaştırılmasının, öğrencilerin hem motivasyonunu artırdığını hem de bilgi düzeylerini güncel tutarak sürece aktif katılım göstermelerine imkân sağlayan kalıcı öğrenme ortamları oluşturduğunu belirtmiştir. İlgili araştırmalar, su tasarrufu tutumlarının su tasarrufu davranışı için hayati önem taşıdığını göstermektedir.

Bu bağlamda, eğitim çok önemli bir noktada yer almaktadır. Sürdürülebilir ve adil su yönetimi uygulamalarının kurumsallaştırılabilmesi için, öğretmenler, öğrenciler ve ilgili

kurumlar arasında bilgi ve beceri paylaşımının sağlanması; su eğitiminin yaşam boyu öğrenme anlayışıyla ele alınarak bireylerin inanç, algı ve tutumlarında su tasarrufu uygulamalarına yönelik yaptırımların güçlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir (WHO/UNICEF, 2022; Adams & ark., 2013).

Sonuç

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, suyun sürdürülebilir kullanımının kritik öneme sahip olduğu; ayrıca suya yönelik tutum ve davranışlarda acilen önlem alınmasının gerekliliğinin vurgulandığı görülmektedir. On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023) raporunda (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2019) su kaynaklarının hızla değiştiği ve azaldığı vurgulanmaktadır. Benzer şekilde, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (Hedef 6: Temiz Su ve Sanitasyon) ile On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028) raporlarında tüm sektörlerde su kullanım etkinliğinin artırılması, güvenilir tatlı su tedariklerinin sağlanması ve su kıtlığından etkilenen nüfusun azaltılması hedefleri yer almakta olup, bu hedeflere ulaşılmasında eğitimin kritik bir rol taşıdığı belirtilmektedir.

Bu noktadan hareketle, bu çalışma “Su Kullanımında Eğitim Hayattır” yaklaşımı doğrultusunda üniversite öğrencilerinin su kullanımına ilişkin farkındalıklarının artırılmasının; bilinçli ve sürdürülebilir su kullanımı yönünde tutum ve davranışlar geliştirmelerinin önemine işaret etmektedir. Bu doğrultuda elde edilecek kazanımların yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı

zamanda uzun vadede Türkiye'nin ekonomik sürdürülebilirliğine ve eğitim politikalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

Adams, D. C., Allen, D., Borisova, T., Boellstorff, D. E., Smolen, M. D., & Mahler, R. L. (2013). The influence of water attitudes, perceptions and learning preferences on water-conserving actions. *Natural Sciences Education*, 42, 114–122.

Ajzen, I., & Fishbein, M. (2000). Attitudes and the attitude–behavior relation: Reasoned and automatic processes. *European Review of Social Psychology*, 11, 1–33.

Aktürk, Ç., Cihan, A., Özgün, Z. N., & Aktürk, F. K. (2025). Bir damla fark yaratır: Su tasarrufu ve çevre duyarlılığı hareketi. *ASES Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 456–471.

Aprile, M. C., & Fiorillo, D. (2017). Water conservation behavior and environmental concerns: Evidence from a representative sample of Italian individuals. *Journal of Cleaner Production*, 159, 119–129.

Bayraktar, S. Ö., Sertyeşilişik, P., & Kılıç, İ. (2025). Üniversite öğrencilerinin küresel ısınma ve iklim değişikliği algılarının su tüketim davranışlarına etkisi. *Kent Akademisi*, 18(6), 3716–3730.

CCWater. (2013). Research into saving water: The experiences and perceptions of customers and their households. Consumer Council for Water.

Chaitkin, M., McCormick, S., Alvarez-Sala Torreano, J., Amongin, I., Gaya, S., Hanssen, O. N., ... Montgomery, M. (2022). Estimating the cost of achieving basic water, sanitation, hygiene, and waste management services in public healthcare facilities in 46 least-developed countries: A modelling study. *The Lancet Global Health*, 10(6), 840–849.

Chang, G. (2013). Factors influencing water conservation behavior among urban residents in China's arid areas. *Water Policy*, 15, 691–704.

Chaudhary, A. K., Lamm, A. J., & Warner, L. A. (2018). Using cognitive dissonance to theoretically explain water conservation intentions. *Journal of Agricultural Education*, 59, 194–210.

Chaudhary, A. K., Warner, L. A., Lamm, A. J., Israel, G., Rumble, J., & Cantrell, R. (2017). Using the theory of planned behavior to encourage water conservation among extension clients. *Journal of Agricultural Education*, 58, 185–202.

Chen, X., Xu, J., & Ji, Y. (2005). Research on determinant factors in residential water demand. *Journal of Economic Water Research*, 23, 23–24.

Clark, W. A., & Finley, J. C. (2007). Determinants of water conservation intention in Blagoevgrad, Bulgaria. *Society & Natural Resources*, 20, 613–627.

Clarke, A., & Kouri, R. (2009). Choosing an appropriate university or college environmental management system. *Journal of Cleaner Production*, 17, 971–984.

Conner, M., & Armitage, C. J. (1998). Extending the theory of planned behavior: A review and avenues for further research. *Journal of Applied Social Psychology*, 28, 1429–1464.

Cook, S. W., & Berrenberg, J. L. (1981). Approaches to encouraging conservation behavior: A review and conceptual framework. *Journal of Social Issues*, 37, 73–107.

Corral-Verdugo, V., Bechtel, R. B., & Fraijo-Sing, B. (2003). Environmental beliefs and water conservation: An empirical study. *Journal of Environmental Psychology*, 23, 247–257.

Damerell, P., Howe, C., & Milner-Gulland, E. J. (2013). Child-orientated environmental education influences adult knowledge and household behaviour. *Environmental Research Letters*, 8(1).

Değirmenci, Y., & Bayramoğlu, T. (2025). Öğretmen adaylarının sürdürülebilir tüketim davranışları ile su okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 64, 1506–1530.

Dietz, T., Stern, P. C., & Guagnano, G. A. (1998). Social structural and social psychological bases of environmental concern. *Environment and Behavior*, 30(4), 450–471.

Dolnicar, S., Hurlimann, A., & Grün, B. (2012). Water conservation behavior in Australia. *Journal of Environmental Management*, 105, 44–52.

Fan, L. (2014). Study of domestic water use behaviors in rural households: Insights from Shannxi Plain, the Wei River Basin. Northwest A&F University.

FAO. (2022). *The state of the world's land and water resources for food and agriculture*. <https://doi.org/10.4060/cb9910en>

Finlay, J., & Massey, J. (2012). Eco-campus: Applying the ecocity model to develop green university and college campuses. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 13(2), 150–165.

Froehlich, J., Findlater, L., & Landay, J. (2010). The design of eco-feedback technology. In *Proceedings of the SIGCHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1999–2008). ACM.

Hashim, M., Shariff, M. D., Mahat, H., Norkhaidi, S. B., Nayan, N., & Saleh, Y. (2021). Water-saving among school students in Malaysia. *Cakrawala Pendidikan*, 40(1).

House of Lords. (2006). *Water management* (Vol. 1). The Stationary Office.

Howell, S. E., & Laska, S. B. (1992). The changing face of the environmental coalition: A research note. *Environment and Behavior*, 24(1), 134–144.

Höglund, L. (1999). Household demand for water in Sweden with implications of a potential tax on water use. *Water Resources Research*, 35, 3853–3863.

Hu, J. L., Wang, S. C., & Yeh, F. Y. (2006). Total-factor water efficiency of regions in China. *Resources Policy*, 31(4), 217–230.

Inman, D., & Jeffrey, P. A. (2006). Review of residential water conservation tool performance and influences on implementation effectiveness. *Urban Water Journal*, 3, 127–143.

Jenkins, J., & Pericli, A. (2014). Understanding consumer responses to water efficiency strategies. In K. Adeyeye (Ed.), *Water efficiency in buildings* (pp. 61–70). Wiley-Blackwell.

Jenkins, J. O., & Oram, S. (2013). Water use attitudes in the UK pharmaceutical industry. *Water and Environment Journal*, 27(4), 575–580.

Jennett, C., Iacovides, I., Cox, A. L., Vikhanova, A., Weigold, E., Mostaghimi, L., ... Rogers, Y. (2016). Squeazy Green Balls: Promoting environmental awareness through playful interactions. In *Proceedings of the Annual Symposium on Computer–Human Interaction in Play* (pp. 389–400). ACM.

Jiang, W., Huang, C., Liu, Q., Liu, Y., & Tian, S. (2019). Investigation on current situation of water consumption and water quota. *Chongqing Water & Wastewater Engineering*, 55, 103–107.

Kaman, D., & Bozkurt, Y. (2025). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Geleceği şekillendirecek stratejiler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 83, 299–316.

Karşlı, E. (2024). Su okuryazarlığı öğretim programının tasarlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi.

Koop, S. H., Van Dorssen, A., & Brouwer, S. (2019). Enhancing domestic water conservation behaviour: A review of empirical studies on influencing tactics. *Journal of Environmental Management*, 247, 867–876.

Lam, S. P. (2006). Predicting intention to save water: Theory of planned behavior, response efficacy, vulnerability, and perceived efficiency of alternative solutions. *Journal of Applied Social Psychology*, 36, 2803–2824.

Lee, M., & Tansel, B. (2013). Water conservation quantities vs customer opinion and satisfaction with water efficient appliances in Miami, Florida. *Journal of Environmental Management*, 128, 683–689.

Li, M. (2011). Analysis about present situation of rural domestic water and influential factors of water consumption. Nanjing Agricultural University.

Liu, Y., Wang, Y., Zhao, H., Ao, Y., & Yang, L. (2020). Influences of building characteristics and attitudes on water conservation behavior of rural residents. *Sustainability*, 12(18).

Ma, X., Wu, D., & Zhang, S. (2018). Multiple goals dilemma of residential water pricing policy reform: Increasing block tariffs or a uniform tariff with rebate? *Sustainability*, 10, 3526.

Mariapan, U., Mahat, H., & Nayan, N. (2018). Kajian penggunaan air secara lestari dalam kalangan pelajar sekolah menengah [Sustainable water usage among secondary school students]. *Geografi*, 6(1), 31–40.

Mayer, P. W., DeOreo, W. B., Opitz, E. M., Kiefer, J. C., Davis, W. Y., Dziegielewski, B., & Nelson, J. O. (1999). *Residential end uses of water*. AWWA Research Foundation.

Moore, J. (2005). Barriers and pathways to creating sustainability programs: Policy, rhetoric and reality. *Environmental Education Research*, 11, 537–555.

Mu, Q., Zhang, S., & Ma, X. (2014). Driving factors of household adoption of water conservation behaviors. *Acta Scientiarum Naturalium Universitatis Pekinensis*, 50, 587–594.

Nauges, C., & Thomas, A. (2000). Privately operated water utilities, municipal price negotiation, and estimation of residential water demand: The case of France. *Land Economics*, 76, 68–85.

Nieswiadomy, M. L., & Molina, D. J. (1991). A note on price perception in water demand models. *Land Economics*, 67(3), 352–359.

OECD. (2008). *OECD environmental performance reviews: Turkey 2008*. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264049161-en>

Otaki, Y., Ueda, K., & Sakura, O. (2017). Effects of feedback about community water consumption on residential water conservation. *Journal of Cleaner Production*, 143, 719–730.

Owens, S., & Driffill, L. (2008). How to change attitudes and behaviours in the context of energy. *Energy Policy*, 36(12), 4412–4418.

Pankhania, T., & Jenkins, J. O. (2018). Attitudes, behaviour, and engagement toward water consumption and conservation in a higher education setting. *Water Efficiency Conference*.

Resmi Gazete. (2022). Planlı alanlar imar yönetmeliğinde değişiklik yapılmasına dair yönetmelik. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220225-23.htm>

Roccaro, P., Falciglia, P. P., & Vagliasindi, F. G. A. (2011). Effectiveness of water saving devices and educational programs in urban buildings. *Water Science and Technology*, 63, 1357–1365.

Sammel, A. J., & McMartin, D. W. (2014). Teaching and knowing beyond the water cycle: What does it mean to be water literate? *Creative Education*.

Saral, İ. (2025). Su kullanımı farkındalığı, sorumluluğu ve doğayla ilişkisinin su ayak izi ile sorumlu tüketim davranışlarına etkisi. *Bucak İşletme Fakültesi Dergisi*, 8(2), 128–141. <https://doi.org/10.38057/bifd.1798451>

SBB. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019–2023)*. https://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_06/16105228_11_KalkYnma_PlanY.pdf

SBB. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024–2028)*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani-Ozel-Ihtisas-Komisyonlari-El-Kitabi-08122022.pdf>

Singha, B., Eljamal, O., Karmaker, S. C., Maamoun, I., & Sugihara, Y. (2022). Water conservation behavior: Exploring the role of social, psychological, and behavioral determinants. *Journal of Environmental Management*, 317.

Sözcü, U., & Türker, A. (2020). Examining the water literacy levels of high school students according to some variables. *Asian Journal of Education and Training*, 6(3), 569–582.

T.C. Cumhurbaşkanlığı. (2019). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Değerlendirme Raporu*.
<https://www.surdurulebilirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2021/02/SKA-ve-Gostergeleri-Kapak-Birlestirilmis.pdf>

Tok, M. G., & Orbay, İ. (2020). Ekolojik sosyal hizmet perspektifinde su güvensizliği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1786–1808.

Tong, Y., Fan, L., & Niu, H. (2017). Water conservation awareness and practices in households receiving improved water supply: A gender-based analysis. *Journal of Cleaner Production*, 141, 947–955.

UNESCO. (2023). *The United Nations World Water Development Report* 2023.
<https://www.unesco.org/reports/wwdr/2023/en>

Wang, Y.-H., Chang, M.-C., & Liou, J.-R. (2019). Effects of water-saving education on public water knowledge, attitude, and behavioral intention. *Water Policy*, 21(5), 964–979.

WHO/UNICEF/World Bank. (2022). State of the world's drinking-water: An urgent call to action. WHO.

WHO/UNICEF. (2019). *Implications of recent WASH and nutrition studies for WASH policy and practice*.
<https://www.who.int/publications/m/item/implications-of-recent-wash-and-nutrition-studies-for-wash-policy-andpractice>

WHO/UNICEF. (2022). *Progress on WASH in health care facilities 2000–2021*.
<https://www.who.int/publications/i/item/9789240058699>

Willis, R. M., Stewart, R., Panuwatwanich, K., Williams, P. R., & Hollingsworth, A. L. (2011). Quantifying the influence of environmental and water conservation attitudes on household end-use water consumption. *Journal of Environmental Management*, 92, 1996–2009.

Worthington, A. C., & Hoffman, M. (2008). An empirical survey of residential water demand modelling. *Journal of Economic Surveys*, 22, 842–871.

Wymer, C., Adeyeye, K., Robinson, D., & Hyde, K. (2014). The cumulative impact of awareness tools on water and energy use in university halls of residence. *IAHS World Congress on Housing*.

Young, S. L., Collins, S. M., Boateng, G. O., Neilands, T. B., Jamaluddine, Z., Miller, J. D., & Wutich, A. (2019). Development and validation of the Household Water Insecurity Scale. *BMJ Open*, 9(1).

Zhao, H., Zhong, Q., & Ao, Y. (2019). Analysis on the influencing factors of water saving behavior of residents in rural areas of Sichuan Province. *Rural Economy and Science Technology*, 30, 33–34.

Zhu, L., Gong, H., Li, X., Wang, R., Chen, B., Dai, Z., & Teatini, P. (2015). Land subsidence due to groundwater withdrawal in the northern Beijing plain. *Engineering Geology*, 193, 243–255.

BÖLÜM 3

DUYGUSAL ZORLANMADAN DUYGUSAL DAYANIKLILIĞA: SOSYAL HİZMET UZMANLARINDA DUYGUSAL EMEK, İKİNCİL TRAVMA VE ŞEFKAT YORGUNLUĞUNU BİRLİKTE OKUMAK

YASİN ERDURAK¹

Giriş

Sosyal hizmet uzmanlarının çalışma yaşamı yoğun duygusal temas, travmaya tanıklık etme ve sürekli empati gerektiren ilişkiler nedeniyle görünmeyen bir duygusal yük ve ciddi psikososyal maliyetler içermektedir (Moesby-Jensen & Nielsen, 2015; Pehlivan, 2017). Bu duygusal maliyetler, çoğunlukla bireysel düzeyde “yıpranma” olarak kodlanırken, gerçekte örgütsel ve toplumsal dinamiklerle de şekillenmekte ve bu nedenle kolayca gözden kaçabilmektedir (Grant & Kinman, 2018; Shoji & ark., 2015).

Sosyal hizmet uzmanları, duygusal emek harcamanın etkisiyle empati, sabır, şefkat ve hassasiyet göstermeye sürekli zorlanmaktadır. Bu durum, duygusal emeğin maliyetini görünmez kılarken, uzmanların psikolojik sağlıklarını riske atabilmektedir. Özellikle travma, şiddet, ayrımcılık ve yoksulluk gibi zorlu meselelerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarında, ikincil travmatik

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Balıkesir/Türkiye, Orcid:0000-0003-0949-8100, yerdurak@bandirma.edu.tr

stres ve şefkat yorgunluğu belirtileri sık görülmektedir (Figley, 1995; Wu & Lu, 2025).

Duygusal emek, sosyal hizmet uzmanlarının profesyonel rollerini sürdürebilmek için duygularını yönetmeleri ve kimi zaman içsel süreçlerini gizlemeleri anlamına gelmektedir (Gvelesiani & ark., 2023). İkincil travma (veya ikincil travmatik stres), başka birinin travmasına maruz kaldıktan sonra uzmanda ortaya çıkan, anksiyete, tükenmişlik ve hatta travma sonrası stres bozukluğuna benzer semptomlardır (Lev & ark., 2022). Şefkat yorgunluğu ise başkalarının acılarını ve yoğun travmatik öykülerini duymaya, tekrar tekrar tanık olmaya bağlı olarak uzmanın şefkat kapasitesinde azalmayı ifade etmektedir (Figley, 1995).

Bu kavramlar bir arada değerlendirildiğinde, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarında duygusal süreçlerin belirleyici olduğu netleşmektedir. Profesyonel rolün bir gereği olan duygusal emek, sosyal hizmet pratiğinde çoğu zaman kaçınılmazdır. Ancak travma yaşamış bireylerle sürekli temas hâlinde olmak, zamanla ikincil travma riskini artırabilmektedir. Bu süreç, uzmanın empatik kapasitesinde azalma ve duygusal geri çekilme ile kendini gösteren şefkat yorgunluğuna dönüşebilmektedir. Dolayısıyla bu kavramlar her ne kadar kuramsal olarak ayrıştırılsa da sosyal hizmet alanında çoğu zaman birbirini etkileyen ve mesleki iyi oluşu zorlayan süreçler olarak birlikte deneyimlenmektedir.

Çalışmanın amacı, sosyal hizmet alanında sıklıkla birbirinden ayrı ele alınan duygusal emek, ikincil travma ve şefkat yorgunluğu kavramlarını sosyal hizmet pratiğinde iç içe geçen ve birbirini besleyen süreçler olarak birlikte ele almak, bu süreçlerin mesleki iyi oluş üzerindeki etkilerini görünür kılmak ve bireysel çabaların ötesinde duygusal dayanıklılığı destekleyen örgütsel ve yapısal koruyucu unsurlara dikkat çekmektir. Çalışmada “duygusal zorlanma” ifadesi, sosyal hizmet uzmanlarının tükenmişlik, ikincil

travmatik stres veya şefkat yorgunluğu gibi durumlarla ilişkilendirilen süreçler ortaya çıkmadan önce ya da bu süreçlerle eş zamanlı olarak deneyimleyebildikleri artan duygusal yük, yorgunluk ve baş etme güçlüğüne tanımlamak amacıyla üst bir kavram olarak kullanılmaktadır.

Duygusal Emek

Amerikalı sosyolog Arlie Russell Hochschild, duygusal emek kavramını ilk olarak “The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling” adlı kitabında tanımlamıştır. Hochschild’e göre duygusal emek, iş ortamında kişinin duygularını toplumsal ve kurumsal beklentilere uygun biçimde yönetmesi ve gösterebilmesidir. Hizmet sektöründe çalışanların, gerçek duygularıyla uyuşmasa dahi kurumun/işin gerektirdiği duyguları sergilemeleri beklenmektedir. Hochschild, duygusal emek stratejilerini ikiye ayırmıştır: yüzeysel davranış (surface acting) ve derinlemesine davranış (deep acting). Yüzeysel davranışta kişi sadece dış görünüşünü ve duygu ifadesini değiştirir, genellikle hissettiğiyle gösterdiği duygu arasında fark bulunmaktadır. Derinlemesine davranışta ise çalışan, gerekirse kendi duygusal durumunu içselleştirerek gerçekten hissetmeye çalışır ve böylece hem içerik hem dışa vurum örtüşebilir (Hochschild, 1985). Yüzeysel ve derinlemesine davranış ayrımı, duygusal emeğin psikolojik etkileri ve iş ortamındaki ilişkiler bakımından belirleyicidir.

Sosyal hizmet alanında duygusal emek, empati kapasitesinin ve mesleki ilişkilerinin sürdürülebilmesini mümkün kılan, profesyonel rol doğrultusunda duyguların yönetilmesi ve düzenlenmesini içeren temel bir süreçtir (Gvelesiani & ark., 2023). Sosyal hizmet uzmanları, “sürekli empati” beklentisiyle müracaatçıların acı, yoksulluk ve travma öykülerine tanıklık ederken, aynı zamanda profesyonel sınırları korumak ve duygusal

mesafeyi ayarlamak durumunda kalmaktadır (Van Vliet & ark., 2025). Bu empati ile duygusal mesafe arasındaki süreklilik gösteren gerilim, uzmanlar açısından hem mesleki kimlik düzeyinde çatışmalara hem de psikolojik risklere zemin hazırlayabilmekte ve işlevsel rol gereklilikleri ile kişisel sınırlar zaman zaman birbirini gölgeleyebilmektedir (Leung & ark., 2006).

Bu gerilimin uzun vadeli etkilerine odaklanan nitel çalışmalar, özellikle yoksullukla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının iş yaşamındaki duygusal süreçlere odaklanan nitel çalışmalar, zamanla gelişen duygusal hissizlik ve duygusal bölünmenin duygusal yaşam kalitesinde belirgin bir azalmayla ilişkili olduğunu göstermektedir. Sürekli yoksulluk, kayıp ve çaresizlik öykülerine maruz kalmak, uzmanların duygusal olarak geri çekilmesine yol açabilmektedir. Duygusal yaşam kalitesindeki bu düşüş ise sosyal hizmet uzmanlarının iş tatmini, öz-değer algısı ve genel psikolojik iyi oluşunu olumsuz yönde etkilemektedir (Lavee & Strier, 2018; Ruiz-Fernández & ark., 2021).

Bazı çalışmalar, sosyal hizmet profesyonellerinin bu duygusal yükü başa çıkabilmek amacıyla kontrollü duygusal katılım, duygusal yeniden çerçeveleme ve ekip ya da meslektaş desteği gibi çeşitli stratejiler geliştirdiğini ortaya koymaktadır (Carder & Louise Cook, 2025; Lavee & Strier, 2018). Buna karşın, kaynak yetersizliği ve örgütsel baskıların yoğun olduğu bağlamlarda, yoksullukla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kişisel ve mesleki düzeyde daha yüksek risklerle karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir (Ruiz-Fernández & ark., 2021). Duygusal taleplerin yüksek ve örgütsel kaynakların sınırlı olduğu çalışma koşullarında, duygusal emek ile tükenmişlik arasındaki döngü sosyal hizmet uzmanlarının iş yaşamında belirleyici bir sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Yüzeysel davranış, yani gerçek duyguları gizleyip kurumsal normlara uygun biçimde duygu göstermenin sıklığı, duygusal

disonans (his ve gösterilen arasındaki çatışma) yaratmakta ve bu da tükenmişlik (burnout) riskini güçlendirmektedir. Derinlemesine davranış, kişinin özünde gerçekten hissettiği duyguyu üretmeye çalışmasıdır. Bu strateji, kimi bulgulara göre tükenmişliğin olumsuz etkilerini azaltabilir fakat yoğun ve sürekli duygusal düzenleme gerektirdiği için uzun vadede yine enerji tükenmesine yol açabilir (Hochschild, 1985; Indregard & ark., 2018; Schmidt & Diestel, 2014).

Sosyal hizmette “iş bitirme” ya da “dosya kapatma” isteği, duygusal emek ve tükenmişlik döngüsü içinde savunucu bir mekanizma olarak değerlendirilmektedir. Yoğun empati ve duygusal yük altında çalışan profesyonellerde, bir vakayı “tamamlamak” ya da “sonlandırmak” yönündeki eğilim; uzmanın psikolojik olarak mesafe koyma ve kendini koruma amacıyla geliştirdiği zorunlu başa çıkma stratejilerinden biri olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu tür savunucu mekanizmalar kısa vadede duygusal tükenmeyi hafifletici bir işlev görse de uzun vadede işin insani niteliğini ve mesleki doyumu olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Kim & Stoner, 2008; Travis & ark., 2016).

İkincil Travma (İkincil Travmatik Stres)

İkincil travma ve ikincil travmatik stres (İTS) kavramları, travmaya doğrudan maruz kalmamış fakat travma yaşayan bireylerle çalışan profesyonellerde, travmanın dolaylı etkisi olarak ortaya çıkan duygusal ve psikolojik yükleri tanımlamaktadır. İkincil travma, mesleki yardım ilişkisi kapsamında başkalarının sarsıcı ve örseleyici anlatılarına sürekli tanık olmak veya onların acılarıyla derin düzeyde empati kurmak sonucu gelişen tepkiler bütünüdür. Bu tepkiler anksiyete, umutsuzluk, duygusal tükenme, travma sonrası stres bozukluğuna benzer kaçınma ve aşırı uyarılmışlık bulguları şeklinde ortaya çıkabilir (Lisa McCann & Pearlman, 1990; Varan & Demirel, 2024). Bu çerçevede ikincil travma, daha

çok duygusal ve ilişkisel etkileri tanımlarken; ikincil travmatik stres, travma sonrası stres bozukluğuna benzer klinik belirtilerle seyreden daha özgül bir tepki örüntüsünü ifade etmektedir.

İTS, kişinin kendisinin doğrudan yaşamadığı ancak başkalarının travmatik deneyimlerine dolaylı olarak maruz kalması sonucu gelişen travma sonrası stres belirtileridir. Figley (1995), ikincil travmatik stresi travmatize olmuş bir kişinin deneyimini öğrenme veya ona yardım etme sürecinde ortaya çıkan davranış ve duygular olarak tanımlamıştır. İTS, travmaya doğrudan maruz kalmış bireylerdekine benzer semptomlar göstermektedir. Klinik belirtiler arasında yeniden yaşantılama (intrusion), kaçınma (avoidance) ve aşırı uyarılmışlık (hyperarousal) semptomları yer almaktadır. İTS'nin işlevsellik üzerindeki etkileri sosyal, mesleki, ailevi, cinsel, psikolojik, duygusal ve fiziksel alanlarda bozulmayı içermektedir. Ayrıca İTS'nin sağlık algısında düşüş, sağlıklı alışkanlıklarda artış ve mesleki motivasyon kaybı ile ilişkili olduğu da bildirilmektedir (Barbee & ark., 2023).

Dolaylı travmatizasyonun, yalnızca bireyin psikolojik sağlığını etkilemekle kalmayıp ilişkisel işlevselliğini, karar verme kapasitesini ve uzun vadeli mesleki bağlılığını da olumsuz etkileyebileceği literatürde ifade edilmiştir. Yücel ve Akaçoğlu'nun (2023) çalışması, ikincil travmatik stresin kaçınma, uyarılma ve duygusal ihlal alt boyutlarının mesleki tükenmişliği anlamlı düzeyde yordadığını ve sonuç değişkenindeki varyansın %37'sini açıkladığını göstermiştir. Culver ve arkadaşları (2011) ise danışanların travmatik hikayelerine sık sık maruz kalan profesyonellerin travma sonrası stres bozukluğuna benzer semptomlar geliştirebileceğini ve bu durumun klinik karar verme kapasitelerini olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Whittenbury ve arkadaşlarının (2025) çalışması, meslektaşlar ve yöneticilerden alınan sosyal desteğin, düzenli süpervizyonun ve travmatik vakaların etkilerini paylaşmaya olanak tanıyan alanların

profesyonellerde mesleki işlevselliklerini sürdürebilmeleri açısından belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık aile, meslektaş ve kurumsal destek düzeylerinin yetersiz olduğu durumlarda ikincil travmatik stresin daha sık ve yoğun biçimde ortaya çıktığı bildirilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanlarında ikincil travmatik stresin riskleri, travmatik anlatılara sürekli maruz kalınan çocuk koruma, aile içi şiddet ve ruh sağlığı gibi alanlarda daha belirgin hâle gelmektedir. Bu alanlarda uzmanlar, travmatik olayları doğrudan yaşamamış olsalar bile, müracaatçıların travma öykülerini tekrar tekrar dinlemeleri ve bu deneyimlere empatik olarak eşlik etmeleri nedeniyle travma sonrası stres bozukluğuna (TSSB) benzer semptomlar geliştirebilmektedir (Bride & ark., 2007; Lev & ark., 2022). Çocuk koruma alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarıyla yürütülen çalışmalar, ikincil travmatik stresin sağlık davranışları ve genel işlevsellik üzerinde de olumsuz etkiler yarattığını göstermektedir. Boyas ve arkadaşları (2022), yüksek düzeyde ikincil travmatik stres yaşayan uzmanların daha olumsuz sağlık algısına sahip olduklarını, sağlıksız beslenme ve düşük fiziksel aktivite gibi riskli davranışlara daha yatkın olduklarını ve sağlık hizmetlerini daha düzensiz kullandıklarını ortaya koymuştur. Bu bulgular, ikincil travmatik stresin bireysel bir “duygusal tepki” olmanın ötesinde, uzun vadede uzmanların mesleki sürdürülebilirliğini ve hizmet niteliğini de tehdit edebilecek mesleki bir risk alanı oluşturduğunu düşündürmektedir.

Bu risklerin daha görünür hâle geldiği alanlardan biri de mültecilerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleridir. Mültecilere yönelik görev yapan sosyal hizmet uzmanlarının mültecilerin savaş, kayıp, şiddet ve zorunlu yerinden edilme gibi yoğun travmatik deneyimlerini sürekli olarak dinlemeleri, bu grupları ikincil travmatik stres açısından yüksek risk altında bırakmaktadır. Araştırmalar, dolaylı maruziyetin uzmanlarda TSSB

benzeri semptomlara yol açtığını; umutsuzluk, duygusal hassasiyette azalma ve mesleki motivasyon kaybı gibi sonuçlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Mültecilerle çalışan sosyal hizmet uzmanları ikincil travmatik stres düzeylerinin hafiften şiddetliye uzanan bir dağılım sergilediği; bu durumun ağır iş yükü, yetersiz ya da düzensiz süpervizyon, kısa vadeli ve güvencesiz çalışma koşulları ile yakından ilişkili olduğu bildirilmektedir (Kahil & Palabıyıkoglu, 2018; Yüksekler & ark., 2024). Mevcut koşullar altında gelişen ikincil travmatik stresin yalnızca mesleki alanda sınırlı kalmadığı, travmatik anlatıların zamanla uzmanların özel yaşamlarına, duygusal ilişkilerine ve gündelik yaşam pratiklerine de yansiyabildiği görülmektedir (Küçükneane & ark., 2025).

Şefkat (Merhamet) Yorgunluğu

Şefkat (merhamet) yorgunluğu, Figley (1995) tarafından “bakım vermenin bedeli” (cost of caring) olarak tanımlanan ve başkalarının travmatik yaşantılarına sürekli tanıklık etmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bir durumdur. Bu olgu, özellikle yardım ve bakım temelli mesleklerde çalışan bireylerde, başkalarının acılarına uzun süre maruz kalma ve onlar için sürekli kaygı duyma hâlinin zamanla duygusal, fiziksel ve sosyal açıdan bireyin enerjisini tüketmesiyle ilişkilendirilmektedir.

Şefkat yorgunluğu sıklıkla tükenmişlik ve ikincil travmatik stres kavramlarıyla birlikte ele alınmakla birlikte, bu kavramlardan belirli yönleriyle ayrışmaktadır. Tükenmişlik daha çok örgütsel koşullar, aşırı iş yükü ve rol belirsizlikleriyle ilişkiliyken; ikincil travmatik stres, travmatik içeriğe dolaylı maruz kalmanın doğrudan psikolojik etkilerine odaklanmaktadır. Şefkat yorgunluğu ise bu iki sürecin kesişim noktasında yer almakta ve özellikle empati temelli yardım ilişkilerinin uzun vadeli bedeli olarak ortaya çıkmaktadır (Harr & ark., 2014).

Şefkat yorgunluğu, empati yoluyla kurulan yardım ilişkisinin sürdürülebilirliğini tehdit eden önemli bir mesleki risk faktörü olarak değerlendirilmektedir. Şefkat yorgunluğu yaşayan bireylerde duygusal tükenme, ilgisizlik, duyarsızlaşma ve empati kapasitesinde azalma sıkça görülmektedir. Bu belirtilere umutsuzluk, çaresizlik, öfke ve motivasyon kaybı gibi duygusal tepkiler eşlik edebilmekte; konsantrasyon güçlüğü, baş ağrısı ile mide ve bağırsak sorunları gibi psikosomatik belirtiler ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca sosyal ilişkilerden uzaklaşma ve mesleki doyumda azalma da bu tabloya eşlik eden önemli göstergeler arasındadır. Bu süreçte bireyin yardım etme isteği ile yaşadığı duygusal tükenmişlik arasında sürekli bir gerilim oluşmaktadır (Austin & ark., 2009).

Araştırmalar, sosyal hizmet uzmanlarının şefkat yorgunluğu açısından yüksek risk altında olduğunu göstermektedir. Adams ve arkadaşları (2006), New York'ta görev yapan sosyal hizmet uzmanlarıyla yürüttükleri çalışmada, travmatize olmuş danışanlarla çalışmanın şefkat yorgunluğuna yol açtığını ortaya koymuştur. Çok değişkenli regresyon analizleri, ikincil travma ve tükenmişlik gibi diğer risk faktörleri kontrol edildiğinde dahi şefkat yorgunluğunun psikolojik sıkıntı ile anlamlı biçimde ilişkili olduğunu göstermektedir. Kinman ve Grant (2020) ise şefkat yorgunluğunun sosyal hizmet uzmanlarının ruh sağlığında bozulma için bir risk faktörü olduğunu ve daha yüksek hastalık izni oranları, yüksek personel devri, düşük moral ve zayıflanmış mesleki muhakeme ile ilişkili olduğunu tespit etmiştir. Johnson (2022) ise sosyal hizmet uzmanlarının %70'ten fazlasının meslek yaşamlarının bir döneminde şefkat yorgunluğu yaşadığını belirtmektedir. Bu bulgular, şefkat yorgunluğunun yalnızca bireysel bir deneyim olarak ele alınamayacağını; aksine, mesleğin yapısal özellikleri, çalışma koşulları ve hizmet sunumunun doğasıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Afet ve kriz bağlamlarında çalışan sosyal hizmet uzmanları için şefkat yorgunluğu riski daha da artmaktadır. Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında sahada görev yapan sosyal hizmet uzmanlarıyla yürütülen nitel araştırmalar yoğun iş yükü, zaman baskısı, kurumsal destek eksikliği ve güçlü kalma beklentisinin şefkat yorgunluğunu derinleştirdiğini göstermektedir. Aynı çalışmalarda sosyal hizmet uzmanlarının maneviyat, meslektaş dayanışması, profesyonel destek alma ve fiziksel aktivite gibi baş etme stratejilerine yöneldikleri belirtilmektedir (Türk & Kaya, 2023; Yılkan, 2025).

Bazı çalışmalarda, şefkat yorgunluğunun örgütsel ve yapısal bir mesele olarak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Yetersiz süpervizyon, yüksek vaka yükü, sınırlı kaynaklar ve kurumsal destek eksikliği, sosyal hizmet uzmanlarının şefkat yorgunluğu yaşama olasılığını artıran temel faktörler arasında yer almaktadır (Collins, 2023; Wu & Lu, 2025). Bu bağlamda, şefkat yorgunluğunun önlenmesi ve etkilerinin azaltılmasında, öz-şefkatin geliştirilmesi ve örgütsel düzeyde koruyucu politikaların hayata geçirilmesinin kritik önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Özellikle öz-şefkat düzeyi yüksek olan sosyal hizmet uzmanlarının daha düşük düzeyde tükenmişlik ve ikincil travma yaşadıkları ve buna karşılık mesleki yaşam doyumlarının daha yüksek olduğu bildirilmektedir (Lianekhammy & ark., 2018; Mangoulia & ark., 2025).

Koruyucu ve Güçlendirici Yaklaşımlar

Sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma, şefkat yorgunluğu ve tükenmişlik bağlamında yaşadığı duygusal zorlanmalar, bireysel özelliklerin yanı sıra çalışma koşulları, örgütsel destek mekanizmaları ve içinde bulunulan toplumsal ve politik bağlamla birlikte şekillenmektedir. Bu çerçevede duygusal dayanıklılık, yalnızca bireysel baş etme becerileri üzerinden ele

alınmaktan ziyade, destekleyici kurum kültürü, mesleki standartlar ve koruyucu politikalarla birlikte düşünülmesi gereken bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Bu bölümde, sosyal hizmet uzmanlarının duygusal yükü başa çıkma yöntemlerini destekleyen bireysel, örgütsel ve toplumsal/politik düzeylerdeki koruyucu ve güçlendirici faktörler bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmaktadır.

Şekil 1. Sosyal Hizmette Çok Düzeyli Duygusal Dayanıklılık Modeli

Kaynak: Kinman & Grant (2011; 2016); Newell & MacNeil (2010); Molnar & ark., (2017); Sprang & ark., (2007); Knight (2018); Ravalier (2018).

Şekil 1’de sunulan çok düzeyli duygusal dayanıklılık modeli, bireysel düzeyde bilinçli farkındalık, öz-şefkat, psikoeğitim, kişisel terapi/süpervizyon ve mesleki sınır koyma gibi uygulamaları; örgütsel düzeyde yansıtıcı ekip toplantıları, düzenli süpervizyon, duygusal deşarj alanları, iş yükü düzenlemesi, travma bilgili bakım ve dijital destek araçlarını; toplumsal/politik düzeyde ise zorunlu süpervizyon, mesleki birlikler ile çalışma koşulları ve standartlarına ilişkin yapısal düzenlemeleri içeren bir çerçeve sunmaktadır.

Bireysel düzeyde koruyucu faktörler, sosyal hizmet uzmanlarının stres ve tükenmişlik riski ile başa çıkabilmesi için temel stratejilerdir. Literatürde, dayanıklılık (resilience), sosyal destek, duygusal zekâ ve yansıtıcı düşünme (reflective ability) yetenekleri, stresle başa çıkmada en etkili bireysel kaynaklar olarak öne çıkmaktadır. Lev ve arkadaşları (2022), İş Talepleri-Kaynakları (JD-R) teorisi bağlamında dayanıklılık ve sosyal desteğin ikincil travmatik stresi azalttığını; etik çatışmalar ve şiddete maruz kalmanın ise stresi artırdığını belirtmiştir. Kinman ve Grant (2011) ise duygusal zekâ ve sosyal yetkinliklerin, stajyer sosyal hizmet uzmanlarında stres dayanıklılığını etkileyen kritik faktörler olduğunu vurgulamıştır.

Farkındalık uygulamaları, sosyal hizmet uzmanlarının öz-şefkat kapasitelerini geliştirerek zorlu vakalar karşısında duygusal dayanıklılık kazanmalarını sağlamaktadır. Crowder ve Sears (2016), bu uygulamaların algılanan stresi ve uzun vadede tükenmişlik riskini istatistiksel olarak anlamlı düzeyde azalttığını göstermiştir. Çalışmanın nicel verilerinde ikincil travmatik stres puanlarında doğrudan anlamlı bir düşüş gözlenmese de katılımcılar nitel görüşmelerde, travmatik anlatılar karşısında duygusal olarak aşırı tepki vermeden (duygu düzenleme) 'şimdi ve burada' kalabildiklerini ve danışanların acılarını kişiselleştirmeden süreci yönetebildiklerini rapor etmişlerdir. Sosyal hizmet alanında

Çalışanlar üzerinde yapılan ampirik bir çalışmada, 8 haftalık farkındalık temelli eğitimin katılımcıların algılanan stres düzeylerini anlamlı ölçüde azalttığı ve farkındalık düzeylerini artırdığı gösterilmiştir (McGarrigle & Walsh, 2011). Gerdes ve arkadaşları (2010) ise empatinin nörobiyolojik temelleri ve ölçümü üzerine odaklanarak duygu düzenleme becerisinin empatik tepki sürecinde kişinin kendi sıkıntısını azaltmadaki rolüne dikkat çekmiştir.

z-şekfat, bireyin acı veya başarisızlık durumlarında kendine karşı yargılayıcı olmak yerine nezaketle yaklaşması, yaşadıklarını insanlığın ortak bir parçası olarak görmesi ve duygularını bilinçli bir farkındalıkla (mindfulness) ele alabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Neff, 2003). Sosyal hizmet ve ruh sağlığı alanında çalışan profesyoneller için öz-şekfat, tükenmişlik (burnout) ve şekfat yorgunluğu riskini anlamlı düzeyde azaltan güçlü bir koruyucu faktördür. Nitekim araştırmalar öz-şekfat ile tükenmişlik arasında güçlü bir negatif ilişki olduğunu göstermektedir (Beaumont & ark., 2016; Patsiopoulos & Buchanan, 2011). Ayrıca z-şekfat pratikleri, kişinin yalnızca kendi iyilik halini artırmakla kalmaz, aynı zamanda “başkalarına yönelik şekfat” kapasitesini de geliştirerek (Neff & Germer, 2013), yüksek duygusal emek gerektiren durumlarda şekfat tatminini (compassion satisfaction) ve mesleki dayanıklılığı sürdürülebilir kılmaktadır (Beaumont & ark., 2016).

Travma odaklı uzmanlık eğitimi alan profesyonellerin bu eğitimi almayanlara kıyasla daha yüksek şekfat tatmini yaşadığı, buna karşılık şekfat yorgunluğu ve tükenmişlik düzeylerinin anlamlı derecede daha düşük olduğu kanıtlanmıştır (Sprang & ark., 2007). Bununla birlikte, bireysel başa çıkma stratejileri ve özellikle yansıtıcı süpervizyon (reflective supervision), sosyal hizmet uzmanlarının duygusal yüklerini düzenlemekte ve dayanıklılığı artırmakta temel bir rol oynamaktadır. Nitekim yetersiz

süpervizyonun ikincil travmatik stres için örgütsel bir risk faktörü olduğu, süpervizör desteğinin ise bu etkileri azalttığı vurgulanmıştır (Grant & Kinman, 2012; Newell & MacNeil, 2010). Mesleki sınır koyma becerisi, literatürde “sınırlandırılmış empati” (bounded empathy) olarak tanımlanmakta olup bu beceri, sosyal hizmet uzmanlarının hizmet alanların bakış açısını anlamasına olanak tanırken aşırı duygusal katılımdan kaçınarak empatik sıkıntı (empathic distress) riskini azaltmaktadır (Kinman & Grant, 2016). Bu doğrultuda, mesleki eğitim programlarında atılganlık/girişkenlik (assertiveness) gibi sosyal yetkinliklerin öğretilmesi, uzmanların hem iş hem de özel yaşamlarında koruyucu sınırlar çizebilmelerini ve mesleğin zorluklarına karşı içsel bir “alet çantası” geliştirmelerini sağlayabilir (Grant & Kinman, 2012).

Ekip ve örgütsel düzeyde stratejiler, sosyal hizmet uzmanlarının şefkat yorgunluğu ve ikincil travmatik stres ile başa çıkabilmesinde bireysel müdahaleler kadar kritik bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda, müdahalelerin sorunu bireyselleştirmek yerine kurumsal bağlamı ve örgütsel ortamı da ele alması gerektiği vurgulanmaktadır (Molnar & ark., 2017; Newell & MacNeil, 2010). Örgütsel destek mekanizmaları, yapısal koruyucu faktörler ve kurumsal uygulamalar hem risk azaltma hem de dayanıklılık oluşturma açısından temel unsurlardır. Sosyal desteğin, yönetici desteğinin ve yüksek psikolojik dayanıklılığın travmatik stres düzeylerini anlamlı ölçüde azaltabildiği, iş tatminini ise artırdığı saptanmıştır (Baugerud & ark., 2018; Lev & ark., 2022). Özellikle düzenli süpervizyon ve meslektaş desteği, profesyonellerin duygusal zorlanmalarını normalize etmesine ve travmatik materyalle çalışmanın getirdiği “kırılmış varsayımları” onarmasına yardımcı olmaktadır (Newell & MacNeil, 2010).

Sosyal hizmet kurumlarında personelin stres ve zorlayıcı duygularını ifade edebileceği, travmatik olayların ardından yapılan paylaşım oturumları veya akran destek grupları gibi mekanizmalar

birer “duygusal deşarj alanı” işlevi görmektedir. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanlarının sıklıkla karşılaştığı etik ikilemlerle başa çıkma kapasitelerinin geliştirilmesi için kurumların etik iklimi destekleyen açık tartışma alanları yaratmasının elzem olduğu araştırmalarla ortaya konmuştur (Lev & ark., 2022; Molnar & ark., 2017). Bununla birlikte, travma odaklı özelleşmiş eğitim ve süpervizyon desteğinin sadece riski azaltmakla kalmayıp aynı zamanda dolaylı dayanıklılığı (vicarious resilience) ve şefkat memnuniyetini (compassion satisfaction) artırarak uzmanların mesleki sınırlarını korumalarına ve duygusal yetkinliklerini geliştirmelerine katkı sağladığı belirtilmektedir (Kinman & Grant, 2011; Molnar & ark., 2017; Sprang & ark., 2007).

Örgütsel kaynak teorisi ve ikincil travma üzerine yapılan çalışmalar iş yükünün düzenlenmesi, makul vaka oranları ve örgütsel desteğin, tükenmişlik ve ikincil travmatik stres riskini anlamlı biçimde etkilediğini göstermiştir. Araştırmalar, özellikle travmatik vaka yükünün ve vaka oranının yüksek olduğu durumlarda riskin arttığını ve buna karşılık yönetilebilir vaka sayıları, yeterli maaş ve süpervizyon desteğinin koruyucu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Hensel & ark., 2015; Quinn & ark., 2019). Ayrıca, lider-üye etkileşiminin kalitesi ve algılanan örgütsel destek, rol stresinin (aşırı iş yükü ve rol çatışması gibi) çalışanların işten ayrılma niyeti üzerindeki olumsuz etkisini azaltan önemli aracı faktörlerdir (Kim & Mor Barak, 2015).

Travma bilgili bakım (trauma-informed care) yaklaşımını benimseyen kurumlar hem müracaatçıların hem de sosyal hizmet uzmanlarının güvenliğini, güvenini, iş birliğini ve güçlendirilmesini temel prensip olarak kabul etmektedir (Knight, 2018). Bu yaklaşım, kurumun fiziksel ve duygusal güvenliğini de kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Travma bilgili bir örgütsel kültür, uzmanların “yetersiz görünme” korkusuyla yaşadıkları zorlukları gizlemelerini (damgalanma endişesi) engelleyerek açık iletişimi ve süpervizyon

yoluyla destek almalarını teşvik etmektedir. Zira destekleyici olmayan ortamlar ikincil travma riskini artırmaktadır (Branson, 2019; Hensel & ark., 2015).

Son yıllarda çalışanların ve öğrencilerin stres yönetimini desteklemek amacıyla dijital sağlık teknolojileri ve farkındalık temelli mobil müdahaleler öne çıkmaktadır. Yapılan araştırmalar, iş yerinde uygulanan e-sağlık müdahalelerinin bilhassa bilinçli farkındalık temelli yaklaşımların, çalışanların stres ve ruh sağlığı belirtilerini iyileştirmede etkili olduğunu göstermektedir (Stratton & ark., 2017). Örneğin; “Headspace” gibi farkındalık uygulamasının çalışanların iyi oluş halini artırarak iş gerilimini ve psikolojik sıkıntıyı azalttığı (Bostock & ark., 2019); “Calm” uygulamasının ise stresli üniversite öğrencilerinde farkındalığı ve öz şefkati artırarak stresi düşürdüğü belirlenmiştir (Huberty & ark., 2019). Bu tür dijital müdahaleler, bireysel öz bakım araçları olarak değerlendirilmekle birlikte kurumsal düzeyde desteklendiğinde ve çalışma saatleri içinde erişilebilir kılındığında daha etkili ve sürdürülebilir hâle gelebilir.

Dijital stres yönetimi müdahalelerinin sunduğu bu potansiyel faydalar, travmatik yaşam olaylarına maruz kalan bireylerle çalışan profesyoneller açısından da önem taşımaktadır. Sosyal hizmet uzmanları ve madde bağımlılığı danışmanları, maruz kaldıkları travmatik hikayeler nedeniyle yüksek düzeyde şefkat yorgunluğu ve ikincil travmatik stres riski altındadır. Profesyonellerin dayanıklılığını artırmada güvenli bağlanma stilleri ve iş yeri desteği koruyucu faktörler olarak tanımlanmıştır (Perkins & Sprang, 2013; Tosone & ark., 2010). Dolayısıyla, çalışanlarda etkili olduğu kanıtlanan dijital stres yönetimi araçlarının duygusal tükenme riski taşıyan bu meslek gruplarının öz bakım süreçlerine entegre edilmesi önemli bir potansiyel taşımaktadır.

Uluslararası uygulamalarda, Britanya Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (British Association of Social Workers-BASW),

Profesyonel Yeterlilik Çerçevesi kapsamında “duygusal dayanıklılığı” sosyal hizmet uzmanları için temel bir mesleki yeterlilik olarak tanımlamaktadır (Kinman & Grant, 2016). Buna ek olarak BASW, süpervizyon politikalarında sosyal hizmet uzmanlarının düzenli mesleki destek alma bir “hak” olduğunu belirtmekte ve işverenlerin ise iş yükünü çalışan kapasitesine göre dengeleyen şeffaf sistemler kurmak konusunda kurumsal bir sorumluluk taşıdığını vurgulamaktadır (BASW, 2011). Sosyal hizmet alanında çalışan refahının bireysel dayanıklılığa bırakılmadan, işveren sorumluluğu ve kurumsal yükümlülükler çerçevesinde ele alınması gerektiği bu yaklaşımlarla daha görünür hâle gelmektedir.

Politika düzeyinde yapılan araştırmalar, sosyal hizmet uzmanlarının stres ve işten ayrılma niyetlerini azaltmak için sorunu bireyselleştiren müdahalelerin ötesine geçilmesi gerektiğini savunmaktadır. Molnar ve arkadaşları (2017), halk sağlığı yaklaşımının benimsenmesini önererek vaka yükü hacmi, vaka sıklığı ve kişisel travma geçmişi gibi literatürde tanımlanmış risk faktörlerinin birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmiştir. Özellikle Birleşik Krallık'ta Ravalier (2018) tarafından yürütülen araştırmada, “yüksek iş talepleri”, “düşük kontrol” ve “yetersiz yönetsel destek” faktörlerinin stresin temel nedenleri olduğunu kanıtlamıştır. Ravalier'in bulguları, çalışma koşullarının iyileştirilmesi kapsamında sadece maaş iyileştirmelerinin yeterli olmadığını, ergonomik ofis düzenlemelerindeki eksikliklerin (bilgisayar eksikliği, sıcak masa/hot-desking uygulaması vb.) giderilmesi ve personeli hedef alan “suçlama kültürü”nün politik düzeyde engellenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları sırasında deneyimledikleri duygusal emek, ikincil

travmatik stres, şefkat yorgunluğu ve tükenmişlik süreçleri birlikte ele alınmıştır. Bu olguların birbirinden bağımsız değil, karşılıklı olarak etkileşen ve çoğu zaman aynı anda yaşanan süreçler olduğu ortaya konmuştur. Duygusal emek, sosyal hizmet pratiğinin bir gerekliliği olarak empati, duygu düzenleme ve profesyonel sınırların sürekli biçimde yönetilmesini gerektirirken; bu emeğin süreklilik kazanması ve travmatik yaşam öykülerine yoğun maruziyet, zaman içinde ikincil travmatik stres riskini artırmaktadır. İkincil travmatik stresin kronikleşmesi ise empatik kapasitede azalma, duygusal geri çekilme ve şefkat yorgunluğu ile sonuçlanabilmektedir. Bu bağlamda, şefkat yorgunluğu örgütsel koşullar, iş yükü ve yapısal eşitsizliklerle birleştiğinde mesleki sürdürülebilirliği tehdit eden bir sorun alanı olarak değerlendirilmelidir. Tükenmişlik ise bu sürecin hem sonucu hem de yeniden üreticisi olarak sosyal hizmet uzmanlarının mesleki motivasyonunu, karar verme süreçlerini ve yaşam kalitesini etkilemektedir.

Türkiye’de yürütülen araştırmalar, sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarını belirleyen örgütsel ve yapısal faktörlerin iş doyumu, tükenmişlik ve ikincil travmatik stres düzeyleri üzerinde belirleyici olduğunu göstermektedir. Özellikle kamu kurumlarında görev yapan uzmanlar açısından yüksek dosya yükü ve personel yetersizliği gibi nicel sorunların yanı sıra, yönetsel yapılanmaların mesleki uzmanlıkla yeterince uyumlu olmaması, mesleki özerkliğin sınırlanması ve uygulamanın artan biçimde bürokratik süreçlere indirgenmesi, mesleki rol algısını zayıflatan ve duygusal zorlanmayı artıran faktörler arasında yer almaktadır (Ceylan & ark., 2016; Çalışkan Akçetin & Han, 2025). Bu koşulların, yetersiz süpervizyon mekanizmaları ve düşük algılanan örgütsel destekle birleştiğinde, sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı zorlanmaları derinleştirdiği bildirilmektedir (Çalışkan Akçetin & Han, 2025; Yüksekler & ark., 2024).

Bu çerçevede, sosyal hizmet alanında duygusal zorlanmanın anlaşılmasına yönelik araştırmaların yalnızca yaygınlık ve ilişki düzeylerini ölçen nicel çalışmalarla sınırlı kalmaması; sosyal hizmet uzmanlarının yaşantılarını, duygusal süreçlerini ve baş etme biçimlerini görünür kılan nitel ve karma yöntemli çalışmalara yönelmesi önem taşımaktadır. Özellikle çocuk koruma, adli sosyal hizmet, göç ve mülteci hizmetleri ile afet sonrası müdahale gibi yüksek riskli alanlarda çalışan uzmanların deneyimlerini derinlemesine ele alan araştırmalar hem kuramsal gelişime hem de uygulama politikalarına katkı sağlayabilir.

Sosyal hizmet eğitimi açısından öğrencilerin duygusal dayanıklılık, öz bakım ve travma bilgili yaklaşımlar konusunda donanımlı biçimde hazırlanması gerekmektedir. Lisans ve lisansüstü programlarda duygusal emek, mesleki sınırlar, etik ikilemler ve öz-şefkat gibi konuların kuramsal ve uygulamalı biçimde ele alınması, uygulama derslerinde düzenli bireysel ve grup süpervizyonlarının sağlanması, duygusal zorlanmanın erken fark edilmesine katkı sunabilir. Benzer biçimde, hizmet içi eğitimlerin yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayıp deneyim paylaşımına ve yansıtıcı öğrenmeye alan açması, mesleki dayanıklılığın güçlenmesini destekleyebilir.

Örgütsel düzeyde sosyal hizmet uzmanlarının yaşadığı duygusal yükün bireysel yetersizlikler üzerinden açıklanmasından kaçınılması ve bunun yerine iş yükü, vaka oranları, süpervizyon gibi yapısal etmenlerin görünür kılınması gerekmektedir. Düzenli ve nitelikli süpervizyon, yönetilebilir dosya yükleri, travma bilgili örgütsel kültür ve meslektaş dayanışmasını güçlendiren uygulamalar, ikincil travmatik stres ve şefkat yorgunluğunu azaltmada temel koruyucu unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Kurumların, çalışanların duygusal zorlanmalarını ifade etmelerini zayıflık değil mesleğin doğasına içkin bir gerçeklik olarak kabul

eden güvenli alanlar yaratması bu süreçte belirleyici bir rol oynayabilir.

Politika düzeyinde ise sosyal hizmet uzmanlarının çalışma koşullarını düzenleyen yasal ve kurumsal çerçevenin güçlendirilmesi, duygusal dayanıklılığın bireysel çabalara bırakılmaması açısından kritik önemdedir. Zorunlu ve düzenli süpervizyonun bir hak olarak tanınması, iş yükü standartlarının belirlenmesi, güvenceli istihdam modellerinin geliştirilmesi ve mesleki özerkliğin korunması, sosyal hizmet uzmanlarının hem psikososyal iyilik hâlini hem de sundukları hizmetin niteliğini doğrudan etkilemektedir. Sosyal hizmetin duygusal emek yoğun bir meslek olduğu gerçeğinin toplumsal düzeyde tanınması ve değer görmesi, bu emeğin görünür kılınmasına ve mesleki itibarın güçlenmesine katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Adams, R. E., Boscarino, J. A., & Figley, C. R. (2006). Compassion fatigue and psychological distress among social workers: A validation study. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76(1), 103-108. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.76.1.103>

Austin, W., Goble, E., Leier, B., & Byrne, P. (2009). Compassion fatigue: The experience of nurses. *Ethics and Social Welfare*, 3(2), 195-214. <https://doi.org/10.1080/17496530902951988>

Barbee, A., Purdy, L., & Cunningham, M. (2023). *Secondary traumatic stress: Definitions, measures, predictors and interventions*. Quality Improvement Center for Workforce Development.

BASW. (2011, Mayıs). *UK Supervision Policy*. British Association of Social Workers. https://new.basw.co.uk/sites/default/files/resources/basw_73346-6_0.pdf

Baugerud, G. A., Vangbæk, S., & Melinder, A. (2018). Secondary traumatic stress, burnout and compassion satisfaction among norwegian child protection workers: Protective and risk factors. *British Journal of Social Work*, 48(1), 215-235. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx002>

Beaumont, E., Durkin, M., Hollins Martin, C. J., & Carson, J. (2016). Measuring relationships between self-compassion, compassion fatigue, burnout and well-being in student counsellors and student cognitive behavioural psychotherapists: A quantitative survey. *Counselling and Psychotherapy Research*, 16(1), 15-23. <https://doi.org/10.1002/capr.12054>

Bostock, S., Crosswell, A. D., Prather, A. A., & Steptoe, A. (2019). Mindfulness on-the-go: Effects of a mindfulness meditation app on work stress and well-being. *Journal of Occupational Health Psychology*, 24(1), 127-138. <https://doi.org/10.1037/ocp0000118>

Boyas, J. F., Moore, D., Duran, M. Y., Fuentes, J., Woodiwiss, J., McCoy, L., & Cirino, A. (2022). Exploring the health of child protection workers: A call to action. *Health Promotion Perspectives*, 12(4), 381-390. <https://doi.org/10.34172/hpp.2022.50>

Branson, D. C. (2019). Vicarious trauma, themes in research, and terminology: A review of literature. *Traumatology*, 25(1), 2-10. <https://doi.org/10.1037/trm0000161>

Bride, B. E., Jones, J. L., & Macmaster, S. A. (2007). Correlates of secondary traumatic stress in child protective services workers. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 4(3-4), 69-80. https://doi.org/10.1300/J394v04n03_05

Carder, S., & Louise Cook, L. (2025). Emotional labour in child and family social work teams: A hybrid ethnography. *Journal of Social Work Practice*, 39(1), 53-67. <https://doi.org/10.1080/02650533.2024.2415658>

Ceylan, H., Gül, N., & Öksüz, M. (2016). Sosyal çalışmacılarda iş doyumunu ve tükenmişliğe etki eden faktörlerin sosyal hizmet alanlarına göre karşılaştırmalı incelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 43-69.

Collins, S. (2023). *Social Workers and Compassion* (1. bs). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003112532>

Crowder, R., & Sears, A. (2016). Building resilience in social workers: An exploratory study on the impacts of a

mindfulness-based intervention. *Australian Social Work*, 70(1), 17-29. <https://doi.org/10.1080/0312407X.2016.1203965>

Culver, L. M., McKinney, B. L., & Paradise, L. V. (2011). Mental health professionals' experiences of vicarious traumatization in post-hurricane Katrina New Orleans. *Journal of Loss and Trauma*, 16(1), 33-42. <https://doi.org/10.1080/15325024.2010.519279>

Çalışkan Akçetin, N., & Han, N. (2025). Türkiye’de sosyal hizmet uygulamalarında karşılaşılan yapısal, mesleki ve sistemsel sorunlar ve çözüm önerileri. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 685-706. <https://doi.org/10.47613/reflektif.2025.237>

Figley, C. R. (1995). *Compassion fatigue: Coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized*. Taylor and Francis.

Gerdes, K. E., Segal, E. A., & Lietz, C. A. (2010). Conceptualising and measuring empathy. *British Journal of Social Work*, 40(7), 2326-2343. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq048>

Grant, L., & Kinman, G. (2012). Enhancing wellbeing in social work students: Building resilience in the next generation. *Social Work Education*, 31(5), 605-621. <https://doi.org/10.1080/02615479.2011.590931>

Grant, L., & Kinman, G. (2018). *Compassion, wellbeing and distress in social workers: The importance of caring for the self as well as for others* [Report]. British Association of Social Workers (BASW). <https://basw.co.uk/sites/default/files/resources/Compassion%20wellbeing%20and%20distress%20in%20Social%20Workers%20the%20importance%20of%20caring%20for%20the%20self%20as%20well%20as%20for%20others.pdf>

Gvelesiani, T., Sadzaglishvili, S., Gigineishvili, K., Lekishvili, K., & Namitcheishvili, S. (2023). Improved professional practices in social services through Emotional labor strategies. *Frontiers in Psychology*, 14, 1145175. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1145175>

Harr, C. R., Brice, T. S., Riley, K., & Moore, B. (2014). The impact of compassion fatigue and compassion satisfaction on social work students. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 5(2), 233-251. <https://doi.org/10.1086/676518>

Hensel, J. M., Ruiz, C., Finney, C., & Dewa, C. S. (2015). Meta-analysis of risk factors for secondary traumatic stress in therapeutic work with trauma victims. *Journal of Traumatic Stress*, 28(2), 83-91. <https://doi.org/10.1002/jts.21998>

Hochschild, A. R. (1985). *The managed heart: Commercialization of human feeling*. University of California Press.

Huberty, J., Green, J., Glissmann, C., Larkey, L., Puzia, M., & Lee, C. (2019). Efficacy of the mindfulness meditation mobile app “Calm” to reduce stress among college students: Randomized controlled trial. *JMIR mHealth and uHealth*, 7(6), e14273. <https://doi.org/10.2196/14273>

Indregard, A.-M. R., Knardahl, S., & Nielsen, M. B. (2018). Emotional dissonance, mental health complaints, and sickness absence among health and social workers. The Moderating Role of Self-Efficacy. *Frontiers in Psychology*, 9, 592. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00592>

Johnson, D. (2022). *A look at compassion fatigue and resources for social workers* [Practice Perspectives]. National Association of Social Workers.

Kahil, A., & Palabıyıkoglu, R. (2018). Secondary traumatic stress in Turkish aid workers: Adaptation of a measure and investigation of secondary traumatic stress. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 2(3).
<https://doi.org/10.31828/kpd2602443806092018m000001>

Kim, A., & Mor Barak, M. E. (2015). The mediating roles of leader–member exchange and perceived organizational support in the role stress–turnover intention relationship among child welfare workers: A longitudinal analysis. *Children and Youth Services Review*, 52, 135-143.
<https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.11.009>

Kim, H., & Stoner, M. (2008). Burnout and turnover intention among social workers: Effects of role stress, job autonomy and social support. *Administration in Social Work*, 32(3), 5-25. <https://doi.org/10.1080/03643100801922357>

Kinman, G., & Grant, L. (2011). Exploring stress resilience in trainee social workers: The role of emotional and social competencies. *British Journal of Social Work*, 41(2), 261-275.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcq088>

Kinman, G., & Grant, L. (2016). Building resilience in early-career social workers: Evaluating a multi-modal intervention. *British Journal of Social Work*, 47(7), 1979-1998.
<https://doi.org/10.1093/bjsw/bcw164>

Kinman, G., & Grant, L. (2020). Emotional demands, compassion and mental health in social workers. *Occupational Medicine*, 70(2), 89-94. <https://doi.org/10.1093/occmed/kqz144>

Knight, C. (2018). Trauma informed practice and care: Implications for field instruction. *Clinical Social Work Journal*, 47(1), 79-89. <https://doi.org/10.1007/s10615-018-0661-x>

Küçükneane, A., Dikeç, G., & Uygun, E. (2025). Experiences of secondary traumatic stress and coping among refugee professionals: A qualitative study. *Journal of Cognitive-Behavioral Psychotherapy and Research*, 14(2), 119-130. <https://doi.org/10.14744/JCBPR.2025.32557>

Lavee, E., & Strier, R. (2018). Social workers' emotional labour with families in poverty: Neoliberal fatigue? *Child & Family Social Work*, 23(3), 504-512. <https://doi.org/10.1111/cfs.12443>

Leung, T. T., Mok, B., & Wong, H. (2006). Tension of managerial change in the emotional labour of social work. *The International Journal Of Knowledge, Culture, And Change Management: Annual Review*, 5(3), 1-8. <https://doi.org/10.18848/1447-9524/CGP/v05i03/49520>

Lev, S., Zychlinski, E., & Kagan, M. (2022). Secondary traumatic stress among social workers: The contribution of resilience, social support, and exposure to violence and ethical conflicts. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 13(1), 47-65. <https://doi.org/10.1086/714015>

Lianekhammy, J., Miller, J. J., Lee, J., Pope, N., Barnhart, S., & Grise-Owens, E. (2018). Exploring the self-compassion of health-care social workers: How do they fare? *Social Work in Health Care*, 57(7), 563-580. <https://doi.org/10.1080/00981389.2018.1471017>

Lisa McCann, I., & Pearlman, L. A. (1990). Vicarious traumatization: A framework for understanding the psychological effects of working with victims. *Journal of Traumatic Stress*, 3(1), 131-149. <https://doi.org/10.1002/jts.2490030110>

Mangoulia, P., Tsokas, N., Koukia, E., Malli, F., Missouridou, E., Dafogianni, C., Kyranou, M., & Fradelos, E. C.

(2025). Cultivating self-compassion to improve social workers' professional quality of life in primary healthcare. *Healthcare*, 13(11), 1313. <https://doi.org/10.3390/healthcare13111313>

McGarrigle, T., & Walsh, C. A. (2011). Mindfulness, self-care, and wellness in social work: Effects of contemplative training. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, 30(3), 212-233. <https://doi.org/10.1080/15426432.2011.587384>

Moesby-Jensen, C. K., & Nielsen, H. S. (2015). Emotional labor in social workers' practice. *European Journal of Social Work*, 18(5), 690-702. <https://doi.org/10.1080/13691457.2014.981148>

Molnar, B. E., Sprang, G., Killian, K. D., Gottfried, R., Emery, V., & Bride, B. E. (2017). Advancing science and practice for vicarious traumatization/secondary traumatic stress: A research agenda. *Traumatology*, 23(2), 129-142. <https://doi.org/10.1037/trm0000122>

Neff, K. D. (2003). The development and validation of a scale to measure self-compassion. *Self and Identity*, 2(3), 223-250. <https://doi.org/10.1080/15298860309027>

Neff, K. D., & Germer, C. K. (2013). A pilot study and randomized controlled trial of the mindful self-compassion program. *Journal of Clinical Psychology*, 69(1), 28-44. <https://doi.org/10.1002/jclp.21923>

Newell, J. M., & MacNeil, G. A. (2010). Professional burnout, vicarious trauma, secondary traumatic stress, and compassion fatigue: A review of theoretical terms, risk factors, and preventive methods for clinicians and researchers. *Best Practices in Mental Health*, 6(2), 57-68.

Patsiopoulou, A. T., & Buchanan, M. J. (2011). The practice of self-compassion in counseling: A narrative inquiry. *Professional*

Psychology: Research and Practice, 42(4), 301-307.
<https://doi.org/10.1037/a0024482>

Pehlivan, T., & Güner, P. (2017). Merhamet yorgunluğu: Bilinenler, bilinmeyenler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 9(2), 129-134. <https://doi.org/10.14744/phd.2017.25582>

Perkins, E. B., & Sprang, G. (2013). Results from the Pro-QOL-IV for substance abuse counselors working with offenders. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 11(2), 199-213. <https://doi.org/10.1007/s11469-012-9412-3>

Quinn, A., Ji, P., & Nackerud, L. (2019). Predictors of secondary traumatic stress among social workers: Supervision, income, and caseload size. *Journal of Social Work*, 19(4), 504-528. <https://doi.org/10.1177/1468017318762450>

Ravalier, J. M. (2018). Psycho-social working conditions and stress in UK social workers. *The British Journal of Social Work*, 49(2), 371-390. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcy023>

Ruiz-Fernández, M. D., Ortiz-Amo, R., Andina-Díaz, E., Fernández-Medina, I. M., Hernández-Padilla, J. M., Fernández-Sola, C., & Ortega-Galán, Á. M. (2021). Emotions, feelings, and experiences of social workers while attending to vulnerable groups: A qualitative approach. *Healthcare*, 9(1), 87. <https://doi.org/10.3390/healthcare9010087>

Schmidt, K.-H., & Diestel, S. (2014). Are emotional labour strategies by nurses associated with psychological costs? A cross-sectional survey. *International Journal of Nursing Studies*, 51(11), 1450-1461. <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2014.03.003>

Shoji, K., Lesniewska, M., Smoktunowicz, E., Bock, J., Luszczynska, A., Benight, C. C., & Cieslak, R. (2015). What comes first, job burnout or secondary traumatic stress? Findings from two

longitudinal studies from the U.S. and Poland. *PLOS ONE*, 10(8), e0136730. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0136730>

Sprang, G., Clark, J. J., & Whitt-Woosley, A. (2007). Compassion fatigue, compassion satisfaction, and burnout: Factors impacting a professional's quality of life. *Journal of Loss and Trauma*, 12(3), 259-280. <https://doi.org/10.1080/15325020701238093>

Stratton, E., Lampit, A., Choi, I., Calvo, R. A., Harvey, S. B., & Glozier, N. (2017). Effectiveness of eHealth interventions for reducing mental health conditions in employees: A systematic review and meta-analysis. *PLOS ONE*, 12(12), e0189904. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0189904>

Tosone, C., Minami, T., Bettmann, J. E., & Jasperson, R. A. (2010). New York City social workers after 9/11: Their attachment, resiliency, and compassion fatigue. *International Journal of Emergency Mental Health*, 12(2), 103-116.

Travis, D. J., Lizano, E. L., & Mor Barak, M. E. (2016). 'I'm so stressed!': A longitudinal model of stress, burnout and engagement among social workers in child welfare settings. *British Journal of Social Work*, 46(4), 1076-1095. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bct205>

Türk, A., & Kaya, S. (2023). Deprem sonrası psikososyal destek uygulamalarında merhamet yorgunluğunun psikolojik sağlamlığa etkisi: Sosyal hizmet uzmanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 81-91. <https://doi.org/10.57114/jswrpub.1312507>

Van Vliet, L., Todd, S., Gheorghe, R., Occhiuto, K., & Tarshis, S. (2025). Feeling professional: Emotions, uncertainty, and contradictions in social work practice. *The British Journal of Social Work*, bcdf221. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcdf221>

Varan, D., & Demirel, Ç. (2024). Travmanın dolaylı etkisi: İkincil travmatik stres üzerine bir derleme. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 4(2), 71-86.

Whittenbury, K., Clark, S. L., Brooks, M., Murphy, T., Turner, M. J., & Fawcett, H. (2025). Strengths for helping professionals exposed to secondary trauma: A scoping review. *Trauma, Violence, & Abuse*, 26(2), 251-264. <https://doi.org/10.1177/15248380241309371>

Wu, T., & Lu, C.-R. (2025). Understanding compassion fatigue among social workers: A scoping review. *Frontiers in Psychology*, 16, 1500305. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1500305>

Yılkan, İ. (2025). Compassion fatigue among social workers: A research on the Kahramanmaraş Earthquake. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(31), 248-273. <https://doi.org/10.36543/kauibfd.2025.010>

Yücel, B., & Akoğlu, B. (2023). Secondary traumatization in mental health workers. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 15(Supplement 1), 383-393. <https://doi.org/10.18863/pgy.1327170>

Yükseker, D., Meinhart, M., Tekin, U., Şahin Taşgım, N., Demirbaş, E., Dasgupta, A., Kaushal, N., & El-Bassel, N. (2024). Manifestations and drivers of secondary trauma among service providers working with Syrian refugees: A mixed-methods study from Istanbul, Turkey. *International Social Work*, 67(6), 1347-1361. <https://doi.org/10.1177/00208728241277924>

BÖLÜM 4 SOSYAL HİZMET PERSPEKTİFİNDEN TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

MERVENUR PÜR¹

Giriş

Cinsiyet kavramı, kadın ya da erkek kavramlarının biyolojik açıdan ifadesidir. Aynı zamanda cinsiyet ifadesi bireyin kadın ve erkek olarak sarf ettiği biyolojik, genetik ve fizyolojik özellikleri içerisinde bulundurmasıdır (Güzel, 2020: 82-100). Toplumsal cinsiyet kavramı ise cinsiyet kavramının sabit tanımlarının dışında oldukça dinamik ve değişken özellikler gösterebilmektedir. Toplumsal cinsiyet yaşanan kültür, insanlar ve toplumun beklentilerinin bir arada oluşturduğu bir kavramı ifade etmektedir. Toplum, cinsiyet kavramlarına kendi örf, adet ve özelliklerini yükleyerek bu terim içerisinde yaşayan cinsiyet gruplarının, davranışlarının şekillenmesine yol açmaktadır (Yanikkerem, Topsakal & Asuman, 2020:164-171). Devletler gelecek nesillere içinde bulundukları toplumun temel değerlerini, örf, adet ve insani unsurları aktarmada eğitim öğretim ve okul sisteminden faydalanmaktadırlar. Bu okul sistemi içerisinde öğrenciler eşitlik, adalet, sevgi, merhamet, güven, öz saygı, yardımlaşma, empati, grup çalışması vb. çeşitli değerleri öğrenerek hayatları boyunca bu değerler ışığında hem karakterlerini hem de kendilerini yetiştirdikleri tutumları doğrultusunda gelecek nesillere aktarmada etkin olmaktadır (Can, 2019: 15-45).

Bireylere, küçük yaşlarda tohumları atılması gereken değerlerin öğretilmesi ve benimsetilmesi için ihtiyaç duyduğumuz yegâne unsur eğitimidir (Takkin, 2020: 20-55). Bu sürecin aşılması ve toplumun bu süreci ancak eğitim ile yenebileceği fikrinin de genç bireylere, ailelere ve tüm eğitimcilere bu bağlamda farkındalık oluşturması gerekmektedir (Dinçer & Yirmibeşoğlu, 2020:780-792). Kadın çalışanların ise kariyer alanında ilerleme fırsatlarının az olması, başka bir ifadeyle cam tavanın neredeyse aşılamaz olması, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda şirketlerle birlikte gündeme gelen olgular olarak belirtilmektedir (Seren, 2021: 30-70). Cinsiyet sınıflarının birbirleriyle üstünlük mücadelesinden oluşan eşitsizlik, adaletsizlik ve toplumsal yozlaşmaya varan olumsuz sonuçlar, gelecek nesil adına engellenebilir ve kontrol edilebilir olmalıdır (Kavas, 2018: 1-12).

Sosyal hizmet mesleği, sosyal hizmetin gereği olan her birey biriciktir ilkesine bağlı olarak müracaatçılara müdahalede bulunmalıdır. Bu düşünceden yola çıkarak her türlü ön yargıdan uzak ve eşitlikçi bir bakış açısıyla yaklaşımda bulunmalıdır. Üniversite eğitiminin içeriğine toplumsal cinsiyet rollerine eşitlikçi tutuma yönelik derslerin

¹Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tezli Sosyal Hizmet Programı
ORCID: 0009-0008-9886-0506

eklenmesi önemlidir (Karakoç & ark., 2022: 114-121). Bu derslerin kazanımı olarak kişiler gelecekteki kariyer yaşamlarında karşılaşacakları müracaatçıların ihtiyaçlarına cinsiyet ayrımı yapmaksızın karşılık verebilirler. Ayrıca müracaatçıların da bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. (Bölükbaş, 2021: 40-85).

Kültürel unsurlar vasıtasıyla inşa edilen toplumsal cinsiyet, toplumdan topluma hatta aynı topluluğun içinde bile değişime uğrayabilmektedir (Can, 2019:15-45). Biyolojik açıdan tanımladığımız kadın-erkek tanımları, dünyanın bir ucundan diğer bir ucuna kadar aynıken toplumsal cinsiyet kavramının farklılaşması birtakım eşitsizlikleri meydana getirmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğuşunun tarihini incelediğimizde en eski dönemlerden itibaren erkek, güçlü olarak görüldüğü için ön plana çıktığı, kadının ise geri plana itildiği görülmektedir (Aydemir, 2019:25-70). Bu durumda da toplumsal roller gereği toplumsal cinsiyet eşitsizliği ortaya çıkmıştır (Can, 2019:15-45). Toplumsal cinsiyet eşitliğinde önemli adımlar atılabilmesi için toplumsal ve kültürel değişimler gerekmektedir. Kalıplaşmış yargılar yıkılarak kadın erkek eşitliğini ön plana çıkaran yeni kalıp yargılar inşa edilmektedir (Başçı, 2016: 35-90). Toplumsal cinsiyet kalıpları oluşurken çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Çünkü bu noktada bireysel çabanın yetersiz kalmasının yanında, eğitim süreci eşitsizlik algısının değişmesi noktasında topluma destek olabilecek en önemli unsurlardan birisidir. Bu sebeple gerekli eğitim düzenlemeleri ve toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin kazandırılması planlanan bakış açısı ve farkındalıkların bireylere küçük yaşlardan itibaren gösterilmesi gerekmektedir (Kavas, 2018: 1-12). Sosyal hizmet eğitimi alan bireylerde toplumsal cinsiyet farkındalığı/algısı oluşturulması ve bu bireylerin yapacakları uygulamalarda toplumsal cinsiyet odaklı müdahaleler gerçekleştirmeleri beklenmektedir (Güzel, 2020: 82-100). Bu nedenle toplumsal cinsiyet konusunda bilinçli bireyler yetiştirmek, yeni eşitlikçi kalıp yargıların oluşumunda etkilidir.

Sosyal hizmet baskıya, ayrımcılığa, eşitsizliğe, adaletsizliğe karşı mücadele eder, sosyal adaleti ve sosyal eşitliği savunup, bu yönde uygulamalarını gerçekleştirir. Bireylerin ihtiyaçlarının tespit edilmesi ve giderilmesi, bireyin toplumla uyum içinde yaşamını devam ettirebilmesi için çalışmalar yapar. Bu noktada toplumda, sıkça karşılaşılan toplumsal cinsiyet eşitsizliğine karşı çalışmalar yapmasını gerektirir. Bu nedenle sosyal hizmetin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltmadaki rolünün önemi yadsınamaz. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli görev ve sorumluluklara sahiptir (Kalkıncı, 2021:60-120).

Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet

Cinsiyet, kadın ve erkek arasındaki evrensel biyolojik farklılıklardır. Toplumsal cinsiyette ise kadın ile erkek arasındaki farklar toplumsal ve kültürel değerlere göre şekillenmektedir. Bireyler toplum tarafından kendilerine verilen cinsiyetçi rollere göre hareket eder (Yıldırım, Ergüt & Camkıran, 2017: 37-46). Toplumsal yaşamın

sınıflandırılmasına yönelik önemli değişkenlerden birisi cinsiyettir. Kadınlar ve erkekler arasındaki cinsiyet farklılığının yalnızca biyolojik yapılarından kaynaklanmadığı günümüzde bilinen bir gerçektir. Toplumsal cinsiyet algısını geliştiren kadın ve erkek arasındaki bu farklılıklar davranış, düşünce, duygu, tercih, tutum yönlerinden de karşımıza çıkmaktadır (Aydilek Çiftçi, 2011: 45-110).

Bireylerin cinsiyete göre ayrımları toplumdan topluma ve tarihi dönemler arasında bir farklılık göstermediği belirtilmektedir. Doğacak çocukları için hazırlık yapan ebeveynler, roller örgüsünün temelini atarlar. Bu temel çocukları cinsiyetlerine göre sevmek şekilleri, uygun bulunan ve uygun bulunmayan davranışlar, bu temelin bazı aşamaları olduğu belirtilmektedir (Yılmaz, 2018: 59-79). Ayrıca toplumsal cinsiyet, toplumun kültürel yaşantısı sonucu ortaya çıkmaktadır. Bir başka ifadeyle toplumsal cinsiyet, sosyo-kültürel yaşantı sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre kültür içerisinde toplumsal cinsiyete bağlı olarak kadının veya erkeğin bulunduğu konum itibarıyla önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu rolü kültürün ana unsurları olan kurumlar içerisindeki görev ve işlevleriyle değerlendirmek gerekir. Örneğin bir aile kurumunda anne olarak, iş ortamında çalışan bir kadın olarak, toplum içerisinde kadına biçilen role uygun hareket eden kadın olarak kültür aktarımında en önemli aktörlerinden birisi olarak kadını ele alabiliriz (Şahin, 2019: 6-11).

Toplumsal Cinsiyet ve Roller

Topluma uyum sağlayabilmemiz için bize yüklenen rolleri oynamak zorunda kalmaktayız. Aile içerisinde güç dengelerinin dağılımında da cinsiyetçi yaklaşım görülmektedir. Erkek birçok konuda söz hakkına sahipken, kadın ev içerisinde erkeğin izin verdiği sınırlar içerisinde söz hakkına sahiptir. Kadına annelik ve ev hanımlığı rolü yüklenmektedir. Kadın kendine verilen rol ile meşgul olurken erkek kamusal alanda yer almaktadır. Erkeğe de ailenin reisi, babalık ve eve gelir getiren kişi rolleri yüklenmektedir (Yılmaz, 2018: 59-79).

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Önemi

Toplumsal cinsiyet eşitliği, son yıllarda üzerinde sıkça durulan, toplumun temelini derinden etkileyecek önemli konulardan birisidir. Gerek sosyal açıdan gerekse ekonomik açıdan kadının toplumdaki yerinin tanımlanması ve konumlandırılması, cinsiyet eşitliği açısından yapılması gereken ilk adımdır. Eğer kadını toplumda nereye konumlandıracağınızı iyi belirlerseniz üzerine inşa edeceğiniz yapı da o denli sağlam olacaktır. Erkeğin egemen olduğu bir toplumda kadına, erkeğe hizmet edecek tali işlerde kullanılacak ara eleman niteliğinde bir rol yüklenmektedir. Hatta istihdamda kadınlara yer verilse bile, karar verici özelliği olmayan çok önemsiz işler tercih edilmektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında eğitim, önemli bir boyut oluşturmaktadır. Bu noktada, kaynakların dağıtılması konusunda eşitliğin sağlanmasının yanında,

tanınmaya ilişkin olarak da kültür değışikliği gereklidir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında, genel anlamda eşitlik (kadın- erkek eşitliği), fiili anlamda eşitlik (kadınların eğitim hakkını kullanabilmeleri için engellerin kaldırılmasını) ve dönüştürücülük (kültürün değıştirmesi) şeklinde ifade bulan üç ilkenin, birlikte gerçekleştirilmesi gerekliliği de ortaya çıkmaktadır (Uygur, 2016: 209-227).

Konuyla İlgili Araştırmalar

Dereceli ve Alcan (2025) tarafından yapılan nicel araştırma, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi öğrencileri örnekleminde toplumsal cinsiyet rol algıları ile liderlik davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiş; elde edilen bulgular toplumsal cinsiyet algılarının cinsiyet, yaş ve öğrenim alanına göre farklılaştığını, kadın öğrencilerin daha eşitlikçi algılar ve insan odaklı liderlik eğilimleri gösterdiğini; erkek öğrencilerin ise daha geleneksel liderlik eğilimleri benimsediğini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, üniversite düzeyinde verilen eğitimlerin ve bölüm tercihlerinin toplumsal cinsiyet tutumları üzerindeki belirleyici etkisini desteklemektedir.

Tekdemir, Balcı, Borlu ve Durmuş'un (2024) Türkiye'den yürüttüğü kesitsel araştırma, hukuki, sağlık ve sosyal bilimler fakültelerinde öğrenim gören üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolü tutumlarının belirlenmesine odaklanmıştır. Araştırma sonuçları, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolü tutumlarının cinsiyet, fakülte türü ve annenin eğitim düzeyi gibi sosyodemografik değışkenlerle farklılaştığını göstermiştir. Bu bulgular, toplumsal cinsiyet eşitliği algılarının üniversite öğrencileri arasında fakülte ve demografik özelliklere göre değışebildiğini ortaya koyarak alanyazına katkı sağlamıştır.

Kalkıncı' ya (2021) göre bu çalışma sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyete ilişkin tutumlarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin toplumsal cinsiyete ilişkin tutumlarının cinsiyet, üniversite, sınıf düzeyi, yaşanılan yer, anne eğitim ve kardeş durumuna göre farklılık gösterdiği saptanmıştır. Sosyal hizmet öğrencilerin olumlu toplumsal cinsiyet tutumuna sahip olduğu belirtilmiştir.

Örnek (2021) tarafından yapılan araştırmada üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin tutumlarını tespit etmek amacıyla yürütülmüştür. Elde edilen verilere göre öğrencilerin orta düzeyde eşitlikçi tutuma sahip olduklarını ve geleneksel tutumun da varlığını devam ettirdiği saptanmıştır. Çalışmada, kadın öğrencilerin cinsiyet eşitliğine tutumları erkek öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur.

Sonkaya ve Balcı'ya (2020) göre üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmada, kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin farklılıklar bulunmakla birlikte, kız öğrencilerin daha eşitlikçi bir tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir.

Seven (2019) tarafından yapılan bu çalışmada, üniversite eğitimi gören gençlerin, toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin algıları ve tutumları araştırılmak amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre öğrencilerin genel itibarıyla toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin geleneksel tutuma sahip oldukları tespit edilmiştir. Toplumsal cinsiyet tutumları ile ebeveynlerin gelir düzeyi, aile tipi ve öğrenim görülen bölüm arasında anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır.

Korkmaz ve Özbesler'in (2022) yaptığı çalışmaya göre, sosyal hizmet öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla 4 üniversitede eğitim gören 346 öğrenciden veri toplanarak yapılmıştır. Elde edilen verilere göre sosyal hizmet bölümünü kendi isteği ile seçmeyenlerin toplumsal cinsiyet algısı anlamlı bir şekilde düşük olduğu ifade edilmiştir.

Karasu ve arkadaşları (2017) üniversitesi öğrencileri ile toplumsal cinsiyet tutumları incelendiğinde, öğrencilerin genel olarak eşitlikçi cinsiyet tutumlarına sahip olduğu ve kadınların erkeklere göre daha eşitlikçi cinsiyet tutumlarına sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ertuğrul ve Zorluoğlu'nun (2021) yaptıkları araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını ve bu tutumların cinsiyet ve cinsiyet rollerine göre değişimini incelemektir. Araştırma sonucuna göre kadın öğrencilerin, erkek öğrencilere göre daha eşitlikçi tutumlar benimsedikleri ortaya konulmuştur.

Akbulut ve Özkan'a (2020) göre üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından belirlenmesine yönelik olarak yürütülen bu araştırmaya Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenim görmekte olan 295 öğrenci oluşturmuştur. Öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda genel anlamda eşitlikçi tutuma sahip oldukları ifade edilmiştir.

Schroeder ve arkadaşları (2019) Meksika kökenli öğrencilerin cinsiyet rolleri tutumlarını incelemek amacıyla çalışma yapmışlardır. Araştırma sonucunda kızların erkeklere göre daha eşitlikçi tutumlar gösterdiği bilgisine sahip olduğu belirtilmiştir.

Gümüş'ün (2019) yaptığı bir diğer çalışma, Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okulu öğrencilerinin toplumsal cinsiyete yönelik tutum ve bu tutumları etkileyebilecek bazı faktörleri belirleyebilmeyi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin cinsiyete bağlı rollere ilişkin, eşitlikçi tutuma sahip oldukları belirtilmiştir.

Güzel (2020) tarafından yapılan bir başka araştırmada ise, sosyal hizmet toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile mücadelede ön plana çıkan mesleklerden biri olduğu, sosyal hizmetin bu mücadelede toplumsal cinsiyet eşitsizliğine duyarlı uygulamalara, bu uygulamaların gerçekleştirilmesinde de toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı profesyonellere ihtiyacı olduğu belirtilmiştir.

Zeybek ve Kurşun'un (2019) Pamukkale Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencileri arasında yaptığı çalışmada, öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine önem verdiklerini belirlenmiştir.

Başka bir çalışma olan Güzel (2016), çalışmasında yüksekokul öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğinden yana olduklarını belirlemiştir.

Kavuran'ın (2011) yaptığı benzer bir çalışmada, Sağlık Bilimleri Fakültesinde okuyan öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin daha eşitlikçi tutuma sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada Sağlık Bilimleri Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin, cinsiyet eşitliğine ilişkin eşitlikçi tutuma sahip olduklarının belirlenmesi önemli bir bulgudur. Bu sonuç, gelecekte öğrencilerin hizmet verdiği bireylerin eşitlikçi bakış açısına sahip olmalarında yol gösterici olacaktır. Toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yapılan/yapılmakta olan eğitimlere, üniversite öncesinde başlanıp üniversite eğitimi boyunca devam ettirilmesi, gelecek neslin bu konuda farkındalık oluşturarak daha eşitlikçi bir tutum kazanmalarına katkı sağlayabilir.

Alptekin'in (2019) geleceğin öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını incelemek amacıyla yaptığı çalışmada, medeni durum değişkeninin söz konusu ölçek ve bu ölçeğin alt boyutlarında anlamlı bir farklılık göstermediğini belirtmiştir. Bu durumun nedeninin evli öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği tutumlarının daha olumsuz yönde olduğunu düşündürmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, sosyal hizmet bölümü öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin tutumları incelenmiş ve elde edilen bulgular, öğrencilerin genel olarak eşitlikçi bir bakış açısına sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, bazı öğrencilerde geleneksel ve ataerkil tutumların varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yalnızca bireysel farkındalıkla değil, sistematik ve süreklilik arz eden eğitim süreçleriyle güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, sosyal hizmet mesleğinin temel ilkeleri olan insan hakları, sosyal adalet ve ayrımcılık karşıtlığı ile doğrudan ilişkilidir. Sosyal hizmet öğrencilerinin eğitim süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı ders içerikleriyle desteklenmeleri, mesleki uygulamalarında daha kapsayıcı ve eşitlikçi yaklaşımlar geliştirmelerine katkı sağlayacaktır. Araştırma bulguları, üniversite düzeyinde verilen toplumsal cinsiyet temelli eğitimlerin öğrencilerin tutumlarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koyan literatürle paralellik göstermektedir.

Sonuç olarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında sosyal hizmet eğitiminin dönüştürücü bir role sahip olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, sosyal hizmet lisans programlarında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik zorunlu ya da seçmeli derslerin

artırılması, uygulamalı eğitimlerin desteklenmesi ve farkındalık temelli etkinliklerin yaygınlaştırılması, daha eşitlikçi bir toplumun inşasına önemli katkılar sunacaktır.

Bu sonuçlara göre şu öneriler yapılabilir;

Toplumsal cinsiyet eşitliği, uygun eğitimlerle bireylere aşılanabilir. Bu aşlamayı yapan mesleklerin başında gelen sosyal hizmet uzmanlığının yaygınlaştırılması, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda daha iyi sonuçlar alınmasını sağlayabilir.

Ders anlatımları sırasında öğretmenlerin kullandığı kelimeleri, toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun bir şekilde seçmeleri, öğrencilere toplumsal cinsiyet eşitliği bilincinin kazandırılmasında yardımcı olabilir.

Okullarda öğretmenler ve öğrencilerle birlikte bireyleri eşitlikçi bir topluma teşvik etmek amacıyla etkinlikler, eğitimler planlanabilir ve uygulanabilir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, bu bilincin kazandırılması amacıyla başta ilk ve ortaöğretim olmak üzere üniversitelerde de zorunlu ya da seçmeli ders olarak okutulabilir.

Bu çalışmada bir grup öğrencinin hala ataerkil bakış açısına sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda seminerlere katılması teşvik edilmelidir.

Ailenin temelini atmada ilk adım olan evlilik işlemleri sırasında eşlere, sosyal hizmet uzmanları aracılığı ile toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında gerekli bilgilerin verilmesi hem eşlerde bu tutumu yaygınlaştırmada hem de dolaylı olarak eşitlikçi çocukların yetişmesinde büyük katkı sağlayabilir. Bu nedenle nikah dairelerinde sosyal hizmet uzmanı bulundurmak, bu konuda azami önem taşımaktadır.

Kaynakça

- Akbulut Uzun, Y. & Özkan, R. (2020). “Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair görüşleri.” *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 6(2), 163–184.
- Alptekin, B. (2019). “Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet rolleri ile öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Aydemir, S. (2019). “Toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı medya okuryazarlığı eğitiminin öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin tutumlarına etkisi” (Doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aydilek Çiftçi, M. (2011). “Öğretmenlerin ve farklı sosyoekonomik düzeye sahip anne-babaların cinsiyet rolleri algısının 60–72 ay arası çocukların oyuncak tercihleri ve akran etkileşimleri ile ilişkisinin incelenmesi” (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Başçı, B. (2016). “Öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının çok değişkenli istatistiksel tekniklerle analizi” (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bölükbaş, M. (2021). “Sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet tutumları ile empati becerileri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi” (Yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Can, C. (2019). “Türkiye’de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bölgesel karşılaştırılması” (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Dereceli, E., & Alcan, S. (2025). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rol algıları ile liderlik davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 84–95.
- Diñer, F. C. Y., & Yirmibeşoğlu, G. (2020). “COVID-19’un ekonomik etkilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği bağlamında değerlendirilmesi.” *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19 (COVID-19 Special Issue), 780–792.
- Ertuğrul, Y., & Zorluoğlu, E. (2021). “Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının incelenmesi.” *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 1–17.
- Gümüş, Z. (2019). “Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi.” *Türkiye Bütüncül Psikoterapi Dergisi*, (3), 31–47.

Güzel, A. (2016). “Öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları ve ilişkili faktörler.” *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(4), 1–11.

Güzel, B. (2020). “Türkiye’deki sosyal hizmet uzmanlarının toplumsal cinsiyet algısının belirlenmesi.” *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 16, 82–100.

Kalkıncı, S. (2021). “Baskı ve ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet çerçevesinde sosyal hizmet öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının belirlenmesi: Ankara örneği” (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Karakoç, H., Duran, B., & Döner, Ş. İ. (2022). “Üniversite öğrencilerine verilen toplumsal cinsiyet ve şiddet farkındalığı eğitiminin toplumsal cinsiyet algı ve tutumuna etkisi.” *Güncel Hemşirelik Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 114–121.

Karasu, F., Göllüce, A., Güvenç, E., Polat, F., Delibaş, L., Bayır, B., Gülçek, E., & Gökdoğan, Ü. (2017). “Bir vakıf üniversitesindeki öğrencilere meme kanseri hakkında verilen eğitimin etkinliği.” *Mersin Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(1).

Kavas, A. (2018). *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV)*.

Kavuran, E. (2011). “Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi hemşirelik öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine bakışlarının belirlenmesi” (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Korkmaz, K., & Özbesler, C. (2022). “Sosyal hizmet öğrencilerinin farklılıklara saygı düzeyleri ile toplumsal cinsiyet algıları arasındaki ilişki.” *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(3), 867–887.

Örnek, A. (2021). “Toplumsal cinsiyet eşitliği ve üniversite öğrencilerinin tutumları.” *Kültür ve İletişim*, 24(1), 286–323.

Schroeder, K. M., Bamaca-Colbert, M. Y., & Robins, R. W. (2019). “Becoming more egalitarian: A longitudinal examination of Mexican-origin adolescents’ gender role attitudes.” *Developmental Psychology*, 55(11), 2311–2323.

Seren, Ö. (2021). “Sürdürülebilirlik kapsamında cinsiyet eşitliği” (Yüksek lisans tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Seven, N. (2019). “Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları.” *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 134–149.

Sonkaya, & Balcı. (2020). “Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve etkileyen faktörler: Amasya Üniversitesi örneği.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13, 70.

Şahin, M. (2019). “Kültür aktarımında toplumsal cinsiyetin rolü.” *Akademik Hassasiyetler*, 6–11.

Takkin, T. (2020). “Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet tutumlarının özgüven, kişilik özellikleri ve sosyo-demografik değişkenler ile ilişkisinin incelenmesi” (Yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tekdemir, L., Balcı, E., Borlu, A., & Durmuş, H. (2024). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolüne ilişkin tutumları: Türkiye’den kesitsel bir çalışma. *Turkish Journal of Public Health*, 22(1), 112–119.

Uygur, G. (2016). “Kadına yönelik şiddeti önlemede toplumsal cinsiyet eşitliğinin önemi.” *Dini Araştırmalar*, Kadın Özel Sayısı, 209–227.

Yanikkerem, E., Topsakal, Ö., & Asuman, B. O. Z. (2020). “Sağlık bilimleri fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği tutumlarının incelenmesi.” *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 164–171.

Yıldırım, E., Ergüt, Ö., & Camkıran, C. (2017). “Toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusundaki farkındalığın belirlenmesine yönelik akademisyenler üzerine bir araştırma.” *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 37–46.

Yılmaz, S. (2018). “Toplumsal cinsiyet rollerinin günlük hayattaki yansımaları: Çorum/Alaca örneği.” *İmgelem*, 2(2), 59–79.

Zeybek, V., & Kurşun, M. (2019). “Tıp fakültesi öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları.” *Pamukkale Medical Journal*, 12(2), 225–233.

SU OKURYAZARLIĞININ ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ

BÖLÜM 3

LEYLA ÖZGEN¹
ZÖHRE SEZER²

Giriş

Su okuryazarlığı bireylerin su, suyu kapsayan tüm konular hakkındaki esas bilgiyi, suyun sürdürülebilir şekilde kullanımı, yönetimi, hayat için önemi ve gerekliliğini anlamaya yönelik bilgileri kullanarak karşılaşılan problemlere çözüm üretebilmeye çalışmaktadır.

Endüstrileşme ve hızlı kentleşme sürecinde geri dönüşü olmayan yöntemlerle doğal kaynakların kullanılması, artırılmamış sanayi atıkları ve evsel atıkların tatlı su kaynaklarına ve denize boşaltılması, atık su arıtma tesislerinin yetersizliği ve tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan yaygın azot ve amonyak kirliliği gibi birçok faktör küresel ısınmaya ve iklim değişimine neden olmakta, su kaynaklarının varlığını, kalitesini ve erişimini olumsuz etkilemektedir (Anju, Ravi & Bechan, 2010; Freedman & Jaggi, 2005; McCarrol & Hamann, 2020; USİAD, 2010). Hatta son yıllarda kontrol altına alınması oldukça zor olan kuraklık, orman yangını ve sel gibi iklim değişimine bağlı gelişen doğal afetler su erişimi ve kalitesindeki tehdidin oldukça yakın olduğunu

¹Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID:0000-0002-5737-8691

²Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tezli Sosyal Hizmet Programı, ORCID:0009-0009-0881-0730

ortayakoymuştur. Türkiye su kaynakları bakımından çeşitliliğe sahip olsa da su kaynaklarının eşit dağılım göstermemesi, kişi başına düşen yenilenebilir tatlı su kaynaklarının OECD ortalamasının altında olması, nüfus ve su kullanım oranlarındaki artış nedeniyle su stresini artıran ülkeler arasında yer almaktadır (OECD, 2019; UNSDG, 2022). Artan dış göçler, kentleşme, sulama alanlarının genişlemesi sonucu bu stresin daha da zorlayıcı hale gelmesi beklenmektedir (Neibauer, Waskom & Bauder, 2018; Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 2020; WHO, 2022).

OECD (2022) 2030 raporuna göre, su kıtlığının, kaynakların sürdürülebilir olmayan kullanımı, yönetimi ve iklim değişikliği nedeniyle artacağı belirtilirken; ciddi su sıkıntısı olan bölgelerde yaşayan insan sayısının 2030 yılında 3,9 milyara ulaşacağı öngörülmektedir (Altınbilek & Hatipoğlu, 2020; Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, 2020; WWF-Türkiye, 2014). Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Gelişmişlik raporuna göre 2030 yılına kadar tahmini olarak 700 milyondan fazla insanın en az yılda bir ay su kıtlığı yaşayacağı ifade edilmektedir [Devlet Su İşleri (DSİ)] (DSİ, 2022). Yıllık yağış ortalaması 600 mm olan Türkiye’de nüfusun yaklaşık her yıl 1 milyona yakın artmasına bağlı olarak kişi başına düşen su miktarının gün geçtikçe azalacağı vurgulanmaktadır (Türker & ark., 2022; USİAD, 2007; UN, 2022).

Bireysel su tüketimi küresel çapta küçük bir paya sahip olsa da gereksiz su tüketimi önemli ölçüde su israfına neden olmaktadır (Young & ark., 2019). Evlerde kullanılmakta olan suyun yaklaşık olarak % 28.0’ini banyo ve tuvaletlerde, çamaşır makinelerini kullanırken % 22.0’sini, duş alırken % 17.0’sini, sadece musluklarda % 16.0’sını ve %3.0’ de diğer alanlarda kullanmakta olup; %14.0’lük kısmı ise ev içi su tesisatlarındaki sızıntılarda kaybedilmektedir (Mayer & ark., 1999). Türkiye’de ise planlı alanlar imar yönetmeliğinde değişiklik yapılmasına dair yönetmeliğin

Madde 57/A, su tasarrufunun sağlanması amacıyla lavabo ve eviyelerde 6 lt/dk, duşlarda ise 8 lt/dk şeklinde sınırlandırılması yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 2022). Türkiye’deki su şebekelerindeki su kayıpları/sızıntıları ile daha da şiddetlenirken su kalitesinde ciddi bir endişe kaynağı olduğu belirtilmektedir (OECD, 2008; Tok & Orbay, 2020).

Su tüketimindeki gerek bireysel gerekse toplumsal faktörler su okuryazarlığının artırılmasına ve su kullanımına ilişkin acil küresel önlemlerin alınmasının gerekliliğine işaret etmektedir (Aydın, 2017). Su sorununun uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde bir konu olduğu için tüm sivil toplum örgütlerinin ve özel kuruluşların suyun sürdürülebilirliği için birlikte çalışılması gerekmektedir (USİAD, 2010). Örneğin, Avrupa Komisyonu, sürdürülebilir su yönetimi ve gıda üretimi için ihtiyaç duyulan yeni çözümleri geliştirmek üzere Horizon 2020 çerçevesinde; Akdeniz Bölgesinde Araştırma ve Yenilik Ortaklığı (PRIMA) hazırlamış ve üzerinde anlaşma sağlanmıştır (Aydın, 2017).

Kabul edilebilir kalitede yeterli miktarda suya erişimin bulunmaması; bireylerin sağlıklı ve aktif yaşam sürmesine, toplum refahının artmasına, sosyo-ekonomik kalkınmaya, ekolojik yaşam döngüsünün devam etmesine bir engel oluşturarak çok boyutlu yeni sorunları meydana getirebilecektir (Stevenson & ark., 2012). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü Çevre Tahmin Raporu 2030 yılına kadar ekonomik ve çevresel eğilimleri “trafik ışığı” logosu kullanarak, su kaynaklarının azalma seviyesini “kırmızı ışık” şeklinde göstererek acil çözüm üretilmesi gereken durum olarak vurgulamaktadır (OECD, 2022). Su erişiminin kriz haline dönüşmemesi için resmî ve sivil toplum örgütleri ile ilgili kurumların iş birliği içinde hareket etmesi; belediyeler ve muhtarlıklar aracılığıyla vatandaşların bilinçlendirilmesi (McCarroll & Hamann, 2020) ve erken yaşlardan itibaren eğitim

süreçlerinde su okuryazarlığının kazandırılması, su kullanımında tutarlı ve tasarruflu davranışları teşvik edecektir.

Su Okuryazarlığı

Su mavi damla, hayat, yaşam, içecek temizlik gibi bir çok kavram ile açıklanmaktadır (Havu-Nuutinen & ark., 2011). Su kaynaklarının etkili kullanımı ile ilgili bilinçli bireylerin artırılması ise “su okuryazarlığı” kavramı ile ifade edilmektedir (Kadıoğlu & Demirbağ, 2000). Su okuryazarlığı kavramı ile bireylerin su, su kaynakları ve suyu kapsayan tüm konular hakkındaki esas bilgiyi, suyun sürdürülebilir şekilde kullanımı, yönetimi, hayat için önemi ve gerekliliğini anlamaya, su ile ilgili bilgileri kullanarak karşılaşılan problemlere çözüm üretebilmeye, açıklık getirebilmeye çalışılır. Kullanılan su kaynaklarının, kalitesinin ve güvenliğinin, miktarının ve su tüketim amaçlarının farkında olan bireylere de su okuryazarı denmektedir (TÜBİTAK, 2020).

Dinç (2018) su okuryazarlığını, su ile ilgili temel bilgi düzeyi olan bireylerin suyun hangi durumlarda zarara uğrayacağını bilmesine ve öngörebilmesine olanak sağlayan farkındalık ve sorumluluk olarak tanımlamaktadır. Sammel ve McMartin (2014) ise su okuryazarı olmayı bireysel su ayak izini hesaplayarak günlük yaşamında dikkate alma ve suyun sürdürülebilir kullanımı konusunda faaliyette bulunma olarak ifade etmektedir. Xu, Wang, Wang ve Zhang (2019) bireylerin su bilgisini, su tutumunu ve su tüketimi konusunda bilinçli kullanım davranışlarını olumlu etkileyen unsur olarak nitelendirmektedir.

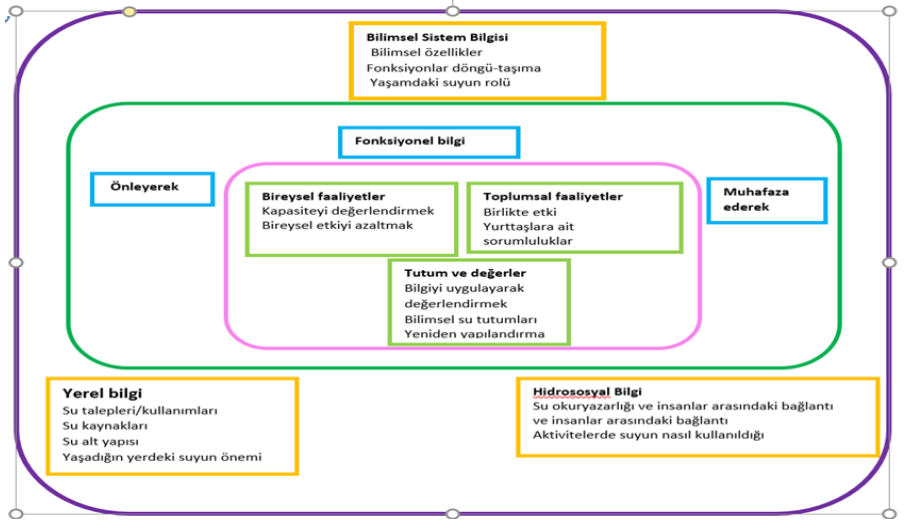
Eldridge –Fox ve arkadaşları (2010) su okuryazarlığının küresel bir kavram olduğunu, su okuryazar bireylerin su bilgisi, farklı ülkelerde suya erişim, su tasarrufu, gibi konulardan haberdar olduğunu belirtmektedir. Otaki, Sakura ve Otaki (2015) ise su

okuryazarlığını uygulamalı su okuryazarlığı, canlı su okuryazarlığı ve sosyal su okuryazarlığı şeklinde üç grupta ele almıştır. Uygulamalı su okuryazarlığı gezegendeki tüm unsurlar için temiz ve sağlıklı suya sahip olma, sağlıklı suyu ayırt edebilme olarak tanımlarken, canlı su okuryazarlığı ev ve sosyal yaşamda gerekli ve yeterli su kullanımı ile suyun geri dönüşümü süreçlerine hâkim olmayı ve sosyal su okuryazarlığı ise suyun geleceği ile ilgili kaygı duyan, su sorunlarına karşı çözümler üretebilme yaklaşımını benimsemiş bireylere dönüşüm süreci olarak tanımlanmıştır.

Alberta Water Council' e (2016) göre de su okuryazarı demek; suyun hayata ne kadar önemli olduğunu anlaması, suyun nerden geldiğini ve suyun sürdürülebilirliği için nasıl kullanılmasını gerektiğini bilmesi aynı zamanda da hava, toprak, kara ve biyoçeşitliliğin varlığının birbiriyle iç içe bağlantılı olduğunu bilmesidir. Project WET'e (2011; 2022) göre su okuryazarlığı, suya ilişkin bütüncül bir anlayışı ifade etmektedir. Bu anlayış; suyun kimyasal ve fiziksel özelliklere sahip ve benzersiz bir kaynak olduğunu (United Nations US, 2022), tüm yaşam için vazgeçilmez olduğunu (Abbott & ark., 2019), dünya sistemiyle karşılıklı etkileşim içinde bulunduğunu (DeFries & Nagendra, 2017), doğal ve yönetilebilir bir kaynak niteliği taşıdığını (Hoekstra & Mekonnen, 2012; Bergquist, Mildemberger & Stokes, 2020) ve sosyal ile kültürel yapılar içinde ele alınması gerektiğini vurgulayan yedi temel özelliğe dayanmaktadır (Dean, Fielding & Newton, 2016).

Bu tanımlar doğrultusunda su okuryazarlığının içeriği şekil 1'de verildiği gibi hem su ile ilgili bilgi edinmeyi hem de uygulama ve tutumları içermektedir (McCarroll & Hamann, 2020).

Şekil 1. Su okuryazarlığı

Su Okuryazarlığı Eğitimi

Türkiye’de sürdürülebilir su kaynakları kullanımının önemi gün geçtikçe artmaktadır (Bulut & Şahin, 2020; Teksöz, Şahin & Ertepinar, 2010).Türkiye’nin su varlığının sınırlı olması nedeniyle, su kullanımında ve su tasarrufu konusunda bilinçli bireylerin yetiştirilmesi ve bilinçli bir toplumun oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda, suyun sürdürülebilir biçimde kullanılması ve gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli miktarda aktarılabilmesi için su okuryazarı bireylerin yetiştirilmesi ve suyu koruyucu davranışların geliştirilmesi gerekmektedir (Ekinci & ark., 2022; Otaki, Sakura & Otaki, 2015; Türker & ark., 2022).

Özdemir’de (2007) bireylerin düşünce ve davranışlarında değişimler meydana getirebilmek için su kullanımı hakkında verilecek eğitim ile farkındalığın arttırılabileceğini ifade etmiştir. Suyu koruyucu davranışları geliştirmek için Ergin’de (2008) su eğitiminin önemli olduğunu özellikle her seviyedeki okullarda verilmesi gerektiğini, medya aracılığı ile su konusunda kamunun eğitilmesi ile her yaş grubundaki bireylerin duyarlılığının arttırılabileceğini belirtmektedir. Ursavaş’ta (2020) su farkındalığı eğitiminin okul öncesi dönemden başlanarak verildiğinde daha kalıcı davranışların yaşam boyu sürdürülebileceğini vurgulayarak eğitimin mümkün olduğunca erken verilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Suyu koruyucu davranışlar geliştirme ile ilgili yapılan çalışmalarda öğrencilerin su okuryazarlığı bilgilerinin yetersiz olduğu vurgulanmaktadır (Brody, 1995; Covitt, Gunkel & Anderson, 2009; Türker & ark., 2022; Ursavaş & Aytar, 2019; Ursavaş, 2020; Akpınar & ark., 2011). Su okuryazarlığına yönelik planlanan öğrenme süreçlerinde öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarda çok yönlü biçimde desteklenmesi gerekmektedir (Mccarroll & Hamann, 2020; Riechman, Mindt & Gardiner, 2017). Suyu koruyucu davranışlar geliştirme ile ilgili okul müfredatında yapılan uygulamalı çalışmada, öğrencilerin su tasarrufu ile ilgili hem bilgilerinde hem de davranışlarında olumlu gelişmeler olduğu görülmektedir (Middlestadt & ark., 2001). Pan ve Liu’nun (2018) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada da yeraltı suyunun kullanımı ve korunması konusunda öğrencilerin endişeleri olduğunu ve bu durumun yeraltı su sistemini bilmeleri ile ilişkili olduğu bulunmuştur. Başka bir çalışmada da hem üniversite öğrencilerinin hem de ailelerinin su bilgilerinin, tutumlarının ve davranışlarının yetersiz olduğu görülmüştür (Karemisoglu & Tsagarakis, 2011). Amerika’da kuraklık ile mücadele politikalarında “Suyu Sadece Gerekli Olduğunda Kullan”

sloganının üç boyutlu barkovizyon ile sık sık paylaşılmasının halkın daha çok bilinçlenmesini sağladığı belirlenmiştir (Denver Water, 2022).

Su okuryazarlığını artırmak amacıyla çeşitli ülkelerde eğitime önem verilmektedir. Örneğin Kanada’da bireylerin tamamına yakının yağış alanlarının korunması gerektiğinin farkında olduğu, sertifikalı yerlerde su ile araba yıkama yerlerine gidilmesi gerektiği (Felthan Research Services, 2015), bahçe sulamada ise sabah erken saatlerde veya akşam güneş battıktan sonra bahçe sulaması yapılması önerildiği belirtilmiştir (Duda & ark., 2015; Neibauer, Waskom & Bauder, 2018). Çin’de yapılan bir başka çalışmada da suyu az olan bölgelerde yaşayan bireylerin suyu bol olan yerlere taşınması yerine suyu azalan su havzalarındaki suyu nasıl ve ne şekilde kullanmaları ve değerlendirmeleri gerektiği konularında yerel yetkililer tarafından verilen eğitimler ile farkındalık artması sağlandığı vurgulanmıştır (He, 2018). Avustralya’da ise bireyleri suyu gerektiğinde kullanılması konusunda bilinçlendirmek için yetkililer ile birlikte su yürüyüşlerine katılmaları sağlanarak sürdürülebilir su tasarrufu konularında farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır (Hawke, 2012). Amerika’da yapılan bir diğer çalışmada da bireylere çamaşır ve bulaşık makinalarının tam dolduktan sonra çalıştırılması, dişlerini yıkarken ve traş olurken musluğun kapalı tutulması ve duş alırken su ısınana kadar akan suyu boş kovaya alınarak bahçe sulamada veya temizlik yapmada kullanılması gerektiği konusunda önerilerde bulunulmuştur (Sadler, Nguyen & Lankford, 2017). İsrail’de yapılan benzer çalışmada da küçük yaşlarda su tasarrufu bilgileri verilmeye başlanarak sosyal, kültürel ve politik olarak su tasarrufu ile farkındalığın geniş topluluklara artması sağlanacağı ifade edilmiştir (Mc Carrol & Hamann, 2020). Türkiye’de yapılan başka bir çalışmada ise lağım ve kanalizasyon sularının temiz su kaynaklarını kirletmesi, ormanların çoraklaşmaya başlaması ve

tarımda gübre ile ilaç kullanımının su kaynakları ile temiz su havzalarındaki kirliliği artırması nedeniyle, su okuryazarlığının erken yaşlardan itibaren öğretilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Gündüz & Bilir, 2012). Hindistan’da yapılan çalışmada da atmosfer kirliliği ve termal kirlilikler nedeni ile doğada ve denizlerde bulunan bitki ve hayvan bio çeşitliliğinin azalmasına yol açıldığı ifade edilerek su okuryazarlığının önemine dikkat çekilmiştir (Keramitsoglou & Tsagarakis, 2011).

Sonuç

Bu çalışma, su kaynaklarının giderek azaldığı ve çevresel tehditlerin arttığı günümüz koşullarında, su okuryazarlığının bireysel ve toplumsal düzeyde taşıdığı kritik önemi ortaya koymaktadır. Türkiye’nin sınırlı su varlığı, suyun sürdürülebilir biçimde kullanılması ve gelecek nesillere sağlıklı ve yeterli miktarda aktarılabilmesi için bilinçli, sorumluluk sahibi ve su okuryazarı bireylerin yetiştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Alan yazında yer alan bulgular; suyun doğal, yaşamsal ve yönetilebilir bir kaynak olmasının yanı sıra sosyal, kültürel ve ekolojik sistemlerle bütüncül bir ilişki içinde ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu bağlamda, su okuryazarlığının erken yaşlardan itibaren eğitim süreçlerine entegre edilmesi; öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarda çok yönlü biçimde desteklenmesi büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, resmî kurumlar, sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler ve eğitim kurumları arasında kurulacak iş birliklerinin, toplum genelinde suya yönelik farkındalık ve koruyucu davranışların geliştirilmesine katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir. Su okuryazarlığının yaygınlaştırılması, yalnızca bireysel tasarruf alışkanlıklarının geliştirilmesini değil aynı zamanda çevresel sürdürülebilirlik, ekosistemlerin korunması

ve toplumsal refahın güçlendirilmesi açısından da temel bir önemdedir.

Kaynakça

Abbott, B. W., Bishop, K., Zarnetske, J. P., Minaudo, C., Chapin, F. S., Krause, S., Hannah, D. M., Conner, L., Ellison, D. & Godsey, S. E. (2019). Human domination of the global water cycle absent from depictions and perceptions. *Nature Geoscience*, 12, 533–540.

Akpınar, E., Küçükçankurtaran, E., Ünal Çoban, G., Yıldız, E., Öztürk, C., Yılmaz, Y., Karadeniz, A. & Ergin, Ö. (2011). Su okulu: Fen ve teknoloji ders öğretmenlerinde su farkındalığı oluşturmaya yönelik bir uygulama. *Milli Eğitim Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 40(192), 174–192.

Alberta Water Council. (2016). *Recommendations to improve water literacy in Alberta*. (21 Haziran 2022 tarihinde https://www.awchome.ca/uploads/source/Publications/Project_Team_Reports/AWC_Water_Literacy_Report.pdf adresinden ulaşılmıştır).

Altınbilek, D. & Hatipoğlu, M. A. (2020). Water resources development. Harmancıoğlu, N. & Altınbilek, D. (Ed.), *Water resources of Turkey* (Cilt 2) içinde. Cham: Springer.

Anju, A., Ravi, S. P. & Bechan, S. (2010). Water pollution with special reference to pesticide contamination in India. *Journal of Water Resource and Protection*.

Aydın, A. (2017). Avrupa Birliği üyesi olarak Güney Kıbrıs'ta su kısıtlılığı ile mücadele. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 25–34.

Bergquist, P., Mildenberger, M. & Stokes, L. C. (2020). Combining climate, economic, and social policy builds public support for climate action in the US. *Environmental Research Letters*, 15.

Brody, M. J. (1995). Development of a curriculum framework for water education for educators, scientists, and resource managers. *Journal of Environmental Education*, 26(4).

Bulut, S. & Şahin, G. (2020). Pedagojik formasyon öğrencilerinin su tüketim davranışları ile su ayak izlerinin incelenmesi. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(2), 53–70.

Covitt, B. A., Gunckel, K. L. & Anderson, C. W. (2009). Students' developing understanding of water in environmental systems. *Journal of Environmental Education*, 40(3), 37–51.

Dean, A. J., Fielding, K. S. & Newton, F. J. (2016). Community knowledge about water: Who has better knowledge and is this associated with water-related behaviors and support for water-related policies? *PLoS ONE*, 11.

Defries, R. & Nagendra, H. (2017). Ecosystem management as a wicked problem. *Science*, 356, 265–270.

Denver Water. (t.y.). *Use only what you need*. (11 Haziran 2022 tarihinde <https://www.denverwater.org/about-us/history/use-only-what-you-need/use-only-what-you-need-photo-gallery> adresinden ulaşılmıştır).

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ). (t.y.). *Türkiye'nin toprak su kaynakları*. (17 Haziran 2022 tarihinde <http://www.dsi.gov.tr/toprak-ve-su-kaynaklari> adresinden ulaşılmıştır).

Dinç, H. (2018). Su okuryazarlığı eğitiminin gerekliliği ve etki gücü üzerine bir deneme. *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 2(2), 169–176.

Duda, M. D., Jones, M., Beppler, T., Bissell, S. J., Center, A., Criscione, A., Doherty, P., Hughes, G. L., Kirkman, T. & Reilly, C. (2015). *Watershed literacy survey of Carson River Watershed residents*. Harrisonburg, VA.

Ekinci, F., Acıelma, F., Küçükseymen, Y., Öztürk, M. B., Kubilay, F., Yelseli, A. & Toprak, F. (2022). Examination of water literacy level of secondary students in terms of different variables (Istanbul example). *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 12(1), 51–66.

Eldridge-Fox, L., Luxton, L., Terhorst, A., de Parry, Z., Knapp, K. & Lazenby, A. (2010). *Water literacy: LSA theme semester on water*.

(06 Haziran 2022 tarihinde <http://graham.umich.edu/media/files/2010report-waterliteracy.pdf> adresinden ulaşılmıştır).

Ergin, Ö. (2008). Su farkındalığı üzerine bir eğitim projesi. *TMMOB 2. Su Politikaları Kongresi Bildiriler Kitabı*, 2, s. 540.

Feltham Research Services. (2015). *Water literacy assessment tool and public water literacy survey in Alberta*. (21 Haziran 2022 tarihinde [https://www.awchome.ca/uploads/source/Publications/Research_Reports/2016-04-29_AWC_Water_Literacy_Assessment_Tool_and_Public_Water_Literacy_Survey_in_Alberta_\(Prepared_by_Feltham_Research_Services\).pdf](https://www.awchome.ca/uploads/source/Publications/Research_Reports/2016-04-29_AWC_Water_Literacy_Assessment_Tool_and_Public_Water_Literacy_Survey_in_Alberta_(Prepared_by_Feltham_Research_Services).pdf) adresinden ulaşılmıştır).

Freedman, M. & Jaggi, B. (2005). Global warming, commitment to the Kyoto protocol, and accounting disclosures by the largest

global public firms from polluting industries. *The International Journal of Accounting*, 40(3), 215–232.

Gündüz, Ş. & Bilir, A. (2012). Kıbrıs'ın kuzeyindeki öğrencilerin çevre eğitimi ve su tasarrufu konusundaki tutum düzeylerinin araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 225–232.

Havu-Nuutinen, S., Kärkkäinen, S. & Keinonen, T. (2011). Primary school pupils' perceptions of water in the context of STS study approach. *International Journal of Environmental & Science Education*, 6(4), 321–339.

Hawke, S. M. (2012). Water literacy: An otherwise, active and cross-cultural approach to pedagogy, sustainability and human rights. *Continuum*, 26, 235–247.

He, H. S. (2018). Construction of the index system of water literacy and application in a case study of four Chinese communities. *Journal of Discrete Mathematical Sciences and Cryptography*, 21, 485–491.

Hoekstra, A. Y. & Mekonnen, M. M. (2012). The water footprint of humanity. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 109, 3232–3237.

Kadioğlu, A. & Demirbağ, Z. (2000). *Temel biyoloji*. Trabzon: Derya Kitabevi.

Keramitsoglou, K. M. & Tsagarakis, K. P. (2011). Raising effective awareness for domestic water saving: Evidence from an environmental educational programme in Greece. *Water Policy*, 13, 828–844.

Mayer, P. W., DeOreo, W. B., Opitz, E. M., Kiefer, J. C., Davis, W. Y., Dziegielewski, B. & Nelson, J. O. (1999). Residential end uses of water.

The Water Research Foundation, American Water Works Association.

McCarroll, M. & Hamann, H. (2020). What we know about water: A water literacy review. *Water*, 12, 2803.

Middlestadt, S., Grieser, M., Hernández, O., Tubaishat, K., Sanchack, J., Southwell, B. & Schwartz, R. (2001). Turning minds on and faucets off: Water conservation education in Jordanian schools. *The Journal of Environmental Education*, 32, 37–45.

Neibauer, M., Waskom, R. & Bauder, T. (2018). *Survey of public attitudes about water issues in Colorado*. Fort Collins, CO: Colorado State University.

OECD. (2010). *OECD environmental outlook to 2030: Turkish abstract*.

(21 Haziran 2022 tarihinde <https://www.oecd-ilibrary.org/oecd-environmental-outlook-to-2030-summary-turkish> adresinden ulaşılmıştır).

OECD. (2019). *Çevresel performans incelemeleri: Türkiye*. (29 Mayıs 2022 tarihinde <https://www.oecd.org/dataoecd/30/10/40202689.pdf> adresinden ulaşılmıştır).

Otaki, Y., Sakura, O. & Otaki, M. (2015). Advocating water literacy. *Mahasarakham International Journal of Engineering Technology*, 1(1), 36–40.

Özdemir, O. (2007). Yeni bir çevre eğitimi perspektifi: Sürdürülebilir gelişme amaçlı eğitim. *Eğitim ve Bilim*, 32(145), 23–38.

Pan, Y. T. & Liu, S. C. (2018). Students' understanding of a groundwater system and attitudes towards groundwater use and

conservation. *International Journal of Science Education*, 40, 564–578.

Project WET Foundation. (2011). *Project WET curriculum and activity guide 2.0* (2. Baskı). (13 Haziran 2022 tarihinde <https://www.projectwet.org/> adresinden ulaşılmıştır).

Resmi Gazete. (2022). Planlı alanlar imar yönetmeliğinde değişiklik yapılmasına dair yönetmelik. (02 Mart 2022 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/02/20220225-23.htm> adresinden ulaşılmıştır).

Rieckmann, M., Mindt, L. & Gardiner, S. (2017). *Education for sustainable development: Learning objectives*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

Sadler, T. D., Nguyen, H. & Lankford, D. (2017). Water systems understandings: A framework for designing instruction and considering what learners know about water. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Water*, 4, e1178.

Sammel, A. J. & McMartin, D. W. (2014). Teaching and knowing beyond the water cycle: What does it mean to be water literate? *Creative Education*, 5, 835–848.

Stevenson, E. G., Greene, L. E., Maes, K. C., Ambelu, A., Tesfaye, Y. A., Rheingans, R. & Hadley, C. (2012). Water insecurity in 3 dimensions: An anthropological perspective on water and women's psychosocial distress in Ethiopia. *Social Science & Medicine*, 75(2), 392–400.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2020 Raporu. (2020). (13 Haziran 2022 tarihinde Wayback Machine sitesinden arşivlenmiş sürüme ulaşılmıştır).

Teksöz, G., Şahin, E. & Ertepinar, H. (2010). Çevre okuryazarlığı, öğretmen adayları ve sürdürülebilir bir gelecek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (39), 307–320.

Tok, M. G. & Orbay, İ. (2020). Ekolojik sosyal hizmet perspektifinde su güvensizliği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(4), 1786–1808.

TÜBİTAK. (2020). *Lise öğrencileri araştırma projeleri yarışması proje rehberi* (2204-A). (21 Haziran 2022 tarihinde <http://www.tubitak.gov.tr/tr/yarismalar/icerik-lise-ogrencileriarastirma-projeleri-yarismasi> adresinden ulaşılmıştır).

Türker, A., Yüksel, K., Tuna, E. & Sağır, A. (2022). Bilim ve sanat merkezlerindeki lise öğrencilerinin su okuryazarlık düzeyleri (İstanbul örneği). *Social Science Development Journal*, 7(30), 107–120.

UNEP. (t.y.). *Kirlilik eylem notu: Bilinmesi gereken veriler*. (21 Haziran 2022 tarihinde <https://dosder.org.tr/unep-kirlilik-eylem-notu-bilinmesi-gerekken-veriler/> adresinden ulaşılmıştır).

United Nations Sustainable Development Group. (t.y.). *Goal 6: Ensure access to water and sanitation for all*. (13 Haziran 2022 tarihinde <https://www.un.org/sustainabledevelopment/water-and-sanitation/> adresinden ulaşılmıştır).

United Nations. (t.y.). *Goal 6: Ensure availability and sustainable management of water and sanitation for all*. (20 Haziran 2022 tarihinde <https://sdgs.un.org/goals/goal6> adresinden ulaşılmıştır).

Ursavaş, N. & Aytar, A. (2019). Determining the changes in water literacy understanding of teachers brought by action-oriented water training. A. Gül & N. Uzel, (Ed.), *Current researches in*

environmental education (ss. 15–38) içinde. Lithuania: SRA Academic Publishing.

Ursavaş, N. (2020). Su okuryazarlığının geliştirilmesinde bir kaynak olarak Project WET etkinliklerinin değerlendirilmesi. *Türk Hijyen ve Deneyisel Biyoloji Dergisi*, 77, 219–232.

USİAD. (2007). *Su raporu: Ulusal su politikası ihtiyacımız*. Ankara: ADA Strateji. (Ed. Dursun Yıldız, 162 ss.).

USİAD. (2010). *Su kaynakları bakanlığı kuruluş kanunu tasarı taslağı* önerisi. Ankara: ADA Strateji. (124 ss.).

World Health Organization. (t.y.). *Drinking water*. (20 Haziran 2022 tarihinde <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water> adresinden ulaşılmıştır).

WWF. (2014). *Türkiye yaşayan gezegen raporu*. (21 Haziran 2022 tarihinde http://awsassets.wwftr.panda.org/downloads/ygr_2014_ozet.pdf adresinden ulaşılmıştır).

Xu, R., Wang, W., Wang, Y. & Zhang, B. (2019). Can water knowledge change citizens' water behavior? A case study in Zhengzhou, China. *Ekoloji*, 28(107), 1019–1027.

Young, S. L., Collins, S. M., Boateng, G. O., Neilands, T. B., Jamaluddine, Z., Miller, J. D. & Wutich, A. (2019). Development and validation protocol for an instrument to measure household water insecurity across cultures and ecologies: The Household Water Insecurity Experiences (HWISE) Scale. *BMJ Open*, 9(1), e023558.

GEÇİCİ KAPAK

*Kapak tasarımı
devam ediyor.*